

Üzeyir Hacıbəyli

NƏŞRLƏRDƏ KƏNARA
QOYULMUŞ, İXTİSAR VƏ
"REDAKTƏ" EDİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİ

II hissə

46(2=A3)-49

Toplayanı, ərəb əlifbasından latın qrafikasına çevirəni, ixtisar və «redaktə» edilmiş mətnləri düzəldəni, ön sözün müəllifi və lüğətin tərtibçisi: **prof. Şirməmməd Hüseynov**

Redaktor: **prof. Şamil Vəliyev**

Texniki redaktor: **fəh. d Aygün Əzimova**

Operator: **Arzu Qocayev**

Ü. Hacıbəyli. Nəşrlərdə kənarə qoyulmuş, ixtisar və "redaktə" edilmiş əsərləri. Bakı, "Elm" 2010, 236 səh.

ISBN 978-9952-453-17-1

463000000
655(07)-2010

ORDAN BIRDAN
Ön söz

«Elm» nəşriyyatı keçən 2009-cu ildə Üzeyir Hacıbəylinin «Nəşrlərdə kənarə qoyulmuş əsərləri»nin 1904-1912-ci illəri əhatə edən 1-ci hissəsini oxuculara təqdim etdi. İndi bu kitabın 1915-1917-ci illər dövrünə aid 2-ci hissəsi Üzeyir Hacıbəyli sevdələrin istifadəsinə verilir. Buraya onun «Yeni İqbal», «Sovqat», «Açıq söz», «Doğru söz», «İttihad» qəzetlərində dərc edilmiş əsərləri daxildir. Qeyd edək ki, bu yazıların bir qismii heç onun əsərlərinin bibliografiyasında, «Həyat və yaradıcılıq salnaməsi»ndə və ensiklopediyasında, belə göstərilməmişdir. Kitabə həmçinin 1918-ci il noyabrın əvvəllərində «Azərbaycan» (rus dilində) qəzetində dərc olunmuş «Pisğma o Persii» (1,4,6 noyabr) sərlövhəli çox mühüm bir əsəri də daxil edilmişdir.

Kitabda ayrıca bölmə kimi Üzeyir bəyin əvvəlki nəşrlərdəki əsərlərində aparılmış ixtisar və hətta «redaktə» edilmiş hissələrinin orijinalarla yoxlanılmış tam mətni də verilir. 1906-1915-ci illərdə dərc edilmiş və belə «məliyyəta» məruz qalmış yazıların miqdarı 30-dan artıqdır. Məncə bütün bu görülmə işlər milli iftixarımız, əvəzsiz tarixi şəxsiyyət Üzeyir bəyin əsərlərinin tam akademik külliyyatını hazırlamaq və nəşr etmək üçün vacib idi. Qarşıda bu müqəddəs vəzifənin icrası durur. Üzeyir bəy irsinin pərəstişkarı kimi mən də bu məsuliyyətli və şərəfli işə bundan sonra da kömək etməyə hazırım.

Şirməmməd Hüseynov

NƏŞRLƏRDƏ KƏNARA QOYULMUŞ

MƏTBU ƏSƏRLƏRİ

(1915 - 1918)

ORDAN – BURDAN

«İstilayi - səmə»

Enəsil Silizbux əhalisindən danimarkalı olub, alman əsgərləri arasında müharibə etmiş olan bir çavuş «Kövnü, əlhəq və istilay» ünvanı ilə top gurultuları altında bir şeir tərtib etmişdir.

Bu şeir «Tayms» qəzetəsi tərəfindən əldə edilib nəşr olunmuş və rus qəzetələri də bunu tərcümə ilə nəşrən iqtibas etmişdirlər. Almanlar haqqında istehzakarənə bir zəmində yazılan bu şeirin nəşrən tərcüməsi şudur:

Biz Fransayı tar –mar etdik, Elzas –Loteran üzərində hakimiyyətimizi bərqərar etdik. Sərhədimizi artıq şimala doğru genişlətmək qarşısındaıyız. Belçikayı cibimizə soxduqdan sonra dəmir yumruğumuzu Sveçya, Hollanda və Danimarka üzərinə endirəcəyiz. Alman səltəsi hüzurunda ümum kiçik millətlər təslim olunmalıdır. Müharibəyi biz kəməli – müzəfəriyyətlə ilə tamam edəcəyiz. Avstriya, İspaniya, İngiltərə, Rusiya və Türkiyə –işlə hərbi qənimətlərimiz bunlar olacaqdır.

Biz Asiyayı istilə edəcəyik, Afrikayı ilhaq edib Amerikayı müstəmləkə edəcəyiz.

Bundan sonra kürreyi – ərzdə şayani –əhəmiyyət bir şey daha qalmayacaq. Artıq bizə yer üzü sıq (dar) gələcək. Fəqət məyus olmuyacağıız. Bizim müvəltəkə və Gindenburq –Aya səfər qılacaq və orada vüquati –azimə baş göstərəcəkdir.

İki qütbü bir yerə tez möhkəmləyib, Günəşi ordan bombardman edəcək, bundan sonra göyə hərbi sayahət yapaçağıız. Göyün qapıları bizim qeysər hüzurunda açılacaq və buradan qeysərimiz kəndisinin əski alman Allahına ziyarətə gedəcəkdir.

Biz burada göyü istilə edəcəyiz və şübhəsiz qeysər məbud olacaqdır. Sonra biz cəhənnəmi zəbt edəcəyiz ki, zətən bizim vəkil –səfirimiz –Bismark orada bulunuyor».

«Yeni İqbab», 5 İyul 1915, № 59

səltə-ağalıq, hakimiyət

kövnü – aləm, təblət

əlhəq – doğrusu, həqləqtən

istilə - işğal

TÜRK VƏ BOLQAR ETİLAFI HAQQINDA

Çoxdan bəri söylənilməkdə olan Türk və Bolqar etilafı axırda məlum oldu ki, əmələ gəlib və qol qoyulubdur. Bolqariya hökuməti bir zamanda iki tərəf ilə danışıq edə – edə axırda türklər ilə etilaf qurmağa qərar qoydu. Hərçəndi etilafı-mürəbbə dövlətləri (yəni Rusiya, Fransa, İngiltərə və İtaliya) ilə Bolqariyanın danışığı hələ qurtarmayıbdır. Etilafı-mürəbbə dövlətləri müxaliflərə cürbəcür təkliflərdə davam edirlər. Lakin dünənkı teleqramlardan anlaşılıdığını görə almanların nüfuzı bolqarlar üzərinə o qədər təsir etmiş ki, etilafı –mürəbbein bolqarlardan qəti bir cavab gözləmələri çətindir.

Türk və bolqar etilafı əsası üzrə öylə olubdur ki, Türkiyə toprağından bir parça yer bolqarlara keçir: Böylə ki, bolqarların Atəfər dənizində olan Dədəağac bəndərindən öz şəhərləri olan Fəbə Felyupupolyə getmək üçün yolları Türkiyə toprağından idi. Bu isə gömrük vergisi cəhətinə bolqarlar üçün müşkülət törədir. İndi haman parça yer türklər tərəfindən bolqarlara verilib və bu yol ilə etilaf əmələ gəlibdir. Bu yerin səthi igirmi min mürəbbe kilometroya qədərdir. Deyilməyə görə etilaf nə qədər olsa da, genə də bolqarların əl –ayağını bağlamıyormuş. Hətta Bolqariya istəse günü bu gün Türkiyə üstünə tökülüb orada bərkınormuş.

Lakin «Novoye vremya» qəzetəsi işin bu cəhətinə inanmıyır və deyir ki, Türkiyədə heç bir vəzır bu işə razı olmaq ki, yerinin bir hissəsini özgəyə verə. Özü də bilə ki, haman özgə sabah onun üstünə hücum edəcəkdir. Digər tərəfdən bolqarların da bir parça yer alıb da ehtiyatını əldən buraxmağı dəxi uşaq aldadan bir fəqərədir. Görünür ki, burada başqa əsaslar vardır. Haman «sağlam politik əsasların» bilmək üçün «Novoye vremya» alman qəzetələrinə müraciət edib də bəyanını orada tapır.

Böylə ki, almanların «Hamburq xəbərləri» namindəki qəzetələrinin axır nömrələrində yazılıbdır ki: mərkəzi dövlətlər (yəni Almaniya ilə Avstriya) bolqarların Makedoniya ilə əski Serbiyadakı iddialarını hər bir barədə iqrar və təsvib etməkdədirlər. Əgər Bolqariya Serbistan üzərinə hücum edib «öz haqqı olan» yerləri istilə edərsə, o halda mərkəzi dövlətlər bolqarların bu iddialarına silah gücü ilə kömək dururlar. Yunan isə –bu işlərə dinməz durub ancaq

gendən baxar, hərçəndi yunan ilə serblər arasında əhdnamə vardır ki, bolqarlar Serbistan üzərinə hücum etsə, yunanlar serblərə kömək etsinlər. Lakin məzkur əhdnamədə tək bolqarların hücumu xüsusundadır deyilib. Bolqar Almaniya və Avstriya hücumu barəsində əsla bir söz yoxdur. Və bir də yunanlardan ötrü dinməz durmaq özlərinə mənfəətdir. Çünki, mərkəzi dövlətlər Qavalanın yunanlar əlində qalmasını təmin edərlər. Bolqarlar isə Qavala əvəzində Arnaudtan yer alarlar. Türk –bolqar etilafının imzalanması türklər ilə bolqarların yaxınlaşmağını və bir də mərkəzi dövlətlərin İtalyan proqramının feldən qövlə keçməsinə sildirməkdədir.

Lakin «Novoye vremya» qəzetəsinin əqli kəsmir ki, Bolqariya Serbistan üzərinə silahlə əl açsın. Çünki, bolqarlar rus cəməatinin fikrinə məhəlgüzər olmasalar da, öz xələfgirlərinin fikrinə nəzərə ahiyorlar. Xələfgirlər isə bolqarların Almaniya və Avstriya ilə əlbir olmasına razı degildirlər. Doğrusu budur ki, bolqarlar Türkiyə vasitəsilə Almaniyə ilə etilafə girib söz verəcəkdirlər ki, dinməz dursunlar; almanlardan ötrü bir ölmək və qalmaq məsələsi vardır ki, o da Serbistanı yarıb –keçib, türklər ilə bilavasitə əlaqədə olmaqdır. Əgər fərz edəlim ki, almanlar Serbistandan keçdilər. O halda bolqar baş vəziri Radoslavovun bir işi olacaqsın –o da dəst –dəstə oturub avstriyalıların bolqar yerlərindən keçmələrinə tamaşa etməkdir.

Hər halda «Novoye vremya» özü də görünür ki, bu «bolqar oyunundan» yaxşı baş açmıyır. Odur ki, axırda müttəfiq dövlətlərin diplomatlarına təklif ediyor ki, bu «murdar oyun» tezlik ilə aşkara çıxarsınlar. Da öylə olmasın ki, bolqarlar da bizi türklər kimi ələ salıb axırda başımıza iş açsınlar».

Bizcə türk –bolqar etilafı əmri vəqə hökmünə girdikdən sonra, bunun nəticəsi nə olacağını gələcəkdəki görəcəgimiz vəqələ göstərar.

Üzeyir

«Yeni İqbal», 10 sentyabr 1915, № 114

etilaf – barışıq, razılışma
mürəbbə - dördlük

ORDAN – BURDAN

Upravanın qulluqçuları diyorlar ki, guya şəhər bahalıq imiş; qəndin girvənkəsi igirmi iki qəpik imiş, paltar – palasın qiyməti iki – üç qat artmış, azuqaya pul çatırmaq olmurmuş...

Qəzə, məvəciblərinin artırılmasını istiyorlar; diyorlar ki, pul çatmıyor.

Ay hay, vay vay!!

Yaxşı, fəz edəlim ki, məsələn, süpürgəçilərin igirmi manatlıq məvəciblərini artırıb otuz manat eddik. Elə bilirsiniz ki, bununla onun işi düzəldi? Xeyr! Hərgah otuz manat ilə iş düzəlsə, bəs neçün süpürgəçilərin starşınaları ki otuz manat alırlar, onlar da məvəciblərinin artırılmasını istiyorlar?!

Yoxsa starşınaların da məvəcibini artırmaq?

Yaxşı, onu da artırıb lap əlli manat edirik. Pəs upravanın əlli manat alan qulluqçuları neçün şikayət edirlər ki, pul çatmıyor?

Deməli gərək onların da artırılсын, hə? Yetmiş beş manat olsun! Bəs indi ki yetmiş beş manat onların işini düzəldir, neçün uprava uçitellərinin də işini düzəltmıyor. Halbuki, onlar yetmiş beş manat nəqd pul alırlar və genə həmişə deyirlər ki, dolanmağa pul çatmıyor?

Yəni sən elə bilirsən ki, uçitellərin məvəcibi lap iki qat artıb yüz əlli manat olsa, iş düzələ? Xeyr, düzəlməz.

Hərgah düzəlsə, bəs neçün upravanın yüz əlli manat olan deloproizveditelləri pulsuzluqdan şikayət edirlər?

Fikirləri budur ki, onların da məvəcibləri artsın! Öylədimi? Yaxşı artsın, lap olsun beş yüz manat!

Axı genə də iş düzəlmir!

Upravanın ayda beş yüz manat məvəcib alan çenləri də diyorlar ki, ildə altı min manata dolanmaq çətindir!
Bəs necə olsun?

Yoxsa istiyorsunuz ki, çenlərin də məvəcibi artsın.... a! Yox bir! Yəni istədiyini budur ki, upravanın bütün qulluqçuları da qorodskoy qlava kimi ildə igirmi dörd min manat alsınlar?!

Belə iş olmaz ki! ...

Filankəs

«Yeni İqbal», 16 sentyabr 1915, № 119

TEATRO VƏ MUSIQI

«Arşın mal alan» erməni dilində

Dünən Mayılov qardaşlarının teatrında «Arşın mal alan» operettası erməni operet dəstəsi tərəfindən Bakıda birinci dəfə olaraq mövqeyi – tamaşaya qoyuldu.

Operettanın sözləri başdan –ayağa qədər nə sayaq ki, müsəlmancasında var, öylə də tərcümə edilə bilər. Musiqisinə gəldikdə, mütərcimin əlində «Arşın mal alan»ın notları olmadığına görə bəzi havaları bilməyib özlərindən bir neçə Osmanlı və erməni havaları qoşubdurlar.

Oyun əli –ələmum yaxşı keçdi; Artistlərdən Sultan bəy rolunu oynayan Torosyan bizim komikimiz Əliakbər Hüseynzadənin yerini verə bilməsə də, yenə öz rolunu qaidəsincə oynadı və cəməti çox güldürdü. Əsgər rolunu oynayan cənab erməni dilincə səgahı yaxşı məqamda başladı; Zəngülesi olmadığına görə səgah bir qədər düzensiz çıxırdı, lakin erməni təsnifini o qədər gözəl oxudu ki, cəmət əl çalıb təkrarını tələb etdilər. Amma çox heyflər olsun ki, bu cənab Əsgərin kimdən ibarət olduğunu başa düşməyib ikinci pərdədə komiklik eyləməyə başlayıb zövqümüzü xərab etdi. Arvad almaq kibi öylə çətin bir məsələ qarşısında müşkülətə düşər olmuş ciddi bir cavanın bimanə komikliyi heç yaraşan şey degildir. Süleymanı oynayan cavan çox diri idi; Çox aydın danışib, həm də oxuyordu. Valsı isə –heç tərifə gəlməyən bir surətdə gözəlcəsinə oyun çıxardıb mahir bir artist olduğunu bildirdi. Gülcəhrəni oynayan xanım, doğrudur bizim Ağdamski kibi Şahnaz və Osmanlı oxumadı, lakin –bir o ki, arvad idi – Bəsdir xanımın bəzi hərəkəti Yevropa sayığında idisə də, yenə də yaxşı oynadı. Təkrar edirəm ki, Əsgər rolunu layiqli surətdə aparsa idi, bu xanımın oyunu daha gözəl görürüdü. Asiyanı oynayan xanımın rəqsi və oxumağı cəmətə çox xoş gəldi; Təkrarını tələb etdilər. Qulluqçu Tellini oynayan xanım öz curu olan Validan geri durmuyordu. Bu xanım çox gözəl bir şur oxudu. Səsinə mələhət vardı. Oyunu da diri idi.

Mütərcim Mağalyan cənablarının təhti –idarəsində təcrübəmsaz olan sazəndələr uyğun idilər; Çalğuları cəmətə təsirbəxş idi. Mütərcim cənablarının bu işlərdə bir çox zəhmətlər çəkmiş olduğu aşkar idi.

Operett və oyun cəmətin xoşuna gəldi. Erməni cəmətinin hər sinfindən adamlar var idilər. Ermənilərin şairi olan Dumda məkatib komissiyasının sədri Ohanesyan cənabları dəxi teatrodadır idi.

Müsləman opera və dram baş artistləri; «Arşın mal alan» müsənnifi Üzeyir bəy ilə bərabər dəxi tamaşaçılar içində idilər. Oyunun axırında cəmət müsənnifi səhnəyə çağırılıb alqışladılar. Cəmət kəməli –dəb və ərkan ilə hər kəs öz yerində əyləşib səssiz kuş –huş və guş ilə oyuna tamaşa etmələri tərifi və təhsinə layiq idi.

Musiqiçi

«Yeni İqbab», 21 sentyabr 1915, № 123

Bu yazı ilk dəfədir ki, yenidən dərc olunur.

RUSIYA VƏ BOLQARIYA VƏ İNGİLİS MƏTBUATI

Hamının diqqəti bu böyük müharibəyə cəlb edilmiş ikən, bu tərəfdən Bolqariyanın səfərbərlik və müharibə tədarükü xüsündəki əməlləri indi hər kəsin nəzərini Şərq və Qərbi meydanlarından ayıraraq Balkan tərəfə çəkməkdədir. Keçən səfər demisdik ki, Bolqariyanın bu tədarükünün məqsədi yavaş –yavaş aşkar olmaqdadır. Bu gün alınmış teleqraflardan məlum olduğu üzrə Rusiya dövlətinin Bolqariya hökumətinə not verməyi Rusiyada Bolqariya haqqında müəyyən fikir hasil olunduğunu və bu fikrə görə də Bolqariyaya qarşı müəyyən bir tədbir ittihaz ediləcəyini bildirməkdədir.

Rusiya dövləti Bolqariyadan tələb ediyor ki, Bolqariya ümum slavyanlıq ilə bərabər Rusiyaya qarşı xüsumətəranə əməllərini qəti edib qoşunu içində olan düşmən komandan və zabitlərini çıxardıb kənar etsin. Bunun üçün Bolqariyaya igirmi dörd saat vaxt verilir. Əgər Bolqariya bu müddət keçincə Rusiyanın tələbinə əməl etməsə, o halda rus səfərləri və konsulları Bolqariyadan çıxıb gedəcəkdirlər və Rusiya ilə Bolqariya arasında münasibəti –siyasiyyə kəsəcəkdir.

Bolqariyanın Serbiyaya qarşı düşmənçiliyi qəvldən fələ keçərsə, o halda Bolqariya tək bir Serbiya degil, bəlkə Rusiya ilə bərabər ingilis və firənglərə qarşı da düşmən olar. Buna görə Rusiya dövləti tərəfindən Bolqariyaya nota verildikdən sonra bu məzmun notların ingilis və Fransa tərəfindən dəxi verəcəyi gözlənilir.

Bir neçə gün bundan qabaq ingilis xariciyyə vəziri Edvard Heyzi Ümumbalkan və xüsusən Bolqariya haqqında böyük bir nitq söylədi. Nitqin ümumiyyətlə məzmunu bu idi ki, hələ Bolqariya tərəfindən Serbiyaya qarşı fələn müharibə başlanmasa, bu müttəfiq dövlətlər qəti tədbir ittihaz etməyib, ancaq işin gerisinə müntəzir olacaqdırlar. İngilis qəzetələri vəzirlərinin bu nitqi xüsusunda məqalələr yazıb Bolqariyaya dair nəzərlərini bəyan ediyorlar.

«Tayms» qəzetəsi diyor ki: bizim ata –babadan bəri Bolqariyaya qarşı qəlbən hüsnü –təvəccühümüz vardır. Biz bolqarların artıb böyüməsinə kömək etdik. Bolqariya 1912 –ci sənədə gözəl bir oyun oynayıb Balkan ittifaqı yaratdı – biz şad oluq. Bədə Bukareş əhdnaməsindən sonra Bolqariyanın başına gələn

həvadisatdan dolayı təəssüflər bəyan etdik. «Deyli teleqraf» qəzetəsi də hamın məzmununda yazıb sonda əlavə ediyor ki: Lakin biz ehtiyatlı olmalıyıq. Çünki, alman fitnələrinin rəngiröyğəni və gücü bizə yaxşı məlumdur.

«Deyli nəfs» qəzetəsi dəxi diyor ki: Məlumdur ki, bu müharibə başlandıandan bəri ingilis dövləti öz boynuna aldığı təkliflərdən qaça bilməz: qaçsa, özünü namussuz edər. Əvvəlinci təklifimiz Belçika xilas etmək, ikincisi isə –Serbiyanı qurtarmaqdır. Serbistan üzərinə hücum etsələr, biz gəndən baxıb qala bilmərik. Serbistanın tərəfini, istiqlalını və tamamiyyətini təmin etməyən sülhə biz razı ola bilmərik. Doğrudur, bəziləri Bukareş əhdnaməsinin təzədən baxılmasını lazım və haqq bilmiyorlar (bu əhdnamə sayəsində idi ki, Bolqariya o vəqt zərər çəkdi). Lakin bu əhdnamənin nöqsanları Serbistan üçün dəlil ola bilməz ki, üzərinə hücum edildiyi vaxtda bizdən kömək tələb etməsin.

Bədə gənə «Tayms» diyor ki, bizim məqsədimiz: yalnız o degil ki, Balkan dövlətləri tək bir Yevropanın azadlığı üçün bizə kömək etsinlər: bu köməkdən məqsəd bir də Balkan məsələsinin bir kərəlik həll edilməsidir ki, burada dövlətlər arasında mətin bir etilaf əmələ gəlsin. Almanların məqsədi isə Balkanlarda hökmfərma olmaqdır. Bu isə bütün Şərqi tərəfində hökman olmaq üçün bir pillədir.

Balkan görək Almanyanın əlaltısı olsun ki, bu vasitə ilə İstanbula yol açsın. İstanbul isə –Hamburqdan Bağdada və Hindistan hüduduna gedən bir yoldur.

Qəzetələrin bu sözlərindən aşkardır ki, bolqarların Serbiya üzərinə müharibə açmasına ingilis cəməti bu işdən çox narazı olub ciddi tədbirlər görəcəkdirlər. Ola bilsin ki, Rusiya dövlətinin bu günkü notası ingilis və Fransa tərəfindən də Bolqariyaya nota verilməsinə səbəb olsun. Hər halda Balkanda böyük hadisələr əmələ gələcəgi tükəndən asılı bir şeydir.

Üzeyir

«Yeni İqbal», 22 sentyabr 1915, № 124

rəngiröyğəni – yağlı boyalı şəkil

BALKANLARDA

Bu günkü teleqramlardan anlaşıldığına görə Balkanlarda işlər mühüm bir halə girir. Əvvəla sayanı –əhəmiyyət burasıdır ki, bolqarlar Rusiya dövlətinin notasına rədd cavab verib, bununla Rusiya dövləti ilə əlaqələrini kəsməyə qərar qoyubdurlar. Şübhəsizdir ki, Rusiya dövləti öz notasına cavab şafı almadıqdan sonra öz səfirini və konsullarını Bolqariyadan geri çağırıb münasibəti –siyasiyyətini kəsəcəkdir. Böylə olan surətdə Bolqariya Rusiya dövləti ilə müharibə halında olacaqdır. Demək olar ki, Bolqariya Osmanlı dövlətindən ayrılıb müstəqil bir dövlət olandan bəri –bu birinci kərədir ki, Bolqariya öz xilaskarı olan Rusiyaya qarşı müharibə tədarükünə girir. Aşkardır ki, işin bu surəti Rusiyada bolqarlara qarşı böyük bir narazılığa səbəb olub, bolqarların bu əməli ruslar tərəfindən xəyanət ədd ediləcəkdir.

Fransa ilə İngiltərənin öz müttəfiqləri Rusiyaya, Bolqariyaya nota vermələri xəbəri hələ ki, yoxdur. Lakin bu gün böylə xəbər var ki, Bolqariya paytaxtı olan Sofiyadakı Fransa və ingilis səfirlərinə dövlətləri tərəfindən əmr olunmuşdur ki, onlar dəxi orada rus səfirinin tədabirinə şərik olsunlar.

Digər tərəfdən əhvalatı daha pərişan edən bir şey varsa, o da yunan baş vəzir Venezulisin istefasıdır. İş bundadır ki, müso Venezulis həmişə etilafi –mürəbbə tərəfdarı olub alman və Avstriyaya qarşı hərəkətlərdə bulunmağı öz dövləti üçün məsləhət bilibdi. Müharibə başladıqdan sonra yunan kralı ilə Venezulis arasında ixtilaf əmələ gəlib. Venezulis bu məsələ üstündə istefa verdi. Lakin bu son günlərdə yunan kralı Konstantin ki Almaniya padşahı Vilhemin qaynidir, xəstəlikdən şəfayab olub Venezulisi gənə baş vəzirliyə çağırtdı.

İndi Bolqariyanın xüruci və bu xürucin də Serbistan və Sırbistan ilə bərabər etilafi –mürəbbə dövlətlərinə qarşı olduğundan dolayı Serbistan ilə əhdnaməsi olan yunan dövlətinin nə sayaq rəftarda bulunduğu məsələ araya düşüb, qəzetələr xəbər verdilər ki, yunan kralı ilə Venezulis arasında ittihad əmələ gəlib, Yunan dövləti Serbiyaya kömək edəcəkdir.

Bədə yunanın Bolqariyadan sonra səfərbərlik elanı bu xəbəri təsdiq və təbii etdi, xəbərlər gəldi ki, etilafi –mürəbbə dövlətlərdən

İngiltərə ilə Fransa Serbiyanı bolqarlardan qorumaq və kömək etmək üçün yunan toprağından, yəni Salanik şəhərindən qoşun çıxartmaq istiyorlar. Bu isə, əlbəttə, yunanın bitərəfliyini pozur. Əlbəttə, əgər yunanlar birkərəlik Serbiyanı etilafı –mürəbbə dövlətləri tərəfdarı oluram –deyib, bu qərarı elan etsə idi: müttəfiqlərə Serbiyaya keçmək üçün yer verərdi. Görünür bu məsələ üstündədir ki, Almaniya ilə qohumluğu olan yunan kralı Konstantin ilə baş vəzir Venezulis arasında gənə tazədən nifaq düşüb, baş vəzir istehfa verməyə məcbur olubdur.

Bu isə, bunun Serbiyaya kömək edə biləcəyinə işarə kimi bir şeydir. Təəccüb burasıdır ki, Serbiyaya kömək edəcəgi gözlənilən Rusiya bugünkü teleqrafdan anlaşıldığına görə Bolqariyaya söz veribdir ki, bitərəf duracaqdır. Deməli, bu gün Bolqariya Serbistan üzərinə müharibə açsa, yunan və Ruminiyadan kömək gözləmək işi naməlum bir halda qalır. Böylə olan surətdə Serbiya nə kömək gözlərsə, etilafı –mürəbbə dövlətlərindən gözləyə bilər. Bu dövlətlərin isə Serbiya tərəfi bir yolları varsa, o da yunandan keçməkdir. Əlbəttə, Almaniya dövləti Belçikanın bitərəfliyini pozub oradan keçmək kimi vəsilələrə əl qatdıqda etilafı –mürəbbə dövlətləri dəxi yunandan keçə bilərlər. Lakin bu halda yunan nə edər? O da Belçika kimi işə mane olmağa başlamı; yoxsa başlamaz –burası gələcəkdə aşkar olacaq məsələdir. Daha bu saat Balkan işindən baş açmaq çox çətindir. Əmri –vəqəələr iqrar etməkdən başqa qabaqda nələrlə olacağı demək və ya fərz etmək çox müsküldür. Burası şübhəsizdir ki, əgər Ruminiya və yunan Serbistana kömək etməsələr, o halda etilafı –mürəbbə dövlətləri öz müttəfiqləri olan Serbiyanı bir tərəfdən Avstriya, digər tərəfdən Almaniya və üçüncü tərəfdən dəxi Bolqariya hücumuna qarşı yalnız başına qoymağa razı olmayacaqdırlar.

Bolqariyanın dəxi səfərbərlikdən əsl məqsədi «məsulləh bitərəflik» olmuyub, məhz Serbiya ilə müharibə olduğu aşkara çıxdı. Odur ki, bugünkü xəbərlərdən görünür ki, Bolqariya Serbistana ultimatum veribdir ki, Bolqariyanın iddia etdiyi yerləri Serbiya versin və bu ultimatumun cavabına bir gün gecə vaxt verilibdir.

Üzeyir

«Yeni İqbal», 25 sentyabr 1915, № 127

etilafı –mürəbbə –həmrəy dörtlük

xürc – qarşı çıxma

səfi – qənaətləndirici

PARLAQ ÜMİDLƏR

Veliki knyaz Nikolay Nikolayevič həzrətlərinin vürudi müsəlibət ilə yazmış olduğumuz məqalədə izhar etmişdik ki, tazə canişininimizin vürudi ilə şikəstəxatir olmuş Qafqaz müsəlmanlarının ümidləri artıb gələcəyə xoş nəzərlə baxılacaqdır.

Veliki knyazın ilk görüşündə müsəlman nümayəndələrinə qarşı göstərmiş olduqları hüsnü –təvəccöh və qazi cənaətlərinin xoşmədisinə cavabən irad etmiş olduqları sözlər ümidlərimizi daha da artırır, qəlbimizi xoşhal ediyər.

Veliki knyaz Nikolay Nikolayevič həzrətləri qazi cənaətlərinə cavabən bu sözləri irad etmişlərdir: «təbrikati –dua və sənalara qarşı dərin təşəkküratımı müsəlmanlara yetiriniz. Müsəlmanların mənəfi mənim qəlbimə yavuvdur. Onların ehtiyacatını rəf etmək üçün gücüm olduğu qədər iş görəcəyəm».

Ölkəmizin idarəsinin ixtiyarına verilmiş həzrəti –alinin əvvəl görüşdə müsəlmanlara qarşı göstərmiş olduğu bu iltifat və hüsn –təvəccöh bizim üçün parlaq ümidlər təradir. İndi bu qədər etibar və etina olunmaz bir halda qalıb, bütün hüsnümüz, bütün ruhumuz sıxıntı içində ikən, bundan sonra biz də öz varlığımızı bildirməyə və biz də Qafqaz əhli olduğumuzu aşkar etməyə ümidvar oluruq. «Başqapazlı müsəlman» adı üstümüzədən götürülüb sözümlə yerinə yetirməyə, ürəgimizin dərdini açmağa, ehtiyacatımızı bildirməyə canişin həzrətləri yanına yolunuz və ixtiyarınız olacağına ümid edirik. Qafqaz müsəlmanları sair Qafqaz millətləri arasında bizim başaşağılığımıza səbəb olan fərf və təfəvil qoyulmayacağına ümid edirik. «Vəhşi müsəlman» adını bir kərəlik hər kəsə unudurmaq üçün qaili –mədəniyyəət və tərəqqi olacağımızı isbatə yolunuz və imkanınız olacağına ümid edirik.

Veliki knyaz Nikolayevič həzrətlərinin xoş olduğu qədər də qiymətli olan bu sözləri bizə parlaq ümidlər verməklə bərabər, azırdə xatirimizi də təskin edib, qabaqlarda haqqımızda rəva görülmüş hər bir böhtan və suyi –zənlərin boş və bimanaligi isbat edilmiş olduğunu da bildiriyər. Veliki knyazın xoşmədisinə böyük və mənidər bir məqalə dərc etmiş olan «Zakavkazski rəç» qəzetəsi bizim keçən məqalədəki fikrimizi daha müfəssəl bir surətdə bayan edib əzcümlə deyir ki: «Qafqazın tazə canişini olan veliki knyaz

Nikolay Nikolayeviçin vürüdi ölkəmizdəki gürcülərlə bərabər müsəlmanların qəlbində böyük və səmimi bir şadlıq əmələ gətirəcəkdir... Bu şadlıq səmimidir: çünki, istər gürcülər, istər müsəlmanlar lap əmindirlər ki, təzə canişin dövründə bir millətin o biri millətdən seçilməsi və qeyrilərinə nisbətən, mümtaz bir mövqə qondarılması işi daha olmayacaqdır. Bədə yenə haman «Gürcü» imzası ilə yazılmış məqalədə deyilir ki: «Qafqazın gürcüləri və müsəlmanları bilirlər ki, bu sətə meydana çıxıb islahat tələb etmək vaxtı degildir... Lakin gözlədikləri odur ki, bütün Qafqazda yaşayan millətlərə bir tərzə baxılsın».

Bizim də dedigimiz odur ki, indiye qədər kənarda qalmış olan müsəlmanlar da bir kərəlik qabağa çəkilib sairələr kimi bir cərgədə dursunlar ki, bugün islahat zamanı yetişdikdə onlar da gözdə və nəzərdə olsunlar.

Veliki knyaz Nikolay Nikolayeviç həzrətlərinin bu sözlərindən sonra işlərin böylə olacağına əminlik və son dərəcə mütəşəkkirik. Biz də ehtiyacatımız yolunda veliki knyaz kimi əli bir zətin vargücü ilə iş görməyinə layiq olduğumuzu isbata çalışırıq.

Üzeyir

«Yeni İqbal», 25 sentyabr 1915, № 127

suyi-zənn -pis xəyal, bədgümanlıq
xoşamədi-xoşa gəlmə
azürdə-qəmlil, içmiş
durbün-uzaqgötən

ORDAN –BURDAN

Bu nədəndir ki, bizim bayramlar ikiləşib, birisi bir gün və o biri də onun səhəri olur?

Bunun adına nə deməli? Və bunun mənası nədir?

Bələ görünür ki, təqvimlərimiz düz degildir.

Məsələn, keçən rəmazan bayramı mən bir şəhərdə idim ki, əhalisinin çoxusu oruc tutan və namaz qılan olub –bir kəlmə müsəlmandırlar.

Lakin iş böylə oldu:

Əvvəla niyyət günü şəhərdə ki müsəlmanların bir yarısının ağzı bağlı və bir yarısının da ağzı açıq oldu. Bir yarısı diyordu ki, niyyət bu gündür.

O biri yarısı diyordu ki, xeyra, səbəhdür.

O idi ki, bayram günü dəxi cəməətin bir yarısı ağzı bağlı və bir yarısı ağzı açıq olub, oruc yiyənlər diyordular ki, bayram bu gündür. Oruc tutanlar diyordular ki, xeyr səbəhdür. Onlar diyordular ki, siz bayram günü oruc tutub haram iş görürsünüz. Bunlar diyordular ki, xeyr siz orucunuzu yeyib günah edirsiniz.

İndi qurban bayramı gəlir. Bizim təqvimlərə baxsan –qurban bayramı oktyabr ayının yeddisinə düşür.

Halbu ki, Orenburq məhkəməyi –şəriəsi öz dairələrində ki, mollalara xəbər veribdir ki, qurban bayramı oktyabrın altınsındadır.

Doğrudur, iki gün bir –birinin dalınca kabab yemək pis şey degildir. Lakin iş tək bir kababda degildir.

İş bundadır ki, axı bu nə üçün bələ olur?

Əlbəttə təqvimlərimiz düz degildir.

Həmü bilirdi ki, bizim ay –qəməridir. Yəni bizim hesabladığımız aylar gögdə çıxan ayın dövrünə tabedir.

Ay ki, doğdu –bizim ayımız əvvəlidir.

Ay ki, bir günlük oldu –bizim ayımızın biridir.

İki günlük oldu –ikisidir.

Üç günlük oldu –üçüdür. Ta gedir çıxır igirmi doqquza və ya otuza.

Bələ olan surətdə madam ki, əlimizdə gögdəki ay kimi böyük dəlilimiz var, o halda nədədir ki, bu gün və o biri yaramaz, səhər bayram edir.

Bu təqvimləri bir kərəlik ay ilə düzəltmək çətindirmi ki, bu gün müsəlmanların bayramıdır dedikdə, məlum olsun ki, Məşhədi Kərim də bayram edir, Təxvətillin Abiz də!

Daha aya ki, heç kəsin bir sözü olmaz!..

Yoxsa bir fərqi qəsdən belə eləməyin özgə bir mənası var ki, bizim aqlimiz o yerəcən çatmıyır?..

Onu bilmiyoram! Amma bilsə idim bəd olmazdı ...

Filankəs

«Yeni İqbal», 27 sentyabr 1915, № 128

ORDAN – BURDAN

Dünən “Bəsirət” qəzetəsində bir giley oxudum ki, guya qəzetələrimiz öz əhval və güzəranımızdan heç zad yazmayıb elə izya müharibə, izya müharibə və siyasi məqalələr...

Yaxşı, öz əhval və güzəranımızdan nə yazaq?

Allaha şükür, nəyimiz əskikdir; nəyimiz yoxdur?

Hara əl aparсан – hər şeyimiz öz yerində çağbacağ; hər işimiz öz yerində, yarlı – yaraşlıqları düzəlmiş; hər məsələmiz müzakirəyə qoyulub birkərəlik həll olunmuş...

Daha nəyimizdən yazaq, nədən şikayət edəq?

Qoy o barədə ermənilər yazsın, ermənilər şikayət eləsin ki, ...

O cürə yazıb şikayət edə-ədə axırda öz milli məktəb və milli kəlisə işlərini istadikləri kimi yoluna qoyub. İndi də sair dərdləri xüsusunda yazıb şikayət edirlər.

Bizə nə olub Allaha şükür?

Nəyimiz əskikdir? Nəyimiz yoxdur?

Qoy o barədə gürcülər yazsınlar ki, onların dərdləri, ehtiyacları vardır; işləri-gücləri vardır. Din, məktəb, yer – topraq, bəg, rəiyyətə - qərəz min cürə məsələləri vardır ki, həlli üstündə çalışmaq lazımdır!

Bizim nəyimiz var ki? Bizə nə düşübdür ki, elə şeyləri yazaq ki, camaat də oxumasın və desin ki, qəzetənzidə “interestni” şey yoxdur?

Erməniyə, gürcüyə baxmıyın, bizim işimiz özgə cürdür.

Biz hamımıza – istər qəzetə yazan olsun, istər qəzetə oxuyan olsun – bir səliqə ilə böyümüşük ki, gözümüzü açıb qoç döğüşdürmək, it boğuşdurmaq, xoruz vuruşdurmaq, adam gullaşdırmaq kimi şeylərə adət-kərdə olub, onun üçün də dava xəbərlərini çox sevirik.

Əvvəla, necə ki, yuxarıda ərz elədim, heç bir dərdimiz, ehtiyacımız yoxdur. Və saniyən bu cürə “interestni” məqamda kimin yadına dərd düşür?

Rus – Almaniya və Avstriya ilə; Almaniya və Avstriya – Serbiya ilə; Serbiya – Bolqariya ilə; Bolqariya – ingilis və firəng ilə; İngilis və firəng Osmanlı ilə; Osmanlı - rus ilə dava edib vuruşduğu zamanda, biz görək hər bir şeyi yaddan çıxardıb, məhz dava xəbərlərinə baxaq. Bu cürə tamaşanı görün adam da desən nə yada sala bilər!

Və bir də sən elə güman edirsən ki, daha bizdən başqa davadan yazan yoxdurmu? Yəni elə güman edirsən ki, erməni qəzetələri, gürcü qəzetələri davadan heç zad yazmıyolar? Əlbəttə, yazırlar! Ancaq, o bizim borcumuz degil ki, dava xəbərlərinin də axırına öz dardimizi calamaq. Və dava işlərinə də öz ehtiyacımızdan çəsməgi ilə baxaq!

Bizimki möhz təməşayi – bizimüz və qərəzdir...

Hansı müsəlmandır ki, buyurub döşünə dögsün və desin ki, mən bazardan çatıq alıb evə aparırkən yolda qoç döğüşdürüldüğünü görüb dayanmadım. Çünki fikrimə gəldi ki, o da dolma seviyor?!

Əvvəla!

Və saniyə genə təkrar edirəm. Axı bizim nə dərdimiz var ki? Nə ehtiyacımız var ki? Hər şeyimiz öz yerində düz...

Allaha şükür nə olub ki?

Və qəzetəçilərin burada nə təqsiri vardır?

Lap nahaq gileydir ki, edirlər!

Filankəs

“Yeni İqbal”, 28 sentyabr 1915, № 129

lyza - əziyyət vermə
bilmüz – muzdsuz

ORDAN – BURDAN

- Bolqariyanın qoşunu çoxdur; saldatları artıq dərəcədə igiddirlər; komandanları tədbir biləndirlər. Top və tüfəngləri boldur...

Bunu mən demirəm, “Russkoye slovo” qəzetəsində bir nəfər adam var ki, dava işlərindən yaxşı başı çıxır, bu sözləri o diyor - idi. 1912 – ci ildə, Balkan davasında... dili ağzına sığmıyordu.

- Bolqariyanın qoşunu azdır, saldatları yaramazdır; komandanları işgöhrən degildir. Topu və tüfəngi azdır...

Bunu da mən demirəm, “Russkoye slovo” qəzetəsində bir nəfər adam var ki, dava işlərindən yaxşı başı çıxır. Bu sözləri o diyor ...

Mixaylovski – (o adamın adı Mixaylovskidir) vətənə mənəfət yetirmək üçün xəlqi qarışdırmağa yaxşı olardı. Onsuz da ara çox çatışığıdır. Onsuz da hərənin ağzından bir söz çıxır; onsuz da sözlərin dalını - qabağını başa düşəndir.

Almanlar işin həqiqətini bilmək üçün min cürə hiylə ilə hər yərə casuslar dağıdıb düşmənlərinin güclü və zəif yerlərini bilmək istiyorlar. Mixaylovskilər isə - məzmunsuz məqalələri ilə bizi qarışdırırlar...

- Ay bacı, de görək evinizdə neçə adam vardır. Görək onların hamısı dəftərə yazılısın!

- Bıy, başıma xeyr! Yəqin bizdən saldat yığacaqdırlar ki, adamlarımızı soruşurlar!

A qız, Həsənin adını vermə; Hüseynin də adını demə, Əlini yada salma, dənən ki, bir qoca kişimiz var, ikicə də arvadıq ...

- Ay əmil! De görək evinizdə neçə adam vardır. Görək onların hamısı dəftərə yazılısın!

- Ya həqq! Yəqin hərəməzəndə pul yığacaqdırlar, qoy Məhəmmədin adını demiyim, Cəfəri gizlədim; Vəlini bildirmiyim, deyim ki, bir mənəm, bir də arvadımdır.

Qafqaz müsəlmanlarının sayı bu növ ilə yığılıb, hesablanıb “Kafkazski kalendrar”ın içində dərc olunubdur. On müsəlman

əvəzinə beşi göstərilib, axırda məlum olubdur ki, guya Qafqaz ölkəsində cəmi – cümlətəni üç milyon yarım müsəlman varmış. ...

“Kafkazski teleqraf” qəzetəsi də bu hesaba baxıb Hacı Zeynalabdin Tağıyev cənablarına deyir ki: Bəs sən namestnik ilə görüşürkən deyirdün ki, Qafqazda altı milyon müsəlman var! Həmi ki? Bu hesab, bu da kitab!

Təəccüb burasıdır ki, müsəlmanların sayından söhbət düşən kimi «Baku» və «Kafkazski teleqraf» qəzetələrinin hamışe qıdığı tutur! Hələ keçənlərdə «Baku» qəzetəsi şəhərimizdəki müsəlmanların yarısını yemişdi. Yaxşı ki, «Kaspi» qəzetəsi üstə çıxıb qoymadı!

Hər halda tələ - taklikdə Qafqaz müsəlmanları o biri millətlərin hamısından çoxdur. Nə olar? Qoy çox olsun! Daha burada qıdıq tutmaq və ya alacıq tutmaqla müsəlmanların sayı əskilməz ki?!

Filankəs

“Yeni iqbal”, 29 sentyabr 1915, № 130

BOLQARISTANIN CAVABI ƏTRAFINDA

Rusiyanın Bolqariya hökumətinə verdiyi ultimatumuna qarşı hökumət – məzkurənin cavabı dünki teleqraf xəbərlərində nəşr olunmuşdur. Bolqar hökuməti bu cavabla Rusiyanın ultimatumunda bəyan etdiyi tələblərini rədd edir və bundan böylə görək Rusiya və görək sair müttəfiqlərlə Bolqariya arası açılmış, yəni diplomasi münasibət kəsilmiş oluyor. Çünki, Rusiya ultimatumunda əgər Bolqar cavabı qənaətbəxş olmasa, o halda Rusiyanın Sofiya səfiri geri çağırılacağı və binaənləyhe müttəfiqlərlə Bolqariya arasında münasibət kəsiləcəyi bəyan olunmuş idi. Həm vəqəe böylə də oldu. Bolqar hökumətinin verdiyi cavab qənaətbəxş olmadığından, görək Rusiya və görək digər müttəfiqlər Bolqariyadan diplomasi nümayəndələrini (elçilərini) geri çağırılacaq və bu surətlə münasibəti – siyasiyi kəşmiş oldular. Buna görə Bolqar hökuməti bu gün müttəfiqlərlə hər bə halında bulunur – demək mümkündür.

Bolqar hökumətinin bu kibi vəziyyət alması müttəfiqlərə qeyri təbii olduğundan, bu dəfə bütün mətbuat şu məsələyi mütləli etməklə məşğuldurlar. Bu cümlədən keçən nömrədə Bolqaristan əhvalını əskəri cəhətdən mütləle edən «R.V.» qəzetəsinin bu dəfə məsələnin siyasi cəhətləri haqqindəki məqaləsini əhəmiyyətinə görə nəql ediyoruz.

Məzkur qəzetə Bolqaristanın bu kibi siyasət keçirməsindən baltəbii son dərəcə mütəəssir olaraq şu surətlə bəyani – əfkar ediyor:

«... Demək ki, bu günə qədər «ana ilə qız» adlanan bu iki məmləkət, indidən etibarən «müharib halında» bulunuyorlar. Buna bənzər bir hal daha dünyada yoxdur. Almaniya ilə İtaliyanın bu günki münasibətləri əsla və qədən bu halə bənzəməz.

Bolqaristan bu gün – yarın Serbistana saldıracaq və onun bu hərəkətilə Rusiya ilə Bolqariya arasında da elani – hər b edilmiş olacaqdır. Bolqariya artıq özünün mövqeyini təyin etdi və fəqət – layəttəğəyyər olaraq təyin etdi, yəni getdi baş yazısını (müqəddəratını) əbədi olaraq «ya ölüm, ya dirim» – deyərək Alman – Avstriya – Macar – Türk müqəddəratilə bağladı.

Binaənləyhe slavlıqın can düşməni olan bu heyətlə əl – ələ verib slav aləminə qarşı «ölüm – dirim» vuruşmasına girişmiş oldu. İndii Berlində nəhayətsiz fərəh və sürür hökmfərmədir. Orada şəşəəli

şənlilər yapılıyor, gurultular qoparılır. Fialhəqiqə Alman diplomatları üçün şənlilər, şadmanlıqlar yapmağa yeri də vardır. Onlar Bolqarıstanı foto –layəttəğəyyor təbii bir cəhətə çəkməgə müvəffəq olduqları ilə iftixar edə bilərlər. Çünki dünyada insanlığa və «insan» sözünə inanan heç kəs daha ümid edə bilməzdi ki, insanı bu kibi müdhış xəyanətə sövq eləmək mümkündür olsun. Fəqət Vilhelm ətrafında olan «insansevməz» adamlar bunu da yapa biliyorlarmış...

Əskəri –ümumiyyətdə bu səbəblə qoyulmuş olan və gələyan və həyəcanlar, bir daha digər tərəfdən Yunanıstan xəbərləri ilə qaynayıb qabarmış oldu. Oradan yunan baş vəkil Veneziolosun istefa verdiği bildirilmişdir. Halbuki, hələ ancaq döndürür ki, yunan xəlofi, yunan məmləkəti Veneziolosun işi kəndisinin Serbiyaya sədaqətli olduğunu bildirmiş və 1913 sənəsində əqd olunan serb –yunan müahidəsi ilə hərəkət edəcəyini cahana elan eləmişdi. Fəqət bir həftə keçər –keçməz bütün bu qərarlar, millət məclisində baş vəkil dili ilə bəyan olunan şü qərarlar, dərhal dəğişmiş oluyor; Veneziolos iş başından çəkilərək əhvali – bəhram kəsb ediyor. Görünür ki, yunan başqa, kral Konstantin dəxi başqa bir şeydirlər. Çünki kral müşariley bir kərə Veneziolos millət məclisində məzkur fikiri, məzkur qərarı bəyan etməgə müsaidə vermmiş idi; amma nə oldu ki, ertəsi gün Veneziolos həzrətlərini çağırıb kəndisinin artıq bu siyasətə təhəmmül edəmiyəcəyini və binəniləy bu siyasət gedişini istəmədiyini bildirdi. Buna cavabən Veneziolos da əldə olan son çarəyə təvəssül etməgə, yəni dərhal istefa verməklə iş başından çəkilməgə məcbur oldu. Bu səbəblə Berlin təkrar şənlik ediyor, şadmanlıqlar, şadmani –nüməyışlər ediyor. Çünki birincindən pək az yüngül olan bu ikinci xəyanət Berlinin pək xoşuna gediyo.

Halbuki, Rusiya dövləti Bolqar həyatında, Bolqar tarixi –müqəddəratında nə kibi rol oynamış isə, İngiltərə və Fransa dövlətləri də yunan həyatında o kibi rol oynamışdılar. Həm Rusiyanın özü də Yunanıstandan şükranı – nemət gözləməklə Fransa ilə İngiltərədən az haqlı degildir. Fəqət bunun yerinə ancaq nankorluq (nəməkbəhəramlıq) baş göstəriyör ... Görünür ki, nemsə tilsim və əfsunu bunlara şiddətlə təsir etmişdir. Bundan ötrü afinalılar (Yunanıstanın paytaxt adamları, yəni hökumət başında olanlar deməkdir) müttəfiqlərin Balkandakı işlərini qarışdırmaq istiyorlar

ki, bu səbəblə Berlindəkilər (nəmələr) zəhərli şadlıq qəhqəhəsi ilə ortalığı vəlvələndirə bilərlər.

Əlbəttə həqiqət halda xain olanlar hənzur bolqar xəlqi ilə yunan xəlqi degil, yalnız onların hökmdarı olan kral Ferdinandla kral Konstantindir. Onların məhafilində həmdəm olan ərkani –hərb olan əfradıdır. Bunların xəyanəti də hər şeydən əqdəm kəndilərini hökumət başına çağırmış olan millətlərə xəyanət etməkdən ibarət qalır.

Əgər bədbəxt bu millətlər kəndi hökmdarları və onların həmdəmləri tərəfindən çövrilən şü siyasət dallalarına qarşı bir şey yapmağa qadir olmasalar, o halda müttəfiq dövlətlər də meydanda olan əhvala görə hərəkət etməgə məcbur qalacaqlardır.

Yunanıstanda əhval hənzur qətiyyət kəsb etməmiş kibidir; bəlkə yunan kralı hənzur alman əfsunundan başım xilas etməgə və Bizans təxtinə oturmaq xəyalından ayılmağa qadirdir. Çünki müttəfiqlər yunan səvahlilini yalnız böylə işlər ilə, kralın təməəsi açılıqdan ölmək qorkusuna məruz qalacaqdır».

«Yeni İqbal», 30 sentyabr 1915, № 131

ORDAN –BURDAN

- Ay Rumıniya, Rumıniya!
Duymuşam sənin fikrini!
Bilmişəm sənin qəsdini!
Sənin istədiğin nə olduğunu yaxşı başa düşmüşəm! ...
Balkanda dinməz duran indi bir sənsən:

Osmanlı davada, bolqar davada, Serbiya davada, Qaradağ davada, yunan da davada; Amma sən bitərəfsən ki, bitərəfsən!

- Ay Rumıniya, Rumıniya!
Duymuşam sənin fikrini!
Bilmişəm sənin qəsdini!
Zahirinə baxıb bətinini görürəm.

1913 – ci il yadındadır!

Mənim də yaxşı yadımdadır!

Bolqar, serb, qaradağlı və yunan əlbir olub Osmanlının üstünə töküləndə, sən dinməz durub təsbeh çevirirdin və gülə - gülə diyordun ki: xeyr a, mənin işim yoxdur! Amma əsil həqiqətdə qonşun olan Bolqariyanın bir parçasına göz tikib marıtlamışdın!

Sən yaxşı bilirdin ki, bolqar, serb, yunan dostluğu baş tutan iş degildir! Bir gün olacaqdır ki, bu dostlar bir – birlərinin ətinə dərişib pay üstündə dava salacaqdırlar:

Bəli Osmanlı:

“Düşməni bir olsa dəfini asandır eləmək,

Bay ol zaman ki, yüz qoya, hər bir kənardan!» - deyib Makedoniyani əldən verdi.

Paylaşmaq zamanı yetişdi.

Dostlar dalaşdılar.

- Yunan ilə Serbiya – Bolqariya üstünə düşüb şappaladılar.

O halda sən əba və təsbehi yerə qoyub “seryozni” oldun və dedin ki:

“Fürsəti fəvt eyləməz aqıl əgər nadan ola!”

Bir tərəfdən Osmanlı, bir tərəfdən Serbiya, bir tərəfdən Qaradağ, bir tərəfdən yunan hücumları qarşısında əl – ayaq çabalatmaqda olan Bolqariyaya bir tərəfdən də sən qalxıb dedin ki:

Aşna, ya budur ki, dinməz – söyləməz Dubrovçə ilə Silistrəni mənə ver, ya da bu yandan da mənə dava edib səni yer yüzündən yox edəciyək!

Bədbəxt Bolqariyanın əlacı kəsilib rızı oldu.

Axırda böylə oldu ki, sən müftə yerə topraq qazandın. Amma xəlx axar çaylar kimi qan tökdü ...

İndi fikrin nədir?!

- Ay Rumıniya, Rumıniya!

Duymuşam sənin fikrini!

Bilmişəm sənin qəsdini!

Örgənib sənə dolmaya! Genə əba bürünüb, təsbeh çevirirsən!

Yoxsa indi də marıtlayıbsan?

Avstriyanın Transilvaniyası ilə aran necədir?

Politikan pis politika degil! Xəlx vuruşsun, sən mülk qazan!

Yox, aşna, onu sənə müftə verməzlər!

İndi əqlin o vaxtə getməsin!

Kömək lazımdır, kömək!

Yoxsa birdən dəğirman tərsinə işlər: bir gün olar ki, həm o tərəf və həm bu tərəf səni aralığa salıb elə sıxarlar ki, lap suyun süzülər!

Filankas

“Yeni iqbal”, 1 oktyabr 1915, № 132

Qafqaz əhli belə diyordular:

- Uşaqlarımızı əvvəlcə kiçik məktəblərə qoyuruq: ordan qurtarandan sonra realni, gimnaziya, kommerçeski kimi orta işkollarda oxuduruq. Oradan da qurtarandan sonra göndərirdik ki, gedib lçəri Rusiyada böyük məktəb olan universitetlərdə oxusunlar.

Aya, olmazmı ki, öz ölkəmizdə kiçik məktəblər, orta işkolalar olan kimi, bir dənə də universitet olsun ki, daha bir də uşaqlarımızı uzaq yerlərə göndərməyək? Nahaq yerə bir o qədər pul xərcləməyək, uşaqlarımızı gözdən kənar qoymıyaq!

Nə olar ki; Petroqrad, Moskva, Varşava, Kiyev və sair rus şəhərlərində böyük işkol olan kimi, Tiflisdə və ya Bakıda da ola bilməzmi? Axı buralar dəxi rus şəhərləridir.

Bu barədə çox danışib, çox çalışıdlar: amma yuxarıdan dedilər ki: - Olmaz!

Qafqazlılar qaş – qabaqların sallıyib sakit oldular.

İndi iş belə düşdü ki, bəzi şəhərlərin böyük işkollarını özge şəhərlərə köçürmək lazım gəlir.

Qafqaz əhli işdən xəbərdar olub qalmaqal saldılar:

Yığışirlar, danışirlar, höcətləşirlər, hesablaşirlar, məsləhətləşirlər, teleqramlaşirlar, çığışib – bağırışirlar -səs – küy qalxır - ərşi – fələgə...

Yuxarıdan bunlara təəcüblə baxıb diyorlar ki:

- Balam, nə olubdur? Nə səs – küydür?

Qafqazlılar cavabında:

- Necə nə olubdur? Məgər böyük işkolaları Qafqaza daşımıyorsınızmı?

- Necə böyük işkolaları?

- Varşavanınkini, Riqanınkini...

- Kim diyor onu?!

- Biz deyirik!

- Siz çox qələt eliyorsunuz və başınızı daşa döğürsünüz!

- Yaxşı, bəs o böyük işkolaları hara köçürəcəksiniz?

- O sizin borcunuz degill! Sizin borcunuz bunu bilməkdir ki, Qafqazın böyük işkolası olmaq vəqti yetişmiyibdir. Siz hələ balacasınız, böyük işkollarınız olsa, başınız şişər !

Qafqaz əhli genə sınırsızın sallıyib və qaş – qabağın töküb öz - özlərinə diyorlar ki:

- Bu da olmadı!

Filankəs

"Yeni iqlal", 2 oktyabr 1915, № 133

ORDAN -BURDAN

Oxucularımızın Qurban bayramı mübarək olsun!

Qurban qoyunu deyir ki:

- «Ay Allahın üzəg bəndələri! Biz qoyunların haqqı siz insanların boynunda çoxdur!

Hərgah biz olmasa idik – siz görək öz övladlarınızın başını kəsib qurban edəydiniz!

O halda, bu gün qoyun qanı əvəzinə, insan qanı axardı.

Doğrudur, bu saat dava çöllərində haqiqətdə də insan qanı axır. Amma o məsələ biz qoyunların işi degildir: onu siz özünüz bilərsiniz.

Mənim mətləbim ancaq budur ki, deyoram:

İndi ki, mənim adımlı qurban qoyunu qoyub, başımı kəsib, qanımı axıdırırsınız, izn verin bir danə vəsiyyət edim:

- Ətimi hər kəs yiyəcək yesin, amma dərimi aparın müsəlman cəmiyyəti – xeyriyyəsinə verin ki, heç olmasa Qars fəlakətdələri ki, sizin öz cinsinizdəndir – kabab da olmasa, yavan çörək tapıb yeyə bilsin.

Vəssəlam. İndi buyurun başımı kəsin!»

İbrahim peyğəmbər deyibdir ki:

- Allah yolunda qurban kəsin və bu yol ilə Allaha məhəbbət və etiqadını izhar edin.

Məhəmməd peyğəmbər deyibdir ki:

- Allah yolunda qurban kəsin, amma o qurbanı fəqir – fəqərəyə, yetim – yesirlərə, tamarzulara ehsan edin!

Çox əcəb! Bircumuz itaət etməkdir!

Lakin – qurbanın yağlı və qəşəng yerlərindən dövlətli qonşulara göndərin! - Bunu hansı peyğəmbər deyibdir - bilmirəm.

Hər halda onu əmr edən “peyğəmbər” görünür çox vacib əlatədir ki, əmrinə bu cürə sədaqət ilə itaət edirik!

Orenburq məhkəməyi – şəriəsi müsəlmanlara elan etdi ki:

- Qurban bayramı oktyabrın altısında seçənbə gündür. Çünki, ay görünüb və sabit olubdur.

Bakı qazi Quberniya məclisi dəxi müsəlmanlara elan etdi ki:

Qurban bayramı oktyabrın yedisində cahaşənbə gündür. Çünki ay görünüb və sabit olubdur.

Bu iki elanın ikisi də doğrudur. Ancaq bir para müsəlmanların Qurban bayramı bir gün qabaq, bir parasını da bir gün dal olmaqda təqsirkar olan bir kimsə varsa, o da - Aydır.

Ayin borcu odur ki, bir gecədə hər yerdə görünstün. Halbuki, ay əvvəlcə gedib özünü Orenburq məhkəməyi – şəriəsinə göstərir və gecəni Orenburqda qalib, səhər yola düşür və axşam Bakıya varid olub özünü qazi məclisinə göstərir. Odur ki, təqvimlərimiz bir – birini tutmuyor....

Əşi, müsəlmanların hansı işi bir – birini tutur ki, təqvimləri də tutsun!

Bağışlayın daha yorulmuşam:

Qurban.....

Cəmiyyəti - xeyriyyə ...

Qars fəlakətdələri ...

Kabab yeyəndə bu sözləri unutmayın!

Fillankə

“Yeni İqbal”, 7 oktyabr 1915, № 137

Əlatə – Tanrıya itaət edən

ORDAN – BURDAN

Şəhərimizin bir para məhəllələrində belə qaidə var ki, müsəlman mülkdarları müsəlman kirayənişinlərinə ev vermiyorlar.

Bu bir köhnə məsələdir ki, o barədə çox, çox da danışmışdılar.

Bəs buna nə deyirsiniz ki, müsəlman dərzisinə, müsəlman dəlləginə, müsəlman çəkməçisinə və sair müsəlman sənətkarlarına iş tapşırımyıb, həmişə özgələri axtarırlar? Bu nədəndir?

Deyəcəksiniz, çünki millətpərəst degilik! Bu barədə iki nəfərin mübahisəsinə qulaq asırdım.

Biri deyirdü: -Mən çox yaxşı millətpərəstəm və arzum da budur ki, bizim millət də sairlər kimi tərəqqi edib, hətta hamıdan da yaxşı olsunlar. Amma mənim paltarımın təqşiri nədir ki, dərzi Məşhədi Rəsula verdim korladı –Ambarsum kirvə isə verdim düzəltdi.

O biri deyirdü: -Hərgah sən millətpərəstən, sən gərək paltarını həmişə Məşhədi Rəsula verəsən: zərər yoxdur, qoy korlasın! Özgələr millət yolunda canından keçir, amma sən paltarından da keçməək istəmirsən!?

Əvvəlinci deyirdü: -Canım, axı Məşhədi Rəsul pis tikir, xamdır!

İkinci deyirdü: -Xam da olsa, pis də olsa, genə də müsəlmandır, millətdir.

Mən bunların bu mübahisəsi barəsində fikir elədim: xəyalım məni çəkib uzaq –uzaq yerlərə apardı və axırda götürüb bir meydana çıxardı: orada bir xeyli məxluq gördüm: hamısı müsəlman idilər. Ancaq birinin paltarı çox gödək olub dümbüridə idi. Birininki, pək bir atəgi uzun, birininki gödək idi. Birisi ufuldaya –ufuldaya güc ilə yeriordu. Gördüm ki, çəkmələri ayağına dardır, sıxır, birisi başıaçıq gəzib papağını əlində tutmuşdu, çünki papaq başına girmiyordu ... Xəyalım istədi ki, məni daha uzaq yerlərə aparıb bir çox şeylər göstərsin. Lakin mən razı olmayıb qayıtdım və ayıldım, onda bildim ki, bu gördüğüm adamlar hamısı «millətpərəst» imişlər ...

♦♦♦

Qaidə üzrə götürsən –sənətkar iki cürə olar: ustad və xam. Ustadın işi yaxşı çıxar, belə ki, xələq görəndə deyir ki:

-Ustadına bərəkallah!

Xamın da işi pis olar: deyərlər ki, zalım oğlu malı korlayıbdır!

Amma vay o gündən ki!

Əvvəla –

Ustad sənətkar, öz işini başdansıvuma edib sonra deyə ki:

-Əşi, keçər gedər, həmişə yaxşı olub, bir kərə pis olsun!

Və saniyə –

Xam sənətkar özünü ustad hesab edib öz xamlığına məqərr olmuya! Özündən başqa heç kəsi bəğənmiyə!

♦♦♦

Millətpərəstlik o degil ki, müsəlman əlindən çıxan pis işə yaxşı deyəsən. Yaxşı odur ki, yaxşıdır; pis də odur ki, pisdir. Millətpərəstliğin buraya daxil yoxdur. Qoy bizim sənətkarlar öz işlərində tərəqqi edib qüsursuz iş görsünlər ki, müsəlman da baxanda bəğənsin, qeyri müsəlman da, nəinki, müsəlman baxanda ürəgi xarab olub, özgəsi baxanda rişgənd edib gülsün!

Filankəs

«Yeni İqbal», 12 oktyabr 1915, № 139

məqərr –qərar tutan

dümbüridə –quyruğu kəsik

ORDAN – BURDAN

Cəmiyyəti – xeyriyyəmin yetimxanasında işlərimiz kəməli – qaidə ilə getməkdədir. Qədim zurna çalanların xoşlarına gəlməyən oxumuş və ziyalı xanımlarımız, yetim – yesirlərə baxmaq kimi arvada məxsus işləri, bu işlərdə səriştəsi olmayan kişilərin əlindən alıb özləri qaidə üzrə aparmaqdadırlar.

Bu saat cəmiyyəti – xeyriyyəmdə kişi işini kişi eliyor, arvad işini də arvad, cəmətimiz də beqədri – maqdur ianələri ilə cəmiyyətə kömək etməkdədirlər.

Bunda sözdüm yoxdur.

Bu gün cəmiyyəti – xeyriyyə əzalarından bir nəfər çox çalışqan əfəndi ilə söhbətimiz oldu. Haman əfəndi cəmiyyətimizin yetimxanasına dair bir məsləhət tökdü ki, mənim əqlimə batdı.

Əfəndi deyir ki:

Yetimxanələrimizdə altmış qədər balaca yetimlər vardır ki, hal – hazırda tərbiyə olunmaqdadırlar.

Bunlardan əlavə beş – altı nəfər arvad, bir o qədər yetişmiş qız və bir o qədər də yetişmiş oğlan xeylağı vardır.

Xırdə yetim balalardan dərş oxumaq zamanı yetişənləri cürbəcür məktəblərə qoymaq və ya oğulluğa, qızlığa götürmək istəyənlər adamlara vermək lazımdır ki, tərbiyələrinə də özləri baxsınlar.

Bəs dərş vaxtləri ötmüş qızları və oğlanları və yekə – yekə arvadları nə edək? Məqsəd o degil ki, bunlar ömürləri olanı cəmiyyəti – xeyriyyədə yeyib yatsınlar! Bunları işə qoymaq lazımdır.

İş də bu cürə ola bilər:

Arvad və qızlar üçün:

Etibarlı adamların evində qulluğa girmək, ərə getmək, ev – eşik sahibi olmaq.

Oğlanlar üçün:

Mədənlərdə, zavodlarda, fabrikalarda cürbəcür qulluqlara girmək və axırda bir sənət sahibi olmaq.

Əlbəttə, bu işlərin hamısı da gərəklə cəmiyyətin öz əlilə olsun.

Bələ olan surətdə cəmiyyətin yetim – yesirləri saxlamaq himməti daha da artıb, daha da uca olar.

Bu məsləhət mənim əqlimə batır, haqiqətdə də böylə olmalıdır.

Ata – ana öz övladlarının gələcəgi xüsusunda fikirlər çəkib, tədbirlər gördüğü kimi, bu yetim – yesirlərə də ata – ana olmuş cəmiyyəti – xeyriyyəmiz, bunları saxlamaqla bərabər gələcəkləri barəsində fikir etməlidir.

Fikirdə ki, əza əfəndinin haman məsləhəti ilə əmələ gələ bilər.

Ola bilsin ki, bəzilərinin bu xüsusda özge planları vardır. Onu da bilsək, bəd olmaz.

Rəfiqim deyir ki, günlərin bir günü davadan qabaq Firəngistanın Paris şəhərinə getmişdim. Bir gün gördüm ki, mən olan məhəllədə bir suriş və qovğa əmələ gəldi. Cəməat, kişi, arvad, uşaq bir evin dövrəsini alıb qızıbmış bir hal ilə evə tərəf əl uzadıb kimi isə hədələyirdilər, istiyordular ki, içəri soxulsunlar. "Amma qaradavoylar qoymuyordular. Bir zamandan sonra evin içərisindən iki nəfər qaradavoy bir şəxsi tutub yavaş – yavaş bayıra çıxardırdılar. Bir də onu gördüm ki, cəməat səs – küy ilə hücum edib bir azca qalmışdı ki, o şəxsi qaradavoyların əlindən alıb parçalamaq istiyordular. Yaxşı ki, o biri polislərin əlindəki ağac ilə bir növ cəməti dala basıb min məşəqqət və zəhmət ilə yol açdırdılar. Məxluq qaradavoyların himayəsində sıxılmış olan bu şəxsə sögüşlər sögürdülər, təcürdülər və hərdəm bir hücum edirdilər ki, heç olmasa bir neçə yumuruq vursunlar.

Bir nəfər firəngdən soruşdum ki, balam, bu nə əhvalatdır, nə olubdur ki, bu cəməat bir belə qızıbdır və o şəxs kimdir ki, cəməat onu parçalamaq istiyor?

Firəng cavab verdi ki, bu şəxs bir adam öldürüb, ona görə şəhər əhlinin buna acığı tutub, bu qatilə özləri cəza vermək istiyorlar

...

Təcəüb edib dedim ay yazıqlar, bizim ölkədə, tək bir Bakıda və Bakı quberniyasında Allahın verən günü beş – altı müsəlman öldürülür, heç kəsin qulağına girmiyor. İndi siz ayda – ildə bir adam öldürülməklə bir bu qədər qovğa salırsınız! Heç utanmırsınız? Heç eyb degilmi? Rəhmətəlin uşağı, biz adam öldürənlərə artıq hörmət və qeyrət göstərib ikiqat baş əgirik. Amma siz onu polis əlindən alıb parçalamaq istiyorsunuz, belə də bihəyalıq olar? ...

Mənim sözlərim firəngi təcəübə gətirib heyətlə üzümə baxdı və sonra açıq ilə dedi ki, hər halda cəməat bilə ki, sən bu qatilə qahmar

çıxırsan, onu bil ki, səni diri didərlər! Əcəlin yetməsin, çəkil get! Mən qorxub qaçdım.

Filankəs
«Yeni İqbab», 14 oktyabr 1915, № 141

**bəqədri – məqdur – əldən gələn qədər
şuriş – çaxnaşma, qarışıqlıq**

ORDAN – BURDAN

“Açıq söz” rəfiqimiz şəhər dumasının müsəlman qlasnılarından şikayət edib deyir ki, məkulat kimi mühüm bir məsələnin müzakirəsinə bir çoxu ketməmişdi: gedənlər dəxi ya dinnəz durubdurlar, ya da elə söz danışırdılar ki, mətləbə dəxli olurdu.

Şamaxı yolunda konkaya minib Quba meydanından keçəndə görürsən ki, müsəlmanlardan bir nəçəsi konkaya yolunun içinə girib heç əqillərinə də gəlmir ki, konkaya gələndə کنار dursunlar və konkaya basmasın. Konkasürən hələ gəndən bunları görüb zəng çalır, çalır, çalır ... yol açılmıyır, səslənir, yol açılmıyır. Elə ki, konkaya atı yetişiş müsəlmanın belinə, bögrünə toxunur - o halda canın müsəlman başa düşür və işıryib yoldan qaçır.

İndi haman bu məkulat və qəhətlik məsələləri də hələ ki, nə bizim, nə də bizim şəhərimizin sahibləri olan qlasnılarımızın vecinə degildir ... Biz hələ “zəng” səsinə eşitmirik. Elə ki, qəhətlik konkasının “atları” bel – buğunumuzu sındırır və ya “konka” altına düşüb başımız əzilər – onda bu məsələnin nə qədər gərəkliliyini sonradan - sonraya başa düşərik və “əzilmiş” başımız ilə də heç bir iş görə bilmərik

Amma insaf ilə danışısan biz gərək bizim qlasnılarının da halını nəzərə alağ.

Siz burasını yəqin bilən ki, “təb” deyilən şey təb bir şey yazmaqdan ötrü degil, bəlkə nəsr yazmaqdan ötrü və hətta ağızdan danışımaqdan ötrü də lazımdır! Gərək təbini gəlsin ki, sən də durub bir şeydən şirin – şirin danışısan.

Təb də hər dəfə gəlməz. Təbi - ... gətirmək lazımdır, gətirmək üçün də ...

Bir şey ilə aldatmaq lazımdır.

Bülbülün gül ağacı üstündə cəh – cəh vurmağı – şairin təbini çəkib gətirir, şair də şer deyir.

İndi bizim qlasnıları da danışmağa həvəsləndirmək üçün gərək onların təbini hizliyasın.

Bu işə bir şeyilə mümkündür:

- Görək müzakirə olunan məsələ qıslanların öz xüsusi interesinə toxunan ola!

Məsələ: müsəlman qıslanı mülkdardır. Məsələ də mülk naloğunun artması üstündədir.

O halda qıslanın təbi gəlir: dodaq – dodaqdan ayrılır, ağız açılır və dil maşın kimi işləməyə başlayır. Onda məlum olur ki, müsəlman qıslanı çox əcəb nətiq imiş. Ancaq bizim xəbərimiz yox imiş!

Amma ümumi məsələlər danışılanda ki, onun qıslanın interesinə daxil yoxdur, kişinin təbi yatır, həvəsi kəsilir və danışmağa da haləti olmuyor.

Nə etməli? Güc degil ki! Bizim qıslanlarımız belədirlər. İstər xoşunuza gəlsin, istər heç gəlməsin.

Filankəs

“Yeni İqbal”, 16 oktyabr 1915, № 143

məkulat – azuqə

ORDAN – BURDAN

H ə nə var....

Məktəb, mədrəsə, elm, mərifət və tərəqqiyə qarşı düşmən olan kaftarlarımız hələ var ...

Bayquşlara oxşayan gərəvə layüflühun diridirlər....

Hələ gənə də uluyurlar...

Səsləri gəlir ... pis səsləri ...

Quba uyezində Siyad Xızı kəndi var.

Kənd qaranlıqda yaşayır: məktəbləri yoxdur.

İşiq və bilik arzusunda olanlar bu kəndin bu zamanda məktəbsiz qaldığını rəva görmüylüb cəm olmuşlar və cəm olub da direktora ərizə veribdirlər ki, Siyad Xızı kəndində bir məktəb açılınsın.

Kəndin bayquşları bu əhvalatdan xəbərdar olub təşvişə düşübdürlər.

Səbəbi – təşviş budur:

Bayquş - qaranlıq sevər: bayquş xərəbə və viranlıq dostudur. İşiq və abadanlıq bayquşun ölümdür.

Halbu ki, məktəb qaranlığı işıqlandırar, xərəbəzari abadan edir...

Odur ki, Siyad Xızının bayquşları təşvişə düşüb onlarda cəm olubdurlar və cəm olub da, onlar da ərizə veribdirlər və ərizələrində yazıbdırlar ki:

- Biz məktəb istəmirik, çünki, dinimizə zərərli vardır!

Görün ha! Dinimizə!!

Görəsən bu bayquşlar nə dindədirlər ki, o dinə məktəbdən, elm və mərifətdən zərər gözlənir?

O hansı dindir?

İslam dinimi??

Haşa və kəlla!!

Bu islam dini haqqında ən ağır bir ittihamdır ki, bu cürə bəhtən ancaq islamın adına xərəb və viran etmək istəyən bayquşlardan gözləmək olar!

Bunların “din” və “imani” cəmətin qaranlığından istifadə edib tovlamaq və soymaqdır ki, doğrudan da məktəbin bu cürə “din” və “imana” da zərərli vardır!

Bəli, hələ var...

Məktəb, mədrəsə, elm, mərifət və tərəqqiyə qarşı düşmənlər olan kaftarlarımız hələ var ...

Filankəs

“Yeni İqbal”, 13 oktyabr 1915, № 144

girəvə – məftun olmuş

layüflihün - nicat tapmayanlar

həyə və kəllə - qətiyyətlən, heç bir vaxt, əsla

ORDAN – BURDAN

Yevropa müharibəsi və ... saqqal ...

Osmanlının daxiliyyə vəziri Tələtbay indiyə qədər saqqalını qırxdırmış. Amma indi Tələtbəyi sədri – əzəm etmək istiyorlar. Ona görə Tələtbəy də üzünü qırxdırmayıb saqqalını uzadır.

İndi işi təxirə salan saqqal məsələsidir. Saqqal uzunan kimi məsələ tamam olub Tələtbəy sədri – əzəm olacaqdır.

Diyorlar ki, Tələtbəy hər səhər yerdən duran kimi güzgüyə baxıb saqqalının neçə «santimetra» irəlilədiyini ölçür.

Türkdə məsəl var deyirlər ki, «saqqalım yoxdur – deyə sözüm keçmir».

Görünür ki, Tələtbəy də sədri – əzəm olandan sonra öz sözlərini saqqal gücü ilə keçirdəcəkdir.

İngilis vəzirləri nəinki saqqal, hətta buğlarını da qırxdırırlar. Odur ki, həmişəlik qoşun saxlamaq məsələsi üstündə nə qədər danışıqlarsa da sözləri keçmiyor. Halbuki, bunun əlacı çox asandır:

– Saqqal!

Bir manat kağız pul ..

Rusda bir məsəl var deyirlər ki: «Nət xudo bez dobra». Yəni: heç bir pislik yoxdur ki, içində bir yaxşılıq olmasın.

Səhər evdən çıxarkən bir manat kağız pulu cibimə qoyub konkaya mindim. Konkudor cibimə saldıqca əlimə gözəlti baxa – baxa əlindəki bileti cırmağa hazır olub pulun çıxmasına müntəzir idi. Amma kağız manatın qulağı görünən kimi bileti tumarni torbaya salıb təvəqqe elədi ki, düşüm, çünki, xırda yoxdur.

Konkadan düşüb yanından keçən faytona atıldım. Deməgилən, faytonçu mənim xırda pul üstündə konkadan düşməgimi bilibmiş. Məni qəbul eləmədi, gah dedi evə gedirəm, gah dedi atımın nah düşübdür, axırda xırda pul istədi. Qərəz piyadə getdim. Gördüm qəzetə satırlar, dedim aha, manatı xırdalamışam. Qəzetəçini çağırtdım. Qəzetəçi kağız pulun ucunu görün kimi qəzetəni əlimdən qapıb güllə kimi qaçdı. Girdim dükana işpıçka almaq bəhanəsilə manatı xırdalıyam. Dükənçi kağız manatı görüb heç dinmədi. Ancaq işpıçkanı geri götürüb öz yerinə qoydu. Dükəndən məyus çıxıb o biri dükana girdim və dedim ki, bir manata xırda verin.

Dükənçi acısından güldü və mənim əqlimin azlığına heyfisləndi. Çıxdım ki, çəkməmi sildirim, çəkməsizlə xırda pul istədi. Bir dilənçiyə rast gəldim. Diyordi ki:

-Ağa, mənə bir çörək pulu ver!

Çox sevinib dedim ki, baş üstə, doqsan beş köpük ver, bir manat verim. Dilənçi də razı olmadı!...

Qəraz, baş ağrısı olmasın, axşam evə qayıdanda manat cibimdə idi və hələ indi də cibimdədir.

Pas bundan məlum olur ki, hər pisliyin bir yaxışlığı da var: xırda pul olmadısa da, manat cibimdə qalıb xərc edilmədi.

İndi qoy dükənçilərin malları dükənlərində, bizim də pullarımız cibimizdə qalsın. Görək axırda kim kimə yalvaracaqdır...

Biz onlara, yoxsa onlar bizə!

◆◆◆

Artıq tamah baş yarar ...

Hər kəs bu məsələnin doğru olduğuna inanmırsa, dörd manatlıq çustu qorodonaçalnikə on altı manat satmaq istəyənlə dükənçinin həbsxanədə öz əli ilə qapazlanan başına baxsın!

Hələ özü də qorodonaçalnikə diyormuş ki, bağışla, mən səni tanımamışam. Buna deyirlər:

Üzr bətdər az günah!

Yəni mən bu surətlə ancaq əhalinin dərisini soyuram. Hökumət adamları ilə işim yoxdur.

«N.V» qəzetəsi deyir ki, bu bahacıl tacirlər Rusiyada alman saldatından çoxdur və o saldatlardan da daha artıq zalim, tamahkar və həyasızdırlar!

Qəzetənin sözü, əlbəttə, doğrudur!

◆◆◆

Müsəlman «intelligent»ləri müsəlman teatrına getmiyor, deyirlər ki, orada «iskustvo» yoxdur. Deyirlər ki, biz «intelligent» və «obrazovanni» adamlarıq: bizə «iskustvo» lazımdır!

Keçən gün Tağıyevin teatrında məşhur piano çalan İrina Enerinin konserti idi. Mən də «iskustvo» sevon olduğuma görə teatroya yüngürb gedə –gedə də fikir edirdim ki, indi yəqin müsəlmanların «iskustvo» atasında olan «intelligent»ləri teatrın qapı –bacasını, kassasını dağıtmaqdadırlar!!

Amma ... teatra gedib bir neçə müsəlman artistindən başqa bir nəfər də olsun «intelligent» görmədim!

◆◆◆

Bəs əcəba, şəhərimizin bütün «iskustvo» sevnələri teatrdə olduğu halda, müsəlman «intelligent» «iskustvo» sevnələri nədə idilər? Yoxsa «intelligentlərimiz» müsəlman teatrolarını «iskustvo» hesab etmiyən kimi, Enerinin çalğısını və çaldığı havacatı da «iskustvo» hesab etmiyorlar?!

◆◆◆

Ravi belə rəvayət edir ki, «kazino» kafesəntanın yanından keçərkən içəridə bir çox müsəlman «intelligentlərinin» kamalı –huş və guş ilə öz canı –dil «iskustvo»yə məşğul olduğunu gördüm...

◆◆◆

İndi başa düşürəm ki, müsəlman «intelligentləri» «iskustvo» nəyə diyormuşlar!...

Filankəs

«Yeni İqbal», 20 oktyabr 1915, № 146

ravi – rəvayət edən

ORDAN – BURDAN

«Heydar təpmək»

Qarabağda bu vaxtlar, yəni məhərrəmlik yaxınlaşan zamanlar Şəhərin cavanları və uşaqları yığılıb heydar təpərlər.

Heydar təpmək – qoşunbazlıq kimi bir işdir.

«Hərb üsulunu» yaxşı bilmək lazımdır.

Hər məhəllənin öz heydar təpənləri olub, sonra «bu məhəllənin qoşunu» o biri məhəllənin üzərinə «hücum» edib «müharibə» vəqə olur...

Bu işin təfsilatı belədir:

Əvvəla, hər bir «saldatın», yəni heydar təpənin görək əlində «silah» olsun, silahdan ibarət – çomaq, ağac və ya çoban dəgənəgədir. Bundan əlavə, sair lavazımı – hərbiyəsi də yerində olub, ayağında başmaq əvəzinə çust, çuxa əvəzinə axralıq və ya çuxası olsa da, «çənirə» vurulsun. Papaq da gözün üstündə olsun.

Və saniyə «qoşun əhli» içində «disiplina», yəni inqiyad və itaət olsun, belə ki, hər bir «ləşkər» ali «baş komandan»ları olan dəstəbəşi tək hər bir əmrə müti olsun, hər nə buyursa, ona əməl etsin.

Bəli, məhərrəmlikə bir on – on beş gün qalmış hər məhəllənin dəstəbəşisi öz məhəlləsində «səfərbərlik» elan eliyor. «Qoşun əhli» məhəlləsinin dəstəbəşisi qorxub qaçıbdır. Gah deyirlər ki, Colaflı məhəlləsinin dəstəbəşisi da Hacıyusufluya köməgə gəlir. Lakin cühdümlər məhəlləsinin dəstəbəşisi bu təpərlərə etimiyib yürüşünə davam edir və o məhəllənin məscidinə yaxınlaşdıqda ora «qoşunu»nun əllərində ağacların atılıb – düşmələri görünür. Buranın dəstəbəşisi əvvəlcə bir göz dolandırır «düşmənin» qüvvətini mülahizəyə alır. «Müxalif» tərəfi zəif görəsə, cürətli dəstəsini irəli çəkir. Çünki bilir ki, «düşmən» tərəfdən məmanət göstərilməyə cəkdir, nümayişkarana bir surətdə kamali – kəbirü – qürur ilə o məhəllənin məscidi həyatında bir neçə kərə dövrə edib, sonra mənsur və müzəffər öz məhəlləsinə qayıtmağa başlayır və özü də həmişə ehtiyatda olur ki, ehtiyatən «düşmən» tərəfdən «xəyanət-kəranə» bir əməl baş versə, haman dəm qabağını alsın.

Amma elə ki, «düşməni» güclü görür, o halda yürüşünü bir az dayandırır və «müxalif» tərəfin «müharibə» edib – etməyəcək fikrini

duymaq istiyor, yəni, «parlamentor», yəni «elçi» gözlüyor ki, danışığa başlasınlar ki, hər tərəfin «sülhçuyana» və yəni, «cəngçuyana» fikri məlüm olsun.

Çox vaxt olur ki, o tərəfin dəstəbəşisi öz «igidliğini» göstərmək üçün bilamüzakirə və mühəviriyyətini çəkib «düşməni» qarşı çıxır. Və «müharibə» başlanır. Hər iki tərəf bir – biri üzərinə hücum edirlər: indiki müharibələrdə əvvəlcə top və tüfəng davası olub, sonra əl vuruşması və nizə – qılınc davası olur. Amma burada əvvəlcə ağac davası olub, sonra daş davasına keçir. Ağac şaqiltısı, «askar»ların səs – kuyi, təbil və zəngin gürültüsü, dəstəbəşilərin hay – kuyü, «yaralı»ların nənəvay deməsi, cürbəcür sögüş – bunlar hamısı bir – birinə qarışib asimənə bülənd olur. Bir qədərdən sonra zəif tərəf «geri çəkilməgə» məcbur olur, qüvvətli tərəf onları sıxışdırıyor. «Geri çəkilmək» «taktikası» tutub qaça – qaça mübəddəl olur. Məğlub dəstəbəşi «qoşunu»nu töküb dovsan kimi qaçır. «Qoşun» əhli isə kimi ağlaya – ağlaya, kimi ufuldaya – ufuldaya, kimi çığıra – çığıra və təbəldə cırıq təbili ilə həraşi bir tərəfə qaçıb canlarını qurtarırlar. Qalib tərəf qıy – qıy edər – edər qaçan «düşməni» bir qədər «təqib» edib sonra qayıdır. Qalib və məğrur dəstəbəşisi qoşununu yığıb zəfər və qələbələrdən naşi izhari – sürur və şadmani edirlər və düşmənin qorxaqlığına və dəstəbəşilərinin bişüurlığına gülürlər...

Sizi and verimər Allaha, bir deyin görüm bu «heydər – səfdər» «müharibə»sinin Kərbəla faciəsinə və imam Hüseyn təziyəsinə dəxli və təsərrüfi vardır??

Hər kəs bunu mənə qandırsa – səvab eləmiş kimi olar!

Gözləyirəm...

Filankəs

«Yeni İqbal», 21 oktyabr 1915, № 147

heydar – heydər – ərəbcə şir, aslan; məcazi – igid, cəsür (xəlifə)
Həzrət Əliyə verilmiş adlardan (bir)
həyahü – hay – küy, mərkə
inqiyad – boyun əymə, rəm olma
müti – təbə
mənsur – qələbə çalmış, üstün gəlmiş

Qurdalamaq ...

Bir var Acarıstan, bir də var acarlılar. Acarıstan –yəni Batum və Artvin yaxınlarında bir yerdir ki, onun adıdır. Acarlılar –yəni Acarıstan əhli. Acarıstanı yox –bəlkə Acarıstan olan acarlılardan bəzilərinin üstünə yerimişdilər ki, guya bunlar hökumətin üzünə ağ olub Osmanlı qoşununa qatışıbdılar. Dava vaxtında bir dövlətin adamları düşmən tərəfə keçib onlara kömək etsə –adına:

-xəyanət deyərlər.

Genə təkrar edirəm ki, Acarıstanı yox, acar əhllərindən bəzilərinin üstə xəyanət yıxmışdılar.

Sud qurdular. Özü də voyenni sud. Xain hesab olunan acarlıların işlərinə baxıldı, axırda məlum oldu ki:

-Bu işdə xəyanət olmuyubdur!

Bu ağır töhmət acarı müsəlman və gürcünün üzərindən götürüldü.

Amma görünür ki, işin bu surəti yeri qurdalamağa və hər yerdə qurdalanmağa öyrənmiş olan bəzi qərəzkarları rahat etmiyor.

Götürək məsələn, Tiflisdə çıxan «Kavkazski slovo» qəzetəsini, bu qəzetə işin ora –burasını qurdalıyor və deyir:

Pəs bütün Acarıstan xəyanət göstərəndir, lakin acarlılardan təkətklikdə bir çox adamlar düşmən tərəfinə keçibdirlər. Yaxşı, eyib olmasın soruşmağa, o xəyanət işində kimi suda çəkmişdilər?

Acarıstanı, yoxsa acarlının bəzilərinə?

Hamıya aşkardır ki, acarlının bəziləri.

Sud bu işə nə qərar qoydu?

Sud qərar qoydu ki, bu işdə xəyanət olmuyubdur.

Belə olan surətdə rusun ədalətli sudu öz hökmünü desin, sonra «Kavkazski slovo» kimi qurdalaqçıların nə həqqi var ki, bir də tazədən acarlılara xain desin?!

Bu –araqurdalamaq degil də, nədir?

Acarlılar müsəlman və gürcüdürlər.

Sudun bu qərarından sonra uca səslə deyuruq ki:

-Müsəlmanlardan və gürcülərdən vətənə, dövlətə xəyanət edən və hökumətin üzünə ağ olub üsyan qalxızan olmuyubdur. «Kavkazski slovo» qəzetəsinin xain və asi tapmaq həvəsi varsa, hər halda müsəlman və gürcülərin içini əbəs yerə qurdalamasın.

tapmıyacaqdır! Hər yerdə olursa –olsun, xainlərin əməlindən mənfəət görənlərin özlərinin də o xainlərdən zəhləsi gedər!

Çünki:

Xainlik namərdlikdir!

Namərdlik sifəti də bizdə yoxdur!

Nahaq yerə qurdalamayın: dinc durun: hamı sizdən yaxşı bilir. Sud öz sözünü dedi və məsələ tamam oldu.

Daldan atılan daş topuğa dəgər!

Filankəs

«Yeni İqbal», 23 oktyabr 1915, № 149

ORDAN – BURDAN

Məhərrəmlik gəldi.....

Cəmət üç yerə bölünür:

Sağ, sol və orta.

Ortada olanlara “bitərəf” də demək olar.

O şey ki sağların xoşuna gəlir –olların xoşuna gəlməyir.

O şey ki,olların xoşuna gəlir – sağların xoşuna gəlməyir.

Ortadakı bitərəfdir. Dinməyir və deyir ki:

-Mən qatışmıyacağəm!

Amma məndən olsa, sağ da, sol da və orta da bir kərə bir yerə yığılıb, bu barədə danışsa idilər də, çox yaxşı olardı.

İmam Hüseyn Əleyhissalamın təziyəsini ehtiram və qaidə ilə saxlamaq lazımdır, belə qaidə ki, həm özümüzlən və həm də gendən baxanlarında təhsininə layiq olsun. Deməsinlər ki:

-Gör müsəlmanlar nə qədər nizamsız və qaidəsizlign ögrənibdirlər ki, öz imamlarının təziyəsini də qaidə və qonur ilə saxlaya bilməyirlər.

Çürükfikirlilər qəzetəcilerin məhərrəmlik söhbətindən acıqları tutub deyirlər ki, güya biz təziyə saxlamaq istəmirik; belə şeylər xoşumuza gəlməyir!...

Bu, qəzetəcilər haqqında böyük bir iftirdir, yalandır!

Biz hürriyət həqq və həqqaniyyət yolunda can qurban etmiş olan övladı – peyğəmbərin təziyəsini dünya durduqca hər məhərrəm yada salıb ağlamaqla bərabər arzu edirik:

Əvvəla:

Bu böyük və yanıqlı təziyə -

Hörmət və ehtiram ilə, qaidə və nizam ilə əmələ gəlsin.

Və saniyə:

Bu təziyə cəmətimizin əhval və ovzaini, ovsaf və əxlaqını tərbiyəyə salıb, pis – pis əməllərdən kənar eləsin.

Gəlin hamımız:

Mollamız da, oxumuşumuz da, avamlarımız da, intelligentlərimiz də, əsnafımız da, qərəz bir kəlmə - hamımız bir yerə yığısaq bu barədə danışsaq. Hər birimiz çalışsaq, qəsd və qərəzi kənara ataraq işin sürətini əqli – səlimə tapşıraq. Hər bir sinifdən adam seçək və o adamlara məhəl edək ki, bu təziyə işini qaidə, nizami - ehtiram və

rəvnəqli bir sürətdə əmələ gətirmək üçün çalışsınlar, lazımi tədbir və qərarlar qoysunlar. Biz də onların qoyduqları qaidəyə əməl edib bu möhtərəm təziyəni layiqli bir sürətdə saxlayaq.

Uşaqlarımızın əllərində təbil döğə - döğə heç yas və qəm əsəri olmayan bir sürətdə küçələri dolanmaqla xaricələri istehzaya məcbur etmələri, küçələri dolanmaq, zəncir vurmaq yasa yaramaz.

Bəzi mərsiyəxanaların övladı – peyğəmbərə yaraşmayan sifətləri, onlara istinad vermələri, bu qəsidələr ilə avam cəmət çox ağlasın, mərsiyəxanaların avam cəmətin əxlaqını pozan “fitvaları” ki, hər kəs göz yaşını töksə - hər bir günahından azaddır ki, güya imama ağlamağımızdan məqsəd – tək bir günahdan azad olmaq üçündür. Deməli, günahı olmayan ağlamasa da olar!... Halbuki, bu cürə fitvalar, əvvəla sidqi – dil ilə ağlamaq aradan götürüb və saniyə cəmi oğurları, quldurları, qatilləri, mərdimazarları, ev yıxan və ocağı kor qoyanları arxayın edib pis və murdar əməllərinə daha da şövqləndirir! Deyirlər ki:

- Ah nə var ki; filanın evini yararam, filanı öldürərəm, filanın arvad və uşağını bihərmət edəərəm, sonrada məhərrəmlikdə imam üçün ağlayıb bir – bir günahından pak olaram!....

Bu cürə “fitva” lar verən mərsiyəxanalar, imamın, peyğəmbərin, Allahın qəhr və qəzəbindən qorxmuyor və anlamıyor ki, bu cürə danışdıqları ilə müsəlman cəmətinin əxlaqını pozur, ovsafını xarab edir?!

Bu nə “rüşvət” dir ki, hər kəs ağlasa günühından azaddır?!
“Rüşvət” lazımdır, sidqi – dil lazımdır. İmamə və ovladına məhəbbət və canıyanalıq lazımdır!!

Bunlar keçəndən sonra sair məsələlər də var ki:

Məsciddə çay içmək, papiros çəkmək, pis – pis sözlər danışmaq Allahın evini yemək – içmək evi qayıрмаq və bədə:

Nəçə gün təziyə saxlamaq:

Nə vaxt yasdən çıxmaq?

Və bir çox məsələlər ki, həlli və müzakirəsi öz içimizdən seçilmiş adamların məclisinə həvalə olunsun ki, onlar bu barədə danışib hər nə pisdir – aradan götürüb və hər nə yaxşı və layiqlidir, qərəzə alıb müəyyən bir proqram düzəltsinlər ki, ona müvafiq ehtiram ilə təziyə saxlayıb şühədayi – giramin ruhi paklarını şad edək və bu cürə qaidə

və hörmətimiz ilə özgələrin də bizim yas və təziyəmizə ehtiram ilə baxmasına səbəb olaq.

Pəs, bəndənin fikrincə təziyə saxlamaqdan qabaq öz aramızda bir "təziyə komitəsi" seçmək lazımdır ki, o komitə nə sayaq qərar qoysa, bəylə də təziyə saxlayaq.

Filankəs

"Yeni İqbal", 25 oktyabr 1915, № 150

ovsaf – vəzflər, keyfiyyət

ORDAN – BURDAN

- Bahalığa qarşı mübarizə. Yəni – bahalıqla dava etmək!

- Necə yəni bahalıqla dava etmək?

- Yəni qoymamaq ki, bahalıq olsun.

- Nə tövr qoymamaq ki, bahalıq olsun?

- Bəs sonda görürsün ki, sənin xəbərin yoxdur!

- Nədən?

- Komitətlərdən!

- Hansı komitətlərdən?

- Bəs sırağa gün şəhərimizdə hər məhlədə komitətlər seçdilər, belə komitə ki, içində hələ desən bir neçə nəfər müsəlman da vardır! İndi o komitətlər qoymıyaclaqlar ki, şəhərimizdə bahalıq olsun.

- Axı nə tövr qoymıyaclaqlar?

- Bax, iş belə olacaqdır: məsələn, sən gedəcəksən bazara, istəyəcəksən bir şeyi alsan, dükənçi sənə baha deyəcəkdir, sən onda gedib öz məhlə komitətinə şikayət edəcəksən: məhlə komitəti gedib dükənçi ilə mübahisə edəcəkdir: axırda hərgah dükənçi razı oldu – oldu: yox olmadı.

- O halda qorodovoy çağırılacaqdır və dükənçidən protokol bağlayıb, sonra işinə baxılacaqdır. Hərgah dükənçi müqəssirsə, o halda ona tənbeh olunacaqdır.

- Yaxşı, mən gündə heç olmasa bir on kərə bazara yügürüb şey alıram. Aldığım şeylərin də hamısı baha olur. İndi mən nə edim, hər dəfə yügürüb komitətin üstünə?

- İstərsən yügür, istərsən yügürmə, o sənənin hövsələinə bağlıdır!

- Yaxşı, fərz edək ki, mən bir sital adamam və hər dəfə komitəti üstə yügürürəm, məgər bu komitəti adamları o qədər bekar-dır ki, elə gündüz axşama kimi durub gözləyəcəklər ki, görsünlər şikayətə gələn varmı?

- Ay canım, komitəti, sırağagün əmələ gəlibdir, qoy bir neçə gün gözləyək görək nə tövr olur. Sonra genə işə baxarıq. Komitəti hardan bekar olur ki, oraya seçilənlər hamısı qulluq adamlarıdır. Qulluq adamlarında səhər saat 8 – dən günorta saat 3 - ə kimi qulluqları olur!

- Deməli, iş günortadan sonraya qalır?

- Qalır.

- Bəs nə tövr olsun?... Sözün doğrusu

- Sözün doğrusu budur ki, sən çox səbrsiz adamsan, dünən komitə seçilib, hələ uyuşmamış qatıqdır, indi sən istiyorsan ki, bu gün ucuzluq olsun?

- Yaxşı indi götürək işin bu tərəfini: yəni əsil bahalıq.

Məsələn, mən əvvəllərdə Lapşın işpıçkəsinə bir köpük verdim, indi ikisini bir şahıya veririlər, komitət buna nə edəcəkdir.

- Heç nə! Çünki o fabrikadan gələn şeydir.

- Tütünün, tənəkənin bir çetverkəsi əvvəllərdə 14 köpük idi. İndi altı şahı olubdur. Ona bəs komitət nə edər?

- Ona da heçnə. Çünki o da fabrikin işidir.

- Adekolonun bir şişəsi əvvəllərdə doqsan köpük idi, amma indi manat yarımından da çoxdur. Buna nə edər?

- Əşi sən elə şey götürürsən ki, iş onsuzda keçə bilər! Bu zamanlarda adekolon sənə nə gərəkdir, sən zəruriyatdan danış!

- Yaxşı, zəruriyatdan da danışaram. Çörək ki, zəruriyatdır?

- Zəruriyatdır!

- Əla çörəğin gürvəkəsi əvvəlcə bir şahı idi, indi altı köpük yarım olubdur, buna komitət nə edə bilər?

- Buna da heçnə, çünki o qiyməti uprava özü qoyubdur.

- Di bəs bu komitət hansı bahalıq ilə dava edəcəkdir?!

- Sən bir az səbr elə, onda görürsən!

- Yaxşı səbr elərəm. İndi bu tərəfi götürək. Diyorsan ki, o komitəyə seçilənlər hamısı qulluq adamıdır. Bəs bu alverçilərin, mülkdarların özləri yeyib içmiyolar, geyinmiyolar, bahalıq çəkmiyolarımı?

- Əşi mən götürəm ki, sən çox fuzulsan! Gəl bu söhbəti qoyaq qalsın sonraya, bir də aşkardır ki, bu işdən nə sənənin başın çıxır, nə də mənim!!

Filankəs

"Yeni İqbal", 28 oktyabr 1915, № 153

Cəmiyyəti – xeyriyyə imarətinin qabağında keçirdim. Bir nəfər dilənçi müsəlman arvadı bir körpə qucağında və ikinci da yanında məni əhatə etdilər: pul istədilər və zəli kimi yapışdılar.

Soruşdum ki, siz nə dilənçisiniz?

Dedilər ki: yetim – yesiriz.

Dedim ki, bəs bu cəmiyyəti – xeyriyyə ki bu saat qabağında söhbət edirik, yetimxanə açıbdır ki, orada yetimlərə yemək də verilir, geymək də verilir...

Dedilər ki – o yetimxanə bizdən ötrü degildir. O məxsus Qars və Ərdəhan yetimləri üçündür.

Dedim ki, nə təfəvütlü vardır ki, yetim – yetimdir, indi ki, bir kərəlik bu yetimxanə açılıbdır, qoy siz yetim – yesirləri də oraya qoysun ki, birkərəlik müsəlman məhlələri yolçu və dilənçilərdən təmizlənsin və yolçuluq aradan götürülsün!

Arvad körpələrilə bərabər gülüb dedi:

"Biz müsəlman bazar və küçələrinin ziynəti və yaraşığıdır. Necə ola bilər ki, bizi buralardan təmizlənsin! Və bir də onsuzda şəhərimizdə cürbəcür şeylərin qəhətliyi olur, sən də istəyirsən ki, bir də yolçu – dilənçi qəhətliyi olsun! Bundan əlavə biz burada yolçuluqdan başqa, bir də gəlib keçənlərə "keyf" veririk. Məsələn: rusca yalvarmaq sözlərini örgənib, adamları və qospodinləri güldürürük. Bəzən hammal və hummalar ilə nazu – qəmzə veririk, gözlaşirik...uşaqlarımız da ki, indidən dilənçi və yolçuluğa örgənib, böyüyəndə bunlardan bir mahir və usta dilənçi çıxsın ki, gəlib – gedəni lap quldur kimi soysunlar! Sən nə fikir edirsən?!"

Gördüm ki, bunların sözləri "həqq" dir. Ona görə də cəmiyyəti – xeyriyyə bunlara məhəlqəzar olmuyor.

Səhli – güzər olma!

Və mürç olur, onları məsxərəyə qoyanların namərdliyi bolqar namərdliyini ağac – ağac ötür, hətta öz dost və aşnalı da bugünkü

Rumuniya və Yunanıstan kimi xof ilə rica arasında qalıb bilmiyorlar ki, nə etsinlər!

Bəs bu cür mübahisələrin bərəkətindəndir ki, şəriət və din işlərində o qədər “tərəqqi” etmişik ki, şəriət qoyduğu qaidələrə daha da bərk “əməl” edib hələ bir az da o yana ötürük. Məsələn, şəriət buyurubdur ki, eydi - əzhada qoyun qurban kəsmək yaxşı şeydir. Şamaxı şəhərindəki müsəlmanlardan bir neçəsi isə “Allaha daha da xoş getmək üçün” qurban gecəsi qoyun əvəzinə adam başı kəsibdirilər! Hələ bu nədir ki, Şəriət işlərində o qədər tərəqqi etmişik ki, genə o qədər tərəqqi etmişik və genə o qədər tərəqqi etmişik ki, axırda şiddəti - tərəqqidən başımız xarab olub sərsəm dərəcəsinə gəlmişik. Belə ki o şey ki şəriətdə “əmr” dir, biz onu “binəhy” bilməmişik. O şey ki, «nəhy»dir, biz onu «əmr» bilməmişik. İndi bu bəbətəndir ki, Bakı quberniyasının “xadimi – sərbəst” olan müsəlmanları şəriətin buyurduğu “müsəlman müsəlmanı öldürməsin” əmrini “müsəlman müsəlmanı öldürsün” bilib, “əməli – şəri”yə məşğuldurlar: bir – birilərini öldürürlər! Bu tərəfdən də qəzetaçilər başlayıbdırlar ki, biz görək milli və ictimai işlərdə tərəqqi edək: Bəli! Biz ki “tərəqqi” ni bu cürə alyoruruq, çox ağ güne çıxarıq!

Görək, Allah xeyir versin!

Filankəs

“Yeni İqbal”, 29 oktyabr 1915, № 154

səhl – asan olmayan
eydi – əzha – qurban bayramı
nəhy – qadağan etmə

“Qlasnı” rus sözdür: özü də “qolos” kəlməsindən əmələ gəlir.

“Qolos” – yəni səs.

“Qlasnı” – yəni səs sahibi: daha açığı - səs verən

Odur ki, şəhər dumlarına seçilən adamların adına “qlasnı” diyorlar. Bu ümid iləki Duma seçilmiş olan “qlasnı” həm şəhərin abadlığından və həm də şəhərdə olan xəlqin ehtiyacatından söhbət açıb, deyib danışsın və bu cürə məsələlərin müzakirəsindən dinnməz oturmasın, səs versin, fikrini söyləsin, bildiyini desin və sairə.

Bu səbəblə

Qafqazda bir şəhər var ki, onun adına Tiflis deyirlər. Haman bu şəhərdə otuz mindən yuxarı müsəlman təifəsi vardır. Bundan əlavə Tiflis şəhərində bir də bir Dum vardır. İndiyə qədər qaidə belə idi ki, Tiflis Dumunda müsəlman - falan olmazdı; Bunun bir çox səbəbi var idi. Biri də bu idi ki, Tiflis müsəlmanlarının öz xüsusi işlərinə başları qarışıb, Dum kimi, uprava kimi müsəlmanə “dəxli və təsərrüfi” olmuyan işlərə qatışmazlardı. Və bir də bu iş müsəlmana yaraşan degil idi! Müsəlmanlarınki odur ki, subhi - tezdən alış - verişinə və ya hantballığına gedib, axşam azan vaxtı evinə qayıdib bozbaşını yesin və namazını qılıb başını yerə qoysun ki, sabah tezdən durub genə işinə getsin, cümə günləri də bekar olanda o mollaın, bu müridin yanına gedib “şəriəti” məsələlər mübahisəsinə qulaq assın və feyziyab olsun, səvab sahibi olsun və bir çox bilmədiyi şeyləri ögrənsin. Bilsin ki, xərək biçirəndə kişimiş nə sayaq etsin, başın kəşib xərək üstə qoyusun, yoxsa diri - diri salsın: bunlar hamısı böyük şərtir və dünyada asudə yaşamaq üçün bilməyi vacibdir. Bir kişinin ki, saqqalı yumuruqdan uzun ola və o da böyük haram olduğunu bilməyə - daha o kişi nə kişidir və nə müsəlmandır? Mənim yadımdadır ki, üç il bundan qabaq Bakıda mollalarımızdan bir nəfəri müsəlman cəməətini ayılmaq və xabi - qəflətdən oyatmaq üçün saqqal qırxdırmağın haramlığı xüsusunda təbii və səlis bir nitq söylədi ki, qulaq asanların hamısının ağzı açıq qaldı!? Pəs bu cürə məclisləri qoyub hara getmək olar? Dum nədir? Uprava nədir? Heç müsəlmana yaraşar ki, axşam evə gəlib arvadına deyə ki: ay arvad, bozbaşımı tez ver, tələsirəm. Bu axşam Dumada zasedaniyamız var.

Amma, çünki dünya getdikcə xarablaşır və xeyir - bərəkət götürülür: xəlf yoldan azır, onda görürsən ki, Tiflis müsəlmanlarının da içinə Dum sözlü düşür, nöinki, boş söz. Hatta həvəs əmələ gəlir ki, Duma seçilsinlər və dumda "qlasnı" olsunlar. Hərçəndi bu cürə şeylərə "bidət" deyirlər, amma nə olsun? Zəmanə döndübdür: və olaçağa da çarə yoxdur. Görünür ki, qəzavü - qədardə böylə yazılıbmış ki, görək Tiflis müsəlmanları arasından da Dumda qlasnı olsun. Bir şeyə təəcəb edirəm ki, bu iş Tiflis müsəlmanlarının aqlına hardan gəlibdir?! Onları kim ögrədibdir? Desən ki, «bozbaş yeyənlər»?

- Yox: çünki yuxarıda ərz etdim, onların başı «mübahisələrə» və şirin söhbətlərə məşğuldur. Desən ki, "katlet beynlər", o da yox! Çünki, bunlar birkərəlik müsəlman işlərindən əl çəkib heç qatışmaq da istəmirdilər. Məsələ nazik idi. Həsən deyirdi ki, nə lazım, bəlkə mənə seçmədilər. Onda şansıdan düşərəm. Cəfər də deyirdi ki, nə lazım, bəlkə mənə seçmədilər, onda sinəram. Yaxşıcası budur ki, heç bu məsələ qalxmasın. İndi Tiflis Dumunda müsəlman olmasa, Dum yaraşıqdan düşməz ki. Bəziləri də belə deyirdülər: Biz çox yaxşı bilir ki, Tiflis Dumunda görək müsəlman olsun! Amma kimi seçək? Siz göstərin, biz də seçək! Hərğah seçki qaydasına əməl olunsa, onda Tiflis Dumuna elə adamlarımız düşəcəkdir ki, daha da gedib bizi Dumda özgələrin yanında biabır edib, xəlqi üstümtüzə güldürəcəkdirlər. Hamısından yaxşısı budur ki, heç dinmimiz səsimizi çıxartmayaq. İndi ki, bizim də özgələr kimi layiqli adamımız yoxdur - onda dinməməgimiz lazımdır!

Var idi bəzi "uşaq - muşaq"dan ki, atılıb - tullanıb Dum söhbəti salmaq istiyordular, amma uşaq - muşağın ağzına baxan kim idi?

İndi bilmirəm bu il Tiflis müsəlmanlarına nə olubsa Dum və qlasnı söhbəti salıbdırlar, Duma seçilmək istiyorlar. Cəməat işlərinə qatışırlar. Deyəsən getdikcə elə olacaqdır ki, heç bu müsəlmanları axırda tanımaq olmayacaqdır?! Əyyam dönür, özlü də yaman dönür! Hərçəndi bu işlər görək heç olmasa idi, amma indiki olur, görək nə törv olur. Axırı xeyir olsun, Allah qadadan, bəladan saxlasın, göz dəgmasın, yaman deyən olmasın...

- Balam, nə səs - küydür salıbsan, nədir səhərdən bəri mətləbi - mətləbə qatışdırıb yazırsan, nə olub ki?

Başımı qaldırıb görürəm ki, yoldaşım yazdığımı oxuyurmuş. Dedim ki, Tiflis Dumuna müsəlmanlardan qlasnı seçiləcəkdir, ondan yazıram! Dedi, yəni bizim Bakı Dumunda məclis qurulan vərdat yerləri boş qalan və yainki şirin - şirin mürgüləyən qlasnlardan olaçaqlarsa, heç olmasalar yaxşıdır!

Dedim, nədən bədgüman olubsan?

Yoldaşım cibindən "Zakavkazski reç" qəzetəsinin bir nömrəsini göstərdi ki, orada "Müsəlmanın" imzalı bir fəqərə oxudum və o fəqərədən anladım ki, Tiflis Dumuna müsəlmanlardan "qlasnı" degil, bəlkə "bez qlasnı" adamlar seçmək istiyorlar ki, Dumda "yalançı pahləvan" kimi əgləşib mürgüləsinlər, əsnəsinlər, yatsınlar, hər nə edəcəklər etsinlər. Ancaq dilə gəlib danışmasınlar!

Bunu oxuyub gördüm ki, daha qələmim işləmiyor, həvəsdən düşdüm, keyfim pozuldu, ovqatım port oldu.

Amma ... amma genə də heçə lənət!

Qoy Tiflis Dumunda təki müsəlman olsun, danışmasın! Çünki Dumda müsəlman olmaq bir məsələdir, Dumda danışmaq da başqa məsələdir!

Qoy lap lal da olsa, kar da olsa, müsəlman olsun!!

Filankəs

"Yeni İqbal", 30 oktyabr 1915, № 155

bidət - köhnə fikirli adamların bəyənmədiy yənilik, küfr

YURDA –BURDAN

Yetim cüca ...

Toyuq «cücəsi» çıxarıb ölü. cücləri yetim qalır, cüyüldiyə – cüyüldiyə sərgərdan qalıb o toyuğun, bu toyuğun qanadı altına yügürlər. Lakin yad toyuqlar bunları qəbul etməyib dimdikləyib qovurlar ...

Bizim Bakı şəhərinin küçə –bazarında avara və sərgərdan gözib dilənçi və yolçuluq edən yetim –yesirlər dəxi haman yetim cüca qismindəndirlər ki, bu barədə keçən səfər dəxi yazmışdıq.

Amma bu gün Bakı cəmiyyəti –xeyriyyəsindən qəzətimizdə yazılmış cavabdan görünür ki, cəmiyyətimiz qanadlarını bir az gen görüb yetim –yesirlərə də yuva vermək istiyor. Onun üçün əhaliyə elan edir ki, pərəstarsız yetimlərin yerini bilənlər cəmiyyət idarəsinə xəbər versinlər.

Cəmiyyətimiz böylə bir işi görsə, öylə böyük hünər göstərmiş olar və öz əsil məqsədini yeritməyə başlar.

Amma indiki cəmiyyətimiz bu xeyir işə qədəm qoyur, qoy qədəmi elə qoysun ki, sonra da o biri qədəmi daldan basıb adım –adım irəli yeriməyə başlasın və sonra görək bir elan etməklə kifayətlənməsin və cəmiyyətimizə bir o qədər də ümid bağlamasın. Hanı bizim cəmiyyətimizdə o şüur ki, yetim –yesirlərini axtarıb cəmiyyətə də xəbər versin!..

Hamısından yaxşısı budur ki, öz içindən bir komitə seçsin və yetimxanə işini bu komitəyə həvalə etsin, onda işimiz əmələ gələr...

Cəməət isə ay cəməət!

Cəməət istəsə bir yaxşı iş görə bilər. O deyir ki:

–Bizdən pul, sizdən iş!

Məsələn, indi məhərəmlikdir: cəməət hamısı təziyəyə məşğuldur. Bu gün –sabah məscidlərdə «pul yığıma» olacaqdır. Nə olar ki, o yığılan pulun bir hissəsi cəmiyyəti –xeyriyyənin bu yetim saxlamaq işinə sərf edilsin!

Yəni mən demirəm ki, bir il müddəti bekar qalıb bütün ümidini məhərərəmliyə tikmiş olan mərsiyəxanların ağzından alıb yetimlərə sərf etsinlər!

İndi ki, cəməət mərsiyəxanlara möhtacdır və bu ehtiyacı raf etmək üçün onlara pul verib çağırır, onda mərsiyəxanlar da cəməətə ümid bağlayıb sənətlərini işlədirlər və mərsiyəxanlıq bizdə bir sənət olubdur.

İndi bu sənət qalsınmı, qalmasınmı, bu başqa məsələdir.

Mənim sözüüm isə –budur: qoy təziyə saxlayan cəməət iki savab ələsinlər, həm təziyə üçün pul versinlər, həm də yetim –yesirləri saxlamaq üçün. Məsələn nə olar? On manat verən, bu səfər on iki versin ki, onun on manatı həmişəki kimi təziyəyə və ikicəsi də yetimxanaya sərf olunsun. Və bu ayağdan hər kos, hər il təziyə üçün verdiği pulun üstünə iki manat, üç manat artursa, özünə bir o qədər cəfa olmaz. Amma millətimiz üçün səfa olar! Və bu savab iş Allahın da, peyğəmbərin də, imamın da xoşuna gələr!

Bizlərdə deyirlər ki:

–Elə iş tut ki, Allaha xoş gəlsin! Haman işin birisi bax budur ki, var dedim. Pəs mərsiyəxanlarımız cəməətimizin səxavətinə ümid bağlayan kimi, biz də o səxavətə göz tikib cəmiyyəti –xeyriyyəyə deyirik ki:

–Yetimlərə zəhmət çəkib siz özlünüz baxın, cəməət isə:

–Pul versin!

Fillənxə

«Yeni İqbab», 1 noyabr 1915, № 156

ORDAN – BURDAN

Faytonçularımız ...

Əvvəllərdə Bakıda bir –fayton! –deyib çıxıranda bir fayton əvəzinə üçü –dördü çapıb gələrdi.

Amma indi ...

İndi fayton, fayton deməkdən boğazın yırtılır –amma fayton tapılır.

Ələlxüsus, axşam çağı pasaj tərəfdən boş fayton tapmaq –böyük xoşbəxtliklərdən hesab olunur. Yəni faytonçu olur. Amma nə faytonçu! Faytonuna özü minib gəzir. Soruşanda ki, fayton, boşsanmı? Deyir ki, açmağa gedirəm. Çox vaxt heç cavab da verməyir. Özünün də gözləri o tərəf bu tərəfdədir: elə bil ki, bir adam itiribdir, onu axtarır.

Əvvəllərdə buna diqqət yetirən olmurdu. Amma indi bu cürə hərəkət çox –çox gözə görünür. Odur ki, əhalidən bəziləri bu işə diqqət yetirib, faytonçuların kələklərini duyubdurlar.

Məlum olubdur ki, faytonçular bu cürə kələk ilə özlərini «kasıb» müştərilərin «əlidən» qurtarıb, müştərilərin «yağlı»sını axtarırlar.

Əgər pasaj qabağında bir faytonçu görsən ki, özü faytonun içinə minib boş –boş sürür və gözləri də o tərəf, bu tərəfdədir, onda bil ki, kələkbaz faytonçu «yağlı» müştəri axtarır.

Guya faytonçular bu növ ilə «bahalığa qarşı mübarizə» edib çox pul qazanmaq istiyorlar!

Amma bu boş fikirdir!

Əvvəla bazarı gəzib «yağlı» müştəri tapıncaya qədər iki «kasıb» müştərinə aparıb iki başın pulunu almaq olar.

Və saniyənin sirsifəti «yağlı» görünən miniklərin bir çoxu evinə yetişəndən sonra «yağsız» olub «taksi» ilə pul verib «yağ» o yanda qalsın, hələ qordovoyu da çağırırlar.

-Yaxşısı budur ki, faytonçular özlərindən «hoqqa» çıxartmayıb kəsbkardan qalmasınlar. Və əhalini özlərindən incitməsinlər. Yoxsa bir gün olar ki, incimmiş əhali bir kərəlik tövbə edər ki, daha fayton minməsin.

Filankəs

«Yeni İqbal», 2 noyabr 1915, № 157

ORDAN – BURDAN

Ruslar almanlara «german» deyirlər. Bəzi yerlərdə də bunlara «cərmən» deyirlər. Firənglər isə – «aləman» deyirlər ki, guya biz də onlardan götürüb «alman» deyirik.

Amma burasını mən yaqın bilmirəm ki, bu «aləman» sözünü biz firənglərdən götürmüşük, yoxsa firəngələr bizdən!

Mənim əqlim belə kəsir ki, firənglər bizdən götürübdürlər, nəinki biz firənglərdən.

Bir də mənim əqlimdən başqa, əhvalatın özü də bunu isbat eliyor.

Məsələn:

-Almanlar hər yerə getsələr, çapıb –çalıb, qırıb dağıdırlar. Bizlərdə bu cürə çapovuçulara «aləman»çı deyirlər!

Bəs bundan məlum olur ki, firənglərin «aləman» sözü bizim həmin bu «aləmançı» sözümüzədən götürüldübdür. Odur ki, biz də bundan sonra almanlara «aləmançı» desək, daha doğru olar!

Zalimlər doğrudan ki aləmançılardır!

◆◆◆

Konka müdiri Hüstov cənabları upravanı qınıyor ki, faytonlar azlıq etdiginə görə konka gecə saat on birdən sonra da işləsin. Bu şərtlə ki, saat 11-dən sonra bilet pulu iki şahı olsun. Əlbəttə, bu məsələni gərək uprava təsdiq etsin. Amma bu gün yeddi nəfər müsəlman tərəfindən qol qoyulmuş və idarəmizə göndərilmiş kağızdan belə görünür ki, bu məsələni upradan əvvəl konka konduktorlarından birisi təsdiq edib, özü də qol qoyubdur. Odur ki, gecə vaxtla gedən konkaya minmiş olan bu yeddi nəfər müsəlmandan hər biletdə iki şahı pul alıbdır.

Amma nədəndirsə konduktor bu «cərimə»ni əvvəlcə müsəlmanlardan istiyibdir. Belə ki, konkada olan sair miniklərdən bir şahı, amma müsəlmanlardan iki şahı alrılmış. Bunun səbəbi odur ki, konduktor da müsəlman, onlar da müsəlman. Pəs müsəlmanın da borcu müsəlmana kömək ... yox səhv oldu – müsəlmana əziyyət etməkdir.

Rəvayət edirlər ki, bu müsəlmanların içində bir nəfər «dil bilən» olduğuna görə bu işin üstü açılır.

İş açılacaq konduktorun bərk acığı tutur və müsəlmanın acığı tutanda o biri müsəlmana dedigi, «qəşng» sözlərin lap zorbalarından seçib bunlara diyor.

-Amma genə də konduktorun insafı varmış, çünki sonradan – sonraya öz təqsirini boynuna alıb deyibdir ki:

-Bağışlayın mən sizi həmsəhri bildim!

Flilankəs

«Yeni İqbal», 9 noyabr 1915, № 161

ORDAN – BURDAN Azuqə və mənzil məsələsi

İndi dünəndən bəridir ki, bu məsələ Tiflisdəki böyük şurada başlanıb bunun barəsində danışılaqdadır.

Bu şuraya hər tərəfdən adamlar seçildi. Bizim Bakıdan daxi seçildi. Birisi – Vermişev, biri də Askerpinski, yəni bir nəfər erməni və bir nəfər də rus.

Bu seçkidən dörd mülahizəyə pey aparmaq olar:

Əvvəla:

-Bir şəhərdən ki, bir böyük şuraya bir nəfər erməni və bir nəfər rus seçilir – pəs bu şəhərdəki əhalinin yarısı erməni və yarısı rusdur.

İkinci:

-Ola bilsin ki, bu şəhərdə erməni ilə rusdan başqa ayrı millət adamları daxi vardır.

-Amma şuradakı müzakirə olunacaq məsələnin bu ayrı millət adamlarına dəxl və təsrifi yoxdur.

Üçüncü:

-Yox, bu məsələnin şəhərdəki ayrı millət adamlarına da dəxl və təsrifi vardır. Ancaq onlara dair bir söz açılsa, onda əvəzlərindən bu seçilmiş bir nəfər erməni ilə bir nəfər rus danışıqlar.

Dördüncü:

-Ah, təfavüt yoxdur! Ayrı millət adamlarından seçilmiş olsa da – olmasa da birdir! Gedib o şurada lal və kar «səm, bəgəm» oturub nahaq yerə məclisin havasını xarab edəcəkdir.

Bu mülahizələrin biri, ikisi, üçü həqdirdir. Çünki Bakıda bir çox, daha çox müsəlman var, bu müzakirə olunacaq azuqə və mənzil məsələsinin bunlara böyük dəxl və təsrifi var. Və heç vaxt ola bilməz ki, Bakı müsəlmanları əvəzindən özgəsi danışıqsın.

Dördüncü mülahizə ki, məclislərdə müsəlman vəkillər oldu – olmadı, təfavüt yoxdur.

-Heç danışımyor – yarisına qədər doğru olub bizim başımızı aşağı salan işlərdən biridir.

İqlanları çox olan Bakı Dumunda bu seçgi əmələ gəlib, bir nəfər də müsəlman vəkili seçilməgini layiq bilmədilər?

Bu xüsusda rəvayət belədir:

Müsəlmanlardan da seçilmək üçün hazır adam varmış və o adamın da bu azuqə və mənzil məsələsi xüsusunda deyib – danışmaq üçün lazımı itlaatı varmış: ancaq bu adamı Dumda keçirmək lazım imiş və keçirmək üçün də müsəlman qlasnlarının Dumda hüzüri lazım imiş. Halbuki, haman gün Dumda cəmi –cümlətəni səkkiz nəfər müsəlman qlasnısı mövcud imiş! Ona görə də müsəlman vəkilini keçirən olmuyubdur.

Bəli də! Məsələ aşkardır! Bu cürə qlasnıların vəucudu ilə biz hər bir şeydə və hər bir işdə ancaq gəndən baxan olacağıq!

İdarəmizə rus şəhərlərinin birisindən fars dilində yazılmış bir məktub gəlib. Bizdən bir sual edirlər ki, aya:

« Şəxs ke, çənd sal dəllal ke kərdə başəd,

Bə o mənsəbi dəhənd? İnce yek şəxs dəhsal dəllal ki, kərdəəst an şəxs konsul kərdəənd!»

Yəni, deyir ki: bir adam ki, on il dəllalığ etmiş ola, aya, o adamı konsul təyin etmək olarmı?

Cavab:

-Bəli, olar! Hətta bunun on illik «təcrübə»dən sonra konsul olmağı «işin» asanlıq ilə rəvac və tərəqqisinə böyük bir səbəb ola bilər. Belə ki, bəziləri konsul olub, sonra «dəllalığ» öyrənirlər, halbuki, bu şəxs dəllallığı əvvəlcə öyrənib pişəzvəqt təcrübə sahibi olubdur!

Keçən səfər qəzetəmizdə var idi ki, almanların İrandaki konsulları hamısı əsl həqiqətdə dəllal, komisiyonçu və alver işlərini yaxşı bilən adamlardır.

Bunun əvəzində biz də deyirik ki, nə olsun?

İrənin də özgə məmləkətlərdəki konsulları mahir və ustad dəlləldirlər!

Hər kəsin bir hünəri var!

Burada təəccüb ediləcək bir şey yoxdur!

Vəssəlam.

Fillankas

«Yeni İqbal», 11 noyabr 1915, № 163

pey – iz, ləpİR

təsrif – istədiyi kimi dəyişmə

dəxl – qarışma, müdaxilə etmə

ORDAN – BURDAN

Dayaq ...

Bir ağac çox meyvə gətirəndə ağac və budaqlarına güc düşüb meyvələrin ağırlığından az qalır ki, sınınsın, ona görə bağbanlar o cürə meyvəli ağacların şax və budalarına

-dayaq

verirlər.

İndi mən ki, işləri belə görürəm, bizim millət «bağban»larının dəxi borcudur ki, şəhərimizin upravasında olan müsəlman qlasnılarımıza da, əlbəttə, əlf – əlbəttə bir –

-dayaq

versinlər.

Deyəcəksiniz ki, necə yəni dayaq? Bu nə sözdür? Nə demək istiyorsan?

Demək istədiyim bax budur:

Zakon ilə qoyulmuş seçgi qaidəsi belə düşübdür ki, Bakı şəhərində upravaya qlasnı seçəndə, bir də görürsən ki, elə adamlar qlasnı oldular ki, nə şəhər işlərindən, nə ümumdövlət işlərindən, nə cəmaət işlərindən, nə də ki, müsəlmanlara lazım olan iş və əməllərdən heç bir itiləi, məlumatı və bacarığı yoxdur: odur ki, çox vaxt dum iclaslarına gəlməyən və ya gəlsələr də oturub mürgüləyən qlasnıların vəucudi ilə dumda iş yeritmək müsəlmanlara mümkün olmuyor.

Onda nə etməli?

Bacarıqlı adamlarımızın qlasnı olmağına seçgi qaidəsi yol vermeyor.

Seçilən bacarıqsız qlasnılardan da fayda görmürük. Pəs ona görə deyirəm ki, biz gərək bu qlasnılarımıza əlbəttə –

- dayaq

verək!

Bol meyvə verən ağac ilə bacarıqsız qlasnıları tutuşdurmaqdan məqsədim budur ki, ikisinə də dayaq lazım olduğunu bildirim.

Ancaq təfavüt burasındadır ki, -

-Ağac

meyvə verdiyi üçün dayağa möhtacdır, amma bizim –

qlasnlr
«meyvə verməyib bacarıqsız olduqlarına görə «məhtaci -
dayaq»dırlar.

Çox acəb.

Meyvəli ağacların dayağı nə olur?

Meyvəsiz və qurumuş bir ağac!

Bəs «meyvəsiz» qlasnlrın dayağı nə ola bilər?

Əlbəttə, «meyvəli» və bacarıqlı bir adam!

Qəzəz, burada hər şey tərsinə olur. İndi bu «filosofiyə» qalsın,
amma qlasnlrımıza dayaq lazımdır.

Mənim yadımdadır ki, ikinci Dövlət duması qurulandan sonra
orada olan müsəlman vəkillərinə «kömək» etmək lazım gəldi. Onun
üçün bacarıqlı və bilikli adamlar oraya yığılıb Kazan qəzetələrinin
istilahi ilə «yardım komitəsi» qurdular ki, bu komitə müsəlman
deputatlarına yol göstərirdi. İndi dayaq dediyim söz –haman
«yardım komitəsi» kimi bir şeydir ki, bu saat bizim şəhər
dumundaki qlasnlrımız da o cürə «yardıma» və dayağa yaman
məhtacdırlar. O millət «bağban»ları bu bəradə yaxşı fikir etsələr,
çox gözəl olardı...

Filankə

«Yeni İqbal», 12 noyabr 1915, № 164

İttihah-xəbəri

ORDAN –BURDAN

Səvinirəm...

Eşidəndə ki, filan yerdə teatro oynadılar –xoşuma gəlir.

Eşidəndə ki, filan yerdə məscid tikdilər –xoşuma gəlir.

Eşidəndə ki, filan yerdə məktəb açılır –xoşuma gəlir.

Eşidəndə ki, filan yerdə bir cəmiyyət qurdular –xoşuma gəlir.

Eşidəndə ki, filan dövlətli filan studentə dərs pulu verdi –xoşuma
gəlir.

Eşidəndə ki, filan bəg filan toyda, ya filan vayda əhsan əfədi –
xoşuma gəlir.

Eşidəndə ki, məhərrəm təziyəsində Qars fələkzadələrinə pul yığıdılar
–xoşuma gəlir.

Amma bəzi xoş xəbərlər olur ki, onu eşidəndə nəinki təkcə
xoşuma gəlir, bəlkə hələ –sevinirəm də!

Məsələn: bugünkü nömrəmizdə Şamaxı müxbirimiz yazan
əhvalatı eşidib çox sevindim.

Bəli! Şamaxıdakı varlılar şəhərlərindəki fəqir –füqəranın halını
nəzərə alıb pul yığıdılar və bir adamı Stavropola göndərirdilər ki,
gedib o pula un alsın və o unu gətirib bazarda elə bir münasib
qiymətə satsınlar ki, fəqir –füqərə ala bilsin.

Yuxarıda sadələdiyim və xoşuma gələn işlərimizin hamısı –
(məktəb açmaq da içində) hissiyat gücü ilə əmələ gələn işlərdir. Yəni
ürək arzusu ilə meydana qoyulan əməllərdir. Amma şamaxlıların
tədbiri –hissiyatdan başqa bir də əqli –səlim təhriki ilə icra edilibdir.
Məsələn: bir fəqir və yolçuya pul vermək –ürək işidir, rəhmədillikdir.

Amma o fəqiri bir sənətə qoyub pul qazandırmaq –əqli –səlim
işidir.

Bu saat şəhərlərimizdə bahalıq olduğuna görə fəqir –füqəranın və
kasıb –küsublərin halı əvvəlkindən daha pis olubdur.

Ağdam cəməti məhərrəmlikdə yığılan pullardan bir qədərini bu
fəqir –füqərəyə paylamağı qərar qoyubdurlar. Əlbəttə, yaxşı iş
görəbürlər.

Amma Şamaxı əhli, daha yaxşı və daha məqul tədbir
görəbürlər.

Fəqir –füqəradan və kasıb –küsubdan murad –tək bir dilənçilər
və yolçular degildir ki, onlara pul payliyasın! Çox fəqirlər və

kasıblar var ki, ənvai -məşəqqət ilə dolanıb pis -pis günlər keçirdikləri halda, bir kəsə əl açıb dilanmığı və ya «ehsan» almağı özlərinə ar bilirlər. Utanırlar, şərəf və heysiyyətləri o cürə şeyi qəbul etmior. Sırtıq və sital dilənçi və yolçular kimi sədəqə yığmağa üzləri gəlmior. Halbuki, dilənçi və yolçudan əvvəl bu cürə kasıb - kūsuların qeydinə qalmaq lazımdır!

O da nə yol ilə olar?

Bax, haman Şamaxı varlıları etdiyi tədbirlər ilə, yəni un kimi ən zəruri olan şeyi bir yerdən çoxlu -çoxlu alıb, şəhərdə ucuz qiymətə satmaq ki, kasıb -kūsulun da onu almağa məqdiri olsun!

Qəzətimizdə çox vaxt «kooperatif» adında söz keçir. Ola bilsin ki, bir çox oxucularımız bunun nə söz olduğunu bilmior.

«Kooperatif»in əsil məqsədi -fəqir -fəqərə və kasıb -kūsuları gözləməkdir. Yəni onlara pul paylaşmaq, ehsan vermək degildir! Bəlkə onların ağır olan məişət və güzəranlarını mümkün qədər yüngül etməkdir, şərtlərini ələ gətirməkdir.

Şamaxı varlılarının bu tədbirləri - «kooperatif»ə tərəf açılan bir yoldur.

Ürək tərəfindən qəbul edilən və baş tərəfindən də caiz və lazım görülən böyük bir işdir ki, adına -
-cəməat işi deyirlər!

Pəs, bu cürə işlərimiz məni çox sevindirir. Allahın altında o biri şəhərlərimizin varlıları da şamaxılılara «təqlid» edib belə -belə işlər görə idilər!...

Filankəs

«Yeni İqbal», 20 noyabr 1915, № 170

əqli -səlim -sağlam düşüncə

mürad -istək

ənya -növ, növlər

məqdur -imkan

ORDAN -BURDAN

Dağstanlı qardaşlarımıza...

Dağstanlı qardaşlarımız şəhərimizdə məscid tikmək istiyorlar.
Çox da acab eliyorlar.

Deyirlər ki, Bakıda və ətrafında igirmi mindən ziyadə dağstanlı olduğu halda, məscidimiz yoxdur.

Doğru deyirlər, yoxdur.

Məscid Allah evidir! Şəhərimizdə də məscidlərimiz çoxdur. Allahın evi hər kəs üçün açıqdır, hər kimin keyfi istəsə, hər bir məscidə gedib Allaha dua edə bilər.

Burası doğrudur.

Amma bu gün bayram oldu. Ya cəməətə xüsusi bir moizə lazım oldu? O halda hər kəs öz məscidinə gedir ki, öz dilində dua edib, öz dilində söyləsin, moizəyə qulaq asсын.

Burası da düzdür.

Dağstanlı qardaşlarımız məscid tikmək xüsusunda yığılıb danışarkən, şəhərimizdəki Kazan müsəlmanlarına verilmiş məscid yerində hələ indiyə qədər məscid tikilmədiyini deyib təəccüb edibdirlər.

Burada təəccüb ediləcək bir şey yoxdur. Əvvəla Bakıdakı Kazan müsəlmanları dağstanlı qardaşlarımıza nisbətən azdırlar. Və saniyən özləri də genə dağstanlılara nisbətən çox kasıbdırlar, deməli, hələ ki, pul yoxdur.

Mənim aqlıma təəccüb ediləcək bir şey varsa, o da budur:

Az və kasıb olan Kazan müsəlmanlarının Bakıda biri qızlar, biri də oğlanlar üçün iki danə məktəbləri vardır. Amma çox və pullu olan dağstanlı qardaşlarımızın heç bir danə də məktəbləri də yoxdur!

Buna nə deyirsiniz?

Kazan müsəlmanlarının balaları öz məktəblərində həm rus dilini, həm öz dillərini, həm də şəriətlərini oxuyub öyrənirlər. Bəs dağstanlı qardaşlarımızın balaları nə qayırlar?

Yaxşı olardı ki, dağstanlı qardaşlarımız bir kərə də yığılıb bu barədə danışa idilər. Onda daha böyük iş görmüş olardılar.

Filankəs

«Yeni İqbal», 23 noyabr 1915, № 172

ORDAN – BURDAN

Yepiskop Andrey ...

Yuxarıda çap edilmiş «Yepiskop Andrey» məqaləsini, əlbəttə ki oxudunuz.

Yepiskop keşişdir, misyonerdir.

Sədi əleyhirməmə deyir ki:

«Nişi – əqrəb nə əz rəhi – kinəst

İqtizai – təbiətəş inəst»*

Misyonerlərin, keşişlərin iqtizai – təbiəti bunlarda vəqəə bir o qədər kin və küdurət üzündən olmuyub, bəlkə doğrudan da təbiətləri belədir: islam dininə sataşmıya bilmirlər!

Dəlil və dəstavuzları da boş – boş şeylərdir: yəni müsəlmanlarda görünən hər bir pis adəti islam dininin üstünə yığırlar.

Amma genə:

«Əz mast ke bər mast!»**

Nə üçün biz pis – pis adət və əməllərə mürtəkib olaq ki, misyonerlər də, keşişlər də dinimizi pisləsinlər!

Fransa alimlərindən məşhur Renan qədimdə mollaümələrimizin «musiqi, rəssamlıq və bir para dünya elmləri haramdır» əmrindən qırmızı saqqallılarımızın «məktəb, qəzetə və jurnal bizə lazım deyildir» deməsindən: avam müridlərin təzə icad olunan maşınlar «bir əməli – şeytandır» fikrindən və bunlardan başqa cürbəcürə maneə – tərəqqi hərəkət və nadanlarımızdan dinimizə, şəriətimizə pey aparıb bir kitab yazmışdı ki, islam dini tərəqqiyə maneə və düşmənlər olan bir dindir!

♦♦♦

Həqiqət, yepiskop Andreydə olan təqsir bizim özümüzdə olan təqsirlərdən çox azdır.

Doğrudan da bir fikir edəlīm: balaca uşaqlarımıza və qızlarımıza cənabət əməlinin şərh-i şərifini bəyan cəyləmək nəyə lazım.

Mən də məktəblərdə oxumuşam. Şəriəti – müslimimiz «güls» dərslində deyirdi ki:

«İnsan ki, cənəb oldu – ona vacib odur ki, qüsl etsin».

Uşaqlardan cənəb sözü bilməyənlər, həmçinin bilənlər də qəsdən durub müəllimdən soruşurdular ki, Mirzə, cənəb nədir?

Mirzə də cavabında gülə – gülə deyirdi:

«Otur aşağı – eşşəğin birisi!»

Sonra tənəffüz vaxtında uşaqlar arasında «leksiya» oxunub cənəb sözünün nə olduğunu bilənlər bilməyənlərə öyrədirdilər. Klassdakı uşaqlar da ələlümüm on iki, on üç yaşında olanlar idi ...

Aya, ola bilməzmi ki, məktəblərdəki şəriət proqramı o cürə düzəlsin ki, «güls» dərsləri ancaq böyük uşaqlara təlim edilib yaşca münasib olmuyanaqlara deyilməsin?

♦♦♦

Özge millətlərdə ev tərbiyəsi o cürə qəidəyə salınıbdır ki, məktəb tərbiyəsi o ev tərbiyəsinin dalısı (davamı) olub, tərbiyəni tamam eliyor. Amma bizim məktəblərin təklifi ağırdır.

Çünki bizim ev tərbiyəmiz analarımızın elmsiz olduqlarına görə, uşaqların əxlaqını hər bir barədə pozur: məsələn: məlumdur ki, evdə uşaqlar yatanda hər bir «şey» öz adı ilə danışılır. Cürbəcür «dərin mənalı» sögüşlər sögülür. Uşaqların qulağı əxlaq pozan sözlər ilə dolur. Əxlaq pozulur.

Məktəblərimizin də təklifi bu olur ki, o pozulmuş əxlaqı düzəldib tənizləməyə çalışmaq, yoxsa ki, uşaq evdə eşitdiklərini məktəbdə də «dərs» alsın, onda işimiz tamam olar. «Tərbiyəmiz» daxili yepiskop Andreylərin dəstavüzü olub dinimizə «niş» vurmaq üçün fürsət taparlar ...

«Nicat» cəmiyyətinin müəllimlər ictimaiyyəti baş tutsa, bu cənabət qüslü məsələsinin də orada baxılması – cənabət qüslü kimi o vacibətdandır!

Flankəs

«Yeni İqbal», 7 dekabr 1915, № 177

mürtəkib – günaha əl atmış, napaklıq

cənabət – qüslü lazım olan

cənəb – murdarlanmaq (cinsi əlaqədə)

təklif – dini borc, vəzifə

*Əqrəbin sancağı onun kinli olmasından deyil, onun zati – təbiətindəndir.

**Bizdəndir ki, bizdədir!

Diyorlar ki, Hindistanda bir qaidə var: bir arvadın ki, ər öldü, arvad dəxi özünü oda atıb yandırır ki, daha ərindən sonra sağ qalması. İçəri Rusiya müsəlmanlarının da bir qaidəsi var: ərleri saldat olub davaya getmiş müsəlman arvadları da ərlerinin öldü xəbəri gələr – gəlməz haman dəm asılırlar ... Yəni deyil ki, ipdən asılınsın; Bəlkə mollaın yaxasından asılırlar ki, tez ol məni özgəsinə ərə ver!

Əlbəttə, arvadın özünü oda atıb yandırması pis və vəhşi bir hərəkətdir və bizim şəriətimizdə də bu cür özünə cəza vermək və özünü öldürmək haramdır; Dul arvadın da dul qalmayıb özgəsinə ərə getməsi də yaxşı şeydir; Deyirlər ki, hətta dul arvadı almaq savabdır, amma daha bu cürə yox ki, ərinin doğrudan da ölüb – ölmədiyini dürist bilməmiş, mollaı yaxalayasan ki, tez ol məni ərə ver! «Quyaş» qəzetəsi deyir ki, bu saat oralarda belə – belə şeylər çox olur; Bundan belə məlum olur ki, oralarda müsəlman qızların ərə getməsi işi o cürə qaidədədir ki, qız üçün təvafüt yoxdur: istər əri Həsən olsun, istər Hüseyn olsun. İstər Əli olsun, istər Vəli olsun – qərəz bir adam olsun ...

Ya da ki budur:

Bu gün ki, ər öldü –yəni çörək kəsildi. Sabah ac qalmamaq üçün özge ərə getmək lazımdır ...

♦ ♦ ♦

Filankəs

«Yeni İqbab», 9 dekabr 1915, № 179

Felyetonun ikinci hissəsi senzura tərəfindən bütövlükdə çıxarıldığı üçün qəzetdə həmin yer boş buraxılmışdır. İlk dəfədir qəzetin mətnindən çap olunur.

Sədri əfəndi Maqşudovun müsəlman qəzetələrində görünməkdə olan "Ən mühüm diləklərimiz" ünvanlı siyahısı və Faiq Əfəndinin "Açıq söz" rəfiqimizdə hərdəm görünməkdə olan "Milli ehtiyaclarımızın vaxtımı?" sərlövhəli məqalələri Rusiya müsəlmanları əhval və məişətinin yaxşılanması məqsədini təqib edən və yollarını göstərən mühüm yazılar olduğu şübhəsizdir.

Bu məqalələri oxuduqda "Həyat", "İrşad" və "Tərəqqi" qəzetələri zamanı yadına düşür. O vaxt dəxi ehtiyaclarımız xüsusunda bir çox şeylər yazılıb və bir çox yollar da göstərilmişdi. İçəri Rusiya müsəlman qəzetələri dəxi bu sədalara səs verib, qəzetə danışıqlarının axırı bir neçə ümumi syezd və icimalara münəcər oldu. Böylə ümumi icimanın axırncısı 1913-cü ildə Petroqradda vəqe oldu ki, orada içəri Rusiya və Qafqaz müsəlmanları nümayəndələrinin iştirakı ilə ictima əmələ gəlib şüglunub bir çoxu ruhani işlərimizin islahı xüsusunda idi. Bu icimanın qəraradları və mütəyən maddələri Rusiya müsəlman qəzetələrində və Qafqazda isə məəttəəssüf yalnız bir "Kaspi" qəzetəsində müxtəsər də olsa yazıldı. İndiki qəzetə danışıqlarının dəxi axırı bir icitmaya münəcər olmaq meyli və ehtimalı vardır. Hətta Faiq Əfəndi bir ictima yığılmaq lüzumunu açıqqəsinə yazmışdı da.

İşə əsasca baxılsa, hər bir ictima yaxşı şeydir. Başbilənlərin bir yerə yığılıb danışması, ehtiyaclarımıza baxılması, yolları aranması lazım və vacibdir. İndiyə qədər vəqe olmuş ümummüsəlman icimalarının gözə görünən və işə yaradılan nəticələri olmuyubdursa da, mənəvi əhəmiyyəti olubdur, indi də yenə istər ümumi Rusiya müsəlmanları, istər xüsusi Qafqaz müsəlmanları icimasi vəqe olursa, bunun nəticəsində bizə yenə mənəvi bir mənfəət olacağı şübhəsizdir. Lakin ictimadakı qövlin-fələ qoyulub da gözə görünən və icrası əmələ gələn nəticələri olacaqdımı? - deyə suala, zənnimcə, heç kəs qəti surətdə "hə" deyə bilməz.

Böylə olan surətdə təkrarən deyilmiş ehtiyaclarımızı bir də təkrar edib də ağızda çeynaməkdənsə və ictima qurub yenə təzədən ehtiyacları kağız üzərində yazıb dağılmaqdan, bu milli ehtiyaclarımızın və milli məsələlərimizin bundan belə deyil bir quru danışılmaq, bəlkə fəlan rəf və dafini və həllini təmin edə biləcək

yollar xüsusündə danışib və ictimai qurmağımız daha münasib deyilmi? Və bundan sonra məhz bu yolların aranılmasının vaxtı deyilmi? Qəzetə vasitəsilə danışmaq yenə danışılmağında qalır. İctimai qurmaq yenə qurulmasında qalır. Ancaq "tema" dəyişilir. Yəni qəzetə və ictimai söhbətinin zəmin və mövzusu daha milli ehtiyaclarımız və məsailimiz olmayıb, bəlkə bu ehtiyac və məsailimizin keçirilmək və həsulə gətirilmək yolları söhbətinə dəyişir. Bu gün o söhbətin ibtidası, mənim zənnimcə 1) biz 30 milyonluq Rusiya müsəlmanlarının bu böyük məmləkətdəki öz hal və mövqeyimizdən və 2) siyasi firqələr cərgəsində tutmuş olduğumuz məqamdan başlanmalıdır.

1) Məmləkətdəki hal və mövqeyimiz böylə bir surətdədir ki, Rusiya millətləri arasında ədəd və çoxluqca ikinci bir dərəcədə olduğumuz halda, hər kəs nərayə baxsa gərkə bizi görsün və hiss etsin. Əvəzində gözə görünəcək və hiss ediləcək bir halda deyilik. Rusiyada yaşayan yəhudilər nə qədər dağınıq və nə qədər pərişan olsalar da, yenə də onları Rusiyada həmişə görüb və həmişə vüqdlarını hiss etməkdədirlər. Yəhudi millətinin əfradı nə qədər dağınıq olsalar da, yenə də yəhudi millətində müəyyən bir yəhudilik siması var ki, hər əfradının tərz-i-hərəkətindən, fikrindən, əməli və arzusundan məlumdur. Və bu sadaladığım şeylər hər bir yəhudidə bir qayda və bir yoldadır. Bir yəhudinin tərz-i-hərəkəti, fikri, əməli və arzusu bütün yəhudi millətinin tərz-i-hərəkəti, fikri, əməli və arzusudur. Həmçinin polyaklar, həmçinin ermənilər, həmçinin bu axır vaxtlarda gürcülər dəxi haman müəyyən surət və simaya haiz olduqları halda, biz heç bir yerdə bir-birimizə uyğun gəlmirik. Hərəmin fikri başqa, hərəmin əməli və arzusu varsa başqa, tərz-i-hərəkətimiz başqa-başqa.

Bu səbəbdəndir ki, ümumi cəməət və dövlət işlərindəki əməllərimiz dəxi pərişanlıq üzündən calibi - diqqət deyildir. İctimaddəki pərişanlıq bir dərəcəyə çatıbdır ki, hətta əlimizdə olan hüquq və ixtiyaratdan dəxi layiqilə istifadə etməyə həvəsimiz olmayıb, bu üzədən hətta bəzi vaxt elə də olur ki, o hüquq və

ixtiyaratdan mənfəət əlməy əvəzində özümlüzə zərər də vururuq. Və bu da bizi heç acındırmayırdı! Çünki ruhsuz, həvəssiz, laqeyd, Avropa təbiri ilə "apatçı" olmuşuq. İctimai və siyasi işlərə qarşı göstərməkdə olduğumuz bu "apatçı" və qeydsizlik bizim hər bir

sinfimizdə mövcuddur. Xəss, avam, oxumuş, oxuma-mış, ümumiyyətlə hamısı bu "apatçı" dərində məbtəladır. Doğrudur, bəzi vaxt olur ki, qarənliq içində bir balaca işiq zühuru görünən kimi bizim içimizdə dəxi milli və ictimai işlərə qarşı bəzilərimizdə bir həvəs əlaməti görünür. Zühur edib də tez sənən kimi, bizim bu həvəsimiz dəxi tez yatıb yenə qeydsizlik zülməti içində yox olur.

"Müsəlmanların heç bir şeyə meyl və həvəsləri yoxdur, heç bir şey vüqdlərinə deyildir" - cümlələri rusların və qonşu millətlərin bizim haqq-qırmızdakı nəzər və etiqaqlarını bildirir. Bu "heç bir şey"dən ibarət ictimai və milli işlərdir. Əlbəttə, öz şəxsi işlərimizə və şəxsi mənafeələrimizə aid işlərə həvəsimiz çoxdur, öz dolanacağımızı və güzəranımızı yaxşı keçirmək üçün çalışırıq və bunu da mən təhmət və məzəmmət yolu ilə demirəm. Çünki hər kəsin öz şəxsi rifah halı üçün çalışması təbii bir şeydir. Lakin bunda da bizim ancaq o cürə işlərə meyl və həvəsimiz olur ki, şəxsi mənafeətimizə doğrudan-dogruya dəxil və əlaqəsi vardır. Dərd burasıdır ki, ümumi və ictimai və milli işlərin də hər birimizin xüsusi mənafeətimizə kənar yol ilə dəxil və əlaqəsi olduğunu başa düşə bilməyirik və ona görə də o işlərə meyl və həvəs etməyirik və laqeydanə baxırıq.

Dəlil üçün, iştirak və icrasına haqq və ixtiyarımız olan ümumi ictimai və milli işlərimizi bir-bir sadalayıb bu işlərdə göstərdiyimiz süstlük və qeydsizliklərimizi müxtəsər bir surətdə meydana qoymağa məcburəm.

Məsələn, ictimai işlərdən birisi və ən ümumi seçki isdir.

Heç görünübüdmür ki, müsəlman olan bir şəhərdə Dum seçkisi mərhələsi müsəlman camaatını maraqlandırıb qızgın danışqlara, mü-bahisələrə, yığıncaqlara səbəb olub, camaatı qaynaşdırıb, bir hərəkət verə, bir həyəcan sala? Heç vaxt! Hətta Bakı kimi bir müsəlman şəhərində Dum qıaslarınının yarısı müsəlman olmaq ixtiyarını bizdə ola-ola və şəhərimizdən qırxa qədər qıaslı seçmək haqqına malik olduğumuz halda bu hüquq və ixtiyaratdan layiqilə istifadə edib bəhrimənd olmağa da həvəsimiz olmuyur. Qıaslı seçkisi Bakı müsəlman camaatını deyil, bəlkə qıaslı olmaq və "qıaslı" olmaqla öz xüsusi mənafeətinə doğrudan-dogruya qulluq edən işlər ilə əlaqəsi olan beş-altı nəfəri seçkiddə qızışmağa vadar ediyor. Ümumcamaatın isə bu işdəki əlaqə və münasibəti ölcüsünü bu iki söz bildirir: "məna nə!" Bu söz deyil, bir avam camaatın, bəlkə

ziyalı intelligentlərimizin dəxi gözəl ağzından çıxan "qəşəng" sözlərdir. Bir tərəfdən qılsını seçkisi qaydalarının məhdud şəraiti, bir tərəfdən də müsəlman cəməatinin bu qeydsizliyi müsəlmanlardan o cürə qılsınlar seçilməsinə səbəb olur ki, onların Dum iclaslarında olub-olmamları iclasda qoyulan qəraradlara heç də əsər eləmiyər. Buna görə də şəhərin müsəlman camaatının qırxa qədər qılsını olmaqla bərabər, yenə qılsınısızlıq hiss edilir. Yəni müsəlman qılsınları ya iclasa çox vaxt gəlməməklə və ya gəlib də müzakirə edilən məsələlərə məhəlgüzər olmaqla bir çox işlərin ümummüsəlman camaatına və yaxud Dum qulluqlarında əlaqədar olan tək-tək adamlarına zərərli bir surətdə icrasına səbəb olurlar. Bizim qılsınların səhv və xətalərini və səhlənkarlıqlarını keçmiş illərdən bəri yada salmaq uzun işdir. Bu keçən aylarda Cənibin həzrətləri yanındakı şuraya Bakıdan bir nəfər də olsun müsəlman seçilmədiyinə və Dum seçkilərinin bu il nə səbəbə görə isə təxir edilməsi məsələsinin Dumdan keçirilməsinə səbəb olanlar məhz müsəlman qılsınları olduğunu da işarə etsək, kifayətdir. Bəylə hal tək bir Bakıda deyil, Qafqazın sair şəhərlərində də belədir. Bunu da bizim ziyalılarımız, intelligentlərimiz, görə-görə və bilə-bilə, bu cürə mühüm bir işə diqqət yetirməyib laqeyd baxırlar. Bu qılsınlara yol göstərmək və rəhbər olmaq işi heç bir kəsin fikrinə də gəlmir. Hələ Tiflis kimi o qədər böyük bir şəhərdə bir o qədər müsəlman ola-ola indiyə qədər bir nəfər də olsun müsəlman qılsınısı yoxdur. Bu il orada müsəlmanlardan da qılsını seçilmək məsələsi qalxdısa da, bu da xeyrixah qonşumuz gürcülərin fikri ilə əmələ gəlmiş qəşətsizdir.

Yenə şəhər Dumuna qılsını seçkisinde şəhərin ümummüsəlman camaatı laqeyd qalırsa da, bu işdə şəxsi mənfəə ilə əlaqədar olan 5-6 nəfər müsəlmanın cümbüşü və hərəkəti müşahidə olunur. Dövlət Dumasına vəkil və məbus seçmək işi isə bundan da isfənak bir haldadır. Dövlət Dumasının şəxsi mənfəəyə doğrudan - doğruya əlaqəsi yoxdur, camaatımız da yuxarıda dediyimiz üzrə - mənfəəyi-şəxsiyyətlərinə kənar yol ilə əlaqəsi olan ictimai işlərin əhəmiyyətini başa düşmüylər. Odur ki, Dövlət Duması kimi o qədər altı bir müəssisə müsəlman camaatı yanında əhəmiyyətsiz bir şeydir. Dövlət Dumasının bir o qədər böyük olan mənə və əhəmiyyətini avam qismimiz anlamıyır. Bu mənə və əhəmiyyəti avamlara qandırmaq lazım olduğunu da ziyalı və oxumuşlarımız anlamıyır.

Görünür ki, özləri də bu işə bir o qədər əhəmiyyət vermıylər. Odur ki, Dövlət Dumasına müsəlmanlardan hər kəs deputat olacaqsasın, təfəvüt yoxdur. Təki bir adam gətsin! Əvvəlincisi Dumada Əlimərdanbəy Topçubaşovun və bu dördüncüdə də Məhəmməd Yusif Cəfərov cənablarının iş bilən, iş görən və qalxqan olduqlarını inkar etmək olmaz. Lakin siz elə güman etməyin ki, bu adamları, haman o safi haiz olduqları üçün müsəlman camaatı layiq bilib məbusluğa intixab etdi! Bu seçkilərin səbəbi başqa mülahizələr idi ki, Dövlət Dumasına layiqli adam seçmək arzusunə heç bir daxli yox idi. Bunların seçildikdən sonra layiqli məbus olmaları təsadüfi bir işdir.

Bu gün Qafqaz üçün zemstvo istənilir. Hökumət dəxi Qafqaza zemstvo verməyə məildir. İctimai müəssisə və idarəxanələrə nüməyəndə seçmək işlərinə bu cürə qeydsizliyimiz də baqi qalacaq isə, zemstvo olanda da oraya seçdiyimiz adamların Duma qılsınlarından yaxşı olmayacaqları şübhəsizdir.

Hələ ictimai və ümumi müəssisə və idarəxanələr kənarında dursun, milli cəmiyyətlərimizə adam seçməkdə də yenə səhlənkarlıq edib və qeydsizlik göstərüb elə adam seçə bilmirik ki, bunların iş görmələri və fəaliyyəti sayəsində cəmiyyət işlərinin gəzə görünən və mənfəəti aşkar olan bir nəticəsi olsun və yainki bir kərə başlanmış olan iş axırına yetirilsin və ya davamı lazım isə davam edilsin...

Bəs seçki kimi o qədər mühüm olan ictimai bir işə süstlük və qeydsizlik ilə baxmamız desəm ki, tək bir Qafqaz müsəlmanları arasında olmayıb içəri Rusiya müsəlmanları arasında dəxi belədir, xəta olmaz zənn edirəm, oralarda da süstlük və qeydsizlik nəticəsi olaraq Dum və zemstvolara layiqsiz adamlar seçilməklə müsəlmanlar mənfəətinə aid məsələlərin keçirilmədiyini fəqərəsi qəzətlərdə hər dəm görülməkdədir. Hələ Dövlət Dumasına "seçilmiş" olan məbuslarımız arasında bir nəfəri var ki, heç rusca bilmıyır...

♦♦♦

Ümumi ictimai işlərdə öz seçdiyimiz adamlar vasitəsilə iştirakə ixtiyarımız olduğu halda, bu ixtiyardan lazımınca mənfəətbərdar olmadığımızı birinci məqaləmizdə bəyan etdik.

Milli işlərimizə gəlinə burada dəxi tərzi hərəkətimiz laqeydənə bir surətdə olub bu cürə işlərin icrası üçün biza verilmiş olan ixtiyarlardan dəxi layiq dərəcədə istifadəyə qadir ola bilmirik.

Qafqaz müsəlmanlarının milli mətbuatı olmaq, milli məktəblər açmaq, milli cəmiyyətlər qurmaq kimi millət tərəqqi və təəlisinə xidmət edən işlərə mübaşir olmaq ixtiyarı veriləyi 10 ildən artıqdır - deyə bilirik ki, biz bu ixtiyardan istifadə edib də öz dilimizdə qəzetlər nəşrinə başlamışıq. Milli məktəblər açmışıq və milli cəmiyyətlər qurmuşuq. Amma burası var ki, biz bu işlərin hamısını "qızışmış" vaxtımızda etmişik, yəni 1905 və 1906 illərində, Rusiyanın "təzələnməsi" gurultularından müttəəssir olmaya bilməyib, biz də bir əsəri-həyat göstərmək arzusu ilə ictimai və milli işlərə mübaşir olmuşuq: "Həyat", "İrşad" və "Tərəqqi" kimi böyük və ciddi qəzetlər nəşr etmişik. "Molla Nəsrəddin" kimi jurnal çıxartmışıq. "Nicat", "Nəşri-maarifu", "Safa" və "Cəmiyyəti -xeyriyyə" adlı maarif və xeyriyyə cəmiyyətləri qurmuşuq. «Səadət», "Nur" və "Mədrəseyi-ruhani" kimi milli məktəblər açmışıq və bu işlər hamısı millətimizin ziyalıları, intelligentləri, müəllimləri və ümum başbilonləri iştirakı ilə icra ediləbirdir.

İndi bu 10 ilin ərzində bu milli təşəbbüslərimizdən Qafqaz müsəlmanları tərəqqi və təkamül yolunda bol-bol mənfəətlər görməli idilər. Bu tərəqqi və təkamül mənbələrindən saçılan işıqların dairəsi hər il getdikcə böyüyüb cəhəlat qaranlığının ən uzaq guşələrini də işıqlandırmağa başlamalı idi. Halbuki əksini görürük: işıq dairəsi ildən-ildə daralıb sönməyə maildir və bu sayaq ilə qalarsa bir gün dəxi sönəcəyi aşkardır.

Əvvəllərdə həvəs ilə işə girişmiş olan başbilon ziyalı və intelligentlərimiz nədəsə yavaş-yavaş camaat işlərindən çəkilməyə və boyun qaçırmağa başladılar. Milli qəzetə ilə müsəlman intelligentləri arasında əvvəlcə bağlanmış olan əlaqə, get-gədə azalıb axırda lap kəsilmişdir. Bu gün müsəlman ziyalıları ilə müsəlman mətbuatı arasında heç bir əlaqə yoxdur. Müsəlman intelligentlərinin oxuduqları qəzetə rus qəzetələridir. Bu barədə bir yerdə söz düşəndə intelligentlərdən bəziləri müsəlmanca bisavad olduqlarını, bəziləri "əxbaratın" rus qəzetlərində bir gün əvvəl çıxdığını, bir parası da müsəlman qəzetəsi "avtoritetni" adamlar əlində olmasının, bir yansı da müsəlman qəze-tələrinin dili çətin olduğunu bəhanə gətirib

mətbuatımızdan bixəbər olduqlarını bu yolla səbəblər ilə bəyan edirlər. Intelligentlərimizdən bir parasının müsəlmanca bisavad olmaları vəqəon təəssüf ediləcək bir haldır. Bu ziyalıları hamanı zamanənin övlədidir ki, o vaxtlar müsəlman dili bilməməklilik böyük bir fəxr və "təşəxxüs" hesab olunurdu!

Lakin müsəlmanca bisavad olan intelligentdə savad olmasa da, milli şövq və həvəs olsa, millət qeydina qalmaq, millətini müttərəqqi və müttəəddin bir hala salmaq arzusu olsa, hamanı bu tərəqqi və təməddün nişanəsi olan milli mətbuatda iştiraka özünü məcbur bilər və müsəlmanca bisavad olmağı da bu yolda ona mane olmas. Intelligentlərimizin sair bəhanələrdə heç tənqidə də layiq olmayıb, yəni milli "apatiya" və milli ruhsuzluq üzündən əmələ gəlmiş haldır. "Həyat", "İrşad" və "Molla Nəsrəddin" kimi cəridələrimizin əlimizdən getməyinin təqsiri hamıdan artıq intelligentlərimizin boynundadır, bu halda işə əlimizdə olan qəzetələrin hali belədir ki, oxucularımız az olan kimi qəzetədə işləyənlərimiz dəxi bir o qədər azdır. Bu qızgın zamanda meydana o qədər böyük məsələlər çıxır ki, onun həlli ümummüsəlman başbilonlərinin iştirakı ilə olması vacib gəlir. Halbuki bu cürə məsələlərin bir qəzetə mühərririnin (və hələ bəzi intelligentlərimizcə "avtoritetni" olmayan bir mühərririn) təkbəşinə fikir və mülahizəsinin qəzetə sütununda həll ediləməsi arzu ediləməyən nəticələr verə bilər. Bir qəzetə, bir siyasi firqənin və ya bir millətin nəşri-əfkarı olmaq qaydası özgələrcə müsəlmi olduğuna görə hamanı özgələr bizim qəzetələrə (bizdə siyasi firqələr olmadığina görə) bir millət nəşri-əfkarı dərində baxıb qəzetəməz sütununda oxunan və milli və ictimai və ümumi məsələlərə aid olan sözləri, bir millətin ağzından çıxan söz bilirlər. Ona görə də hər bir məsələnin qəzetələrimiz sütununda pis və ya yaxşı həllini deyil, yalnız qəzetə mühərririnə, bəlkə ümummüsəlman camaatına isnad verirlər. Bunu gözələcəsinə bilmış olan ziyalı və intelligentlərimiz yəni də özlərini milli mətbuatdan kənar tutub bu yolda heç bir qayğı çəkmiyorlar. Və bununla da öz mənsub olduqları millət barəsində heç bir fikir çəkmədiklərini aşkara çıxarırlar...

Qəzetələrimiz başına yığılmış olan bir neçə nəfər yazıçılarımız nə qədər "avtoritetni" olmasalar da, yəni də hərdəm bir müttəm məsələlərdən səhbət salıb fikirlərini səyliyəüb, hamanı müttəm məsələ haqqındakı fikirlərini camaat arasında müttakirə və müttəviresini

görmək, qəbul və yardımını bilmək istiyorlar. Halbuki, mühavirə - söhbət, müsahibə - mübadilə və ya müsadimeyi-əfkara əşdə ehtiyacı olan böylə mühüm məsələlər heç bir diqqət yetirən və məhəlgüzər olan olmuyor. Halbuki birisi qəzetdə öz şəxsiyyətinə aid bir şey görmüş olsa, haman dəm cavab hazırlayıb qəzetə idarəsinə yüyürür, bu işə əvvəlinci məqaləmizdə dedimiz kimi, hər kəsin öz şəxsi işlərindən başqa daha heç bir şey ilə "iş" olmadığını təkid edən bir sübutdur.

Ziyalı və intelligentlərimizin milli mətbuata meyl və həvəs etməyib də əlaqəsi olmadığı zətan Ümumrusiya müsəlmanları içində müşahidə olunan isfənək bir hal isə də, bunun baxıxus Qafqaz müsəlmanları arasında daha artıq gözə çarpdığı aşkardır ...

Keçək milli cəmiyyətlərimizə. Qafqaz müsəlmanlarının Bakıda "Nəşri-maarif", "Nicat", "Səfa" adlı maarif və Bakıda, Tiflisdə və Gəncədə birer xeyriyyə cəmiyyətləri vardır. Ondən əlavə bu yaxınlarda bir də ünəs cəmiyyəti-xeyriyyəsi əmələ gəldi. Qars fəlakəti xeyriyyə cəmiyyətlərimizi iş görməyə vadar etdi. Bakı "Cəmiyyəti-xeyriyyəsinin" 10 sənəlik davamı münasibətilə 10 illik fəaliyyəti xüsusunda bir şey yazmaq istəyən mühərrirlər çox gücləndilərsə də, bu halda "Cəmiyyəti-xeyriyyəmiz" in ciddi və geniş bir fəaliyyət göstərməsini təsdiq etməmək olmaz, haqqət Cəmiyyəti-xeyriyyə bu halda çox iş görür və müsəlman millətinə kömək yetirir. Əhlimiz dəxi cəmiyyətin böylə iş görən olduğunu hiss edib cəmiyyətin kassasını bilərəm ianə pulları ilə doldurmaqla əldən gələn qədər cəmiyyətə iş görməkdə köməklərini heç də müzayiqə etmiyorlar. Odur ki, bu cəmiyyət bu halda sayılır. Öz aramızda da, qonşularımız yanında da və hökumət nəzərində də sayılıb fəaliyyəti də təqdir olunur. İsfənd - burda üzərlik. Maarif cəmiyyətlərimizə gəlincə, bu halda maarif yolunda doğrudan-dogruya işləyən "Nəşri-maarif" cəmiyyətidir ki, bəzi yerlərdə məktəbləri olub davam etməkdə və əhlimizi maarifləndirməkdədir. Sair cəmiyyətlərimizin isə iş görmələrindən artıq yalnız bir adlarını çox eşidirik. Zətan "qızıxmış" zamanımızda cəmiyyətlərimizin hamısı ciddiyyətlə işə girişib əhlimizin maarif yolunda şirin - şirin işləməkdə idilər. Həttə "Nicat" maarif cəmiyyətinin yoxsul və mənzilsiz məktəb şagirdləri üçün bir pansionu və bir qiraətxanası dəxi var idi. Lakin sonralar "süslük" və qeydsizlik dövrü hülul edib cəmiyyətlərimizin «Nəşri-

maarif»də içində olmaq üzrə fəaliyyəti suzaldı və getdikcə dar bir dairəyə girdi. Yəni yəhər kəs artıq öz şəxsi işlərlə məşğul olub camaət işlərinin bərgirənini üstlərindən atmağa başladılar, dağıldılar. Yerdə beş-üç nəfər köməksiz adamlar qaldı, pansion, qiraətxana tərək edilib, başlanmış işlər dayandırıldı, başlanmasi lazım görülən işlər də heç başlanmadı. Hal-hazırda "Nicat" və "Səfa" maarif cəmiyyətləri hər bir şeydən çox teatrolar qoymaqla məşğuldurlar. Lakin bu teatrolardan məqsəd cəmiyyətə pul qazanma da o pul ilə maarif işlərinə mübaşir olmaqdırı, yaxud məhz teatros tamaşası ilə camaəti maarifləndirməkdirmi? Hələ dördüst müəyyən deyildir. Hər halda bu cəmiyyətlərin ciddi işlər görməkdə "köməksiz" olduqları və bu köməyin də yəni ziyalı və intelligentlərimizdən gözlənilməsi son dərəcə hiss ediləməkdədir. Cəmiyyətlərimizin on illik fəaliyyətinin nəticəsi bir neçə dənə məktəbdən ibarət olması əlbəttə, çox da sevinəcək bir hal degildir. Halbuki cəmiyyətlərimiz tərəqqi və təalimiz yolunda istəsə idilər, çox-çox işlər görə bilərdilər... Açılmasina ixtiyar verilmiş olan milli məktəblərimiz dəxi milli cəmiyyətlərimiz kimi əvvəl gurultu patıltı ilə dəmdəstgah və cah-cəlal ilə açılıb da sonradan yavaş -yavaş kiçilib axırda yəx olmağa üz qoyduqlarını kəməli-yas və kədərlə müşahidə etməkdəyik. Böyük milli məktəblərimizdən "Saədat" məktəbinin əvvəlki halı ilə indiki halını tutuşduranlar, "Nur" məktəbinin vücudunda daha bir əsər qalmadığını yada salanlar sözlərinə şahididirlər. Bu böyük milli məktəbləri qayda ilə aparıb da başa çıxarda bilmədik. Məktəbi idarə edənlər, milli məktəb açıb da axıra qədər saxlamağa qadir olmadıqlarını aşkara çıxartdılar. Ziyalı və intelligentlərimizdən də milli məktəb illərinə əhəmiyyət verənlər, «Saədat» kimi böyük bir məktəbi əvvəlki böyük halında daimi surətdə saxlamağa səy etmək əvəzində, nədənsə, bu məktəbə qarşı açılardan bəri xilafgirənə bir surətdə hərəkət başlayıb indiyə qədər də o hərəkətlərə davam etməkdədirlər.

İçəri Rusiya müsəlmanları içində "Hüseyniyyə", "Aliyyə", "Zəncirli" və sair böyük milli məktəblər olduğunu eşidib də xoşhal olduğumuz halda, Qafqazda Bakı kimi böyük müsəlman şəhərində bir böyük milli məktəb açmağa ixtiyarımız ola-ola məktəbi açıb da saxlamağa qüdrət və qabiliyyətimiz olmadığını görüb mayus olmaya bilməyirik...

Bir dövlətin daxili işləri pərişan bir halda olduğu surətdə xarici əlaqə və münasibəti dəxi o daxili pərişanlığa yaraşar bir halda olub şən və heysiyyəti qonşular tərəfindən çox da nəzərə alınmaz. Bir millətin dəxi içərisi xarab olursa, həmvətən olduğu qonşu və vətəndaşları içində yazıq bir hala düşüb sayılmaz və nəzəri –etibardan kənar tutular. Bu əyyamda "bir adam öz qədrini bilməzsə, özgələr də onun qədrini bilməz" sözü doğrudur. Bu sözün mənasını bir millətə dəxi tətbiq etmək olar. Adam özünün insanlıq qədrini bilməli olduğu kimi, bir millət də özünün milliyət qədrini bilməlidir.

Sair millətlər ümumvətən və dövlət işlərində ciddi bir surətdə iştirak etdiyi halda biz bu cürə işlərə heç də əhəmiyyət vermədiyimizi və haqq-nahaq iş gördüyümüzü süslük və qeydsizlik ilə icra edilən seçkilərimiz ilə bildiririk. Sair millətlər millətin başqa və davamı şəraitini təşkil edən milli mətbuat, milli məktəb və milli cəmiyyətlərini get-gədə tərəqqiyə mindirməyə çalışdıqları halda, biz buna da bir o qədər əhəmiyyət verməyib heç də məhəl qoymayıırıq. Bunlar keçdikdən əlavə özge millətlərin xalqın rifahı-halla dolanmağına və həm də mədəni olmağına kömək yetirən cürbəcür iqtisadi, elmi və fənni müəssisə və idarələri (xırda istiqraz şirkətləri, kooperativləri, ticarət və sənət komitələri, cürbəcür soyuzları, müxtəlif elm və fənnlərə dair cəmiyyətləri) olduğu halda, bu kimi şeylərin bizim içimizdə nam və nişanəsi də yoxdur - deməyə hər kəs haqlıdır.

Milliyət qədrini bilməzlikdən irəli gələn bu daxili pərişanlıq biz milləti özgələr yanında başı aşağı edir, adımızı «qeyri-mədəni bir cəməət» qoyub da kiminin bizə yazığı gəlir, kiminin bizdən zəhləsi gedir, bir parəsi da bizim bu halımızdan özləri üçün mənfəət qazanır. Bizim qeyri -qabili -işlah və tərəqqi bir millət olduğumuzu da iddia edənlər vardır. Dəlil və sübutları da içimizdə mövcud olan pərişanlıq, süslük, qeydsizlik və "apatiya" üzündən irəli gələn pəsməndə hal və mövqeyimizdir.

Siyasi firqələr cərgəsində tutmuş olduğumuz məqam dəxi sair və-təndaşlarımızın və özümüzün də anlayacağı dərəcədə aşkar və müəyyən deyildir. Məbusumuz Məhəmməd Yusif Cəfərovun bu keçən günlərdə çap etdiyimiz məktubları bunu isbat etdi ki,

Dövlət Dumasının böyük siyasi firqələr vəkilləri də bizim surət və simayi-siyasimizi tanıyırlar. Dumada kadet, oktyabrist və nasyonalistlərin böyük bir blok qurub da, müsəlmanlardan başqa hər bir millət vəkilləri nümayəndələrini oraya daxil etmələri, Duma əksəriyyətinin 30 milyonluq müsəlmanlara qarşı münasibətini təyin və aşkar ediyor. Lakin bu münasibət bizi heç də şad edəcək münasibətlərdən deyildir. Proqramı "millətlər hürriyyətini" müdafiə edən kadet firqəsi vəkilləri müsəlman milləti üstündə olan bəzi qanuni məhdudətini götürülməsi tələbnaməsinə qol qoymaq da istəməyibdirlər. Məhəmməd Yusif Cəfərov cənabları kadetlərin bu hərəkətini «opportunist»lik deyə bəyan eliyor. Opportunist öz məqsədini ələ gətirmək üçün hər bir fürsətdən istifadə edənlərə deyirlər: yəni kadetlər blok qurmaq fikrini əmələ gətirmək üçün Duma əksəriyyətini təşkil edən oktyabrist və nasyonalistlər firqəsini haman blokda iştiraka cəlb üçün, ifrat sol və ifrat sağlar ilə bərabər müsəlmanları da bu işdən kənar etdilər ki, oktyabristlər və nasyonalistlər bloka girməyə razı olsunlar. Lakin Cəfərov cənablarının sonrakı şikayətindən anlaşılır ki, Duma əzaları müsəlman fraksiyasının hansı bir siyasi firqəyə bənzədiyini və ya xüsusi sifəti-siyasini hələ müəyyən edə bilməyibdirlər. Kadetlərin deyil, bu dördüncü Dumada bəlkə birinci, ikinci və üçüncüdə də müsəlman fraksiyasına qarşı göstərməkdə olduqları etinasızlığı başqa bir səbəbi də var ki, o da yenə bizim öz süstlüyümüz və qeydsizliyimiz nəticəsi olaraq əmələ gəlmiş bir keyfiyyətdir. Belə ki, erməni - müsəlman qırqın vətəndaşları bəridir ki, rus millətinin kadet firqəsi də içində olmaq üzrə ümum tərəqqipərvər hissəsi bizə başqa bir nəzərdə baxmağa başladılar. Biz onların gözündən düşdük. Bir dərəcəyə qədər bədnam olmağa layiq görüldük. Həqiqət halda tərəqqixahların nəzərindən düşməyə və bədnamlığa şayəstə olmadığımız bir surətdə bu ləkə üstümüzə baqi qaldı. Deməli, günahkar olmadığımız halda günahkar görüldük. Nədən? Çünki günahkar olmadığımızı isbatə çalışmadıq, Rusiyanın bütün tərəqqipərvər qəzetləri bizi bu murdar işdə təqsirləndirirən, biz təqsirkar olmadığımızı bəyan etmək də istəmədik. Doğrudur, rus tərəqqipərvər cəməəti nəzərində bəraət qazanmaq üçün Moskva və Petroqrada bir

deputatsiya göndərdik. Amma deputatsiyanı göndərib də bu yolda geniş bir surətdə iş görməyə imkan vermədik. Deputatsiya getməsinin nəticəsi olaraq, bəzi sağ tərəf qəzetlərində bizim leyhimizə məqalələr yazıldı. Bu işə bizi tərəqqipərvər rus cəmaəti nəzərində daha da bədnam etdi. İndi o zamandan bəridir ki, rus tərəqqipərvər cəmaəti bizə etibar və etimadsızlıq ilə baxmağında davam eliyor. Doğrudur, rus tərəqqipərvərləri içində bizim həqiqət halımızı nəzərə alanlar və müsəlman millətinin isfənak halının səbəbini başqa yerlərdən görənlər də yox deyildir. Hətta "Russkiye vedomosti" kimi ən ciddi və ən tərəqqipərvər bir qəzetə "Russkoye slovo"lara, fənlərə rəğmənlər müsəlman millətinə qarşı əvvəlki nəzərini dəyişmiş kimi görünür. Lakin yenə də rus tərəqqipərvərlər əksəriyyəti əvvəlki etimadsızlığında baqıdır. Bizdə də o şüur yoxdur ki, rus cəmaətini həqiqət halımız ilə tanış etməyə çalışsaq, ermənilərin, yəhudilərin və Rusiyada olan sair millətlərin hal və ovzalarını bəyan və aşkar etmək və xalqı həman millətlər leyhinə döndərmək üçün deyil, bir Rusiyada, bəlkə əcnəbi məmləkətlərdə də orqanizasiyaları var ki, bu yolda şifahən və təhrirən söz yeridib hər dəm çıxır-bağırmaqdadırlar. Amma biz öz vətəndaşlarımız olan rusları da əhvalımızdan xəbərdar etməyə çalışmıyuruq.

Erməni - müsəlman qırğını rus cəmaəti nəzərində bizi ləkədar edən kimi keçən ilki acar vəqəəsi dəxi ümumrus cəmaəti nəzərində bizi təzədən bir də ləkələndirdi. Ədalətli rus sudu bu işi təhqiq edib də müsəlmanlar tərəfindən heç bir xəyanət olmadığını elan etdi. (Böyük bir hissə məndən çıxarılib yerli ağ buraxılmışdır - Ş.H.)

Qərribə burasıdır ki, 30 milyonluq müsəlman millətinin hal və ovzai ilə rus cəmaətini aşına etmək üçün dövlətin paytaxtı olan Petroqradda rus dilində bir qəzetəmizin nə qədər lazım və vacib olmasını indiyə kimi və indi də nəzəri-etibara almayıırıq. Halbuki əvvəldən Petroqradda böylə bir böyük və ciddi qəzetəmiz olsaydı, rus cəmaəti bizim hal və övzamızdan bu sayaq bixəbər olmazdı. Və o halda bizim də ehtiyacımız nəzərə alınardı.

Hal-hazırda Qafqazda gürcülər və ermənilər arasında mübahisələr cərəyan etməkdədir. Bu mübahisə Qafqazda olan erməni - müsəlman və gürcü münasibət və əlaqələrinin qayda və nizama salınması xüsusiyyətdir. Yəni belə qayda və nizam ki, bir millət digər bir millətin interesinə və mənafeyinə toxunmasın, hüququnu qəsb etməsin. Gürcü cəmaətinin bir hissəsi bu fikirdədir ki, gürcülər ilə müsəlmanlar yaxınlaşsınlar və əlbir olsunlar. Çünki o surətdə bu əhval ermənilərə təsir edib müsəlman və gürcülərə qarşı ehtiram ilə dolanarlar. Gürcülərin bir qismi də müsəlmanlara xeyirxah olmaqla bərabər, əvvəlcə ermənilərin özləri ilə sülh və sazişə girişməyi səlah bilirlər. Şübhəsizdir ki, məsələ ən mühüm ədd olunacaq bir məsələdir. Qafqaz müsəlmanları dəxi bu barədə öz fikirlərini, öz rəylərini bildirməlidirlər ki, Qafqazda olan bu üç millət arasında daimi bir sülh və saziş işi tez əmələ gəlsin. Onun üçün də bir millətin sair millət mənafeyi və hüququna toxunmaq politikası aradan götürülməklə əlaqə və münasibətimiz müəyyən bir qaydaya girsin, tərəqqi və nəşvü-nüma yolunda bir millətin o biri millətə xələli olmasın. Bu cürə mühüm məsələlərin müsəlman qəzetələri tərəfindən özbaşına həll edilməsi bizcə münasib deyildir. Burada ümummüsəlman başbilənlərinin fikri lazımdır ki, qəzetələr dəxi o fikri izah və bəyan edib gürcü və erməni millətlərinə bildirsin. Halbuki, bundan da süstlük və qeydsizliyimiz müşahidə olunub üç millətə aid olan bu məsələnin ancaq iki millət arasında müzakirə edilməsilə məsələnin tez zamanda həll edilməyəcəyi və ya edilsə də, arzu olunan nəticələri verməyəcəyinə səbəb biz olacağıq. Hələ bu günlərdə Qafqaz qəzetələrinin birində: Qafqaz müsəlmanlarından da saldat sparmaq lüzumu haqqında bir şey göründü. Bu da ən mühüm məsələlərdən birisidir ki, onun həllində yəni ümummüsəlman başbilənlərinin iştirakı və müəyyən fikri lazımdır...

Qərək, bir bu qədər danışıdığımız onun üstündədir ki, biz görək əvvəlcə özümüz-özümüzə bir nəzər yetirək, öz içimizi və öz çölmümüzü düzəldək və bir hala salaq ki, sonra özgələr də bizə nəzər yetirməyə və ehtiyacımızı nəzəri-etibara almaya rəğbət göstərsinlər. Hal-hazırda əsl bunun vaxtıdır ki, biz əvvəlcə öz-özümüzə məhəl qoyaq, millətimizin qədrini bilək, müsəlman

millətinin içini və çölünü o cürə düzəldək ki, biz də bir millət olub millətlər arasına girməyə layiq olaq. Ehtiyacımızın deyil tək-tük ağızlarından bəlkə ümummillət ağzından çıxan bir səs olduğuna və bu səsə də rus cəmaəti, rus mətbuatı və Dövlət Dumasının tərəqqipərvər vəkiliəri ağzından da səs verilib kömək edilməsinə və qonşu millətlər tərəfindən də haqlı görülməsinə yol göstərən şərait ilə dolanmaq xüsusunda danışımağımızın və çalışmağımızın vaxtıdır, zənn və etiqadla sözümlü tamam edib qurtarıram.*

Üzeyir

«Yeni İqbal», 17, 18, 20 dekabr 1915,
№ 185, 186, 187

siyahı – yazı
şuğlu – məşgullyyət
məsəllimiz – məsələlərimiz
qövlün – fəla – sözüün işə
xəss – lmtiyaz
saflı – təmiz
İsfənək – acınacaqlı
övmə – vəziyyətimiz
nəşvü – nüma – inkişaf
İsfənd – üzərlik
bargiran – ağır yük

* Ü.Hacıbəylinin bu məqaləsi nəşrlərə daxil edilməmişdir. Yalnız 2002-ci ildə sözügedən məqalə «Günay» qəzetinin noyabr saylarında Ş.Hüseynovun təqdimatında dərc olunmuşdur. Sonra həmin publisistik əsər Ş.Hüseynovun 2004-cü ildə nəşr olunmuş «Mənəvi İrsimiz və gerçəklik» kitabına daxil edilmişdir (Bax. səh. 254-266 –red.).

ORDAN – BURDAN

Ahl Martinov ki getdi – heç nə! Genə olacaq «köhnə hamam, köhnə tas».

–Yəni necə?

–Yəni yəni ki, gənə qoçuluq, adam öldürmək, soyğunçuluq – hamısı tazadən başlanıb məişətimizi korluyacaqdır!

Bu gün cəmaət əfradı ağzından belə – belə sözlər eşidilməkdədir.

Bu sözləri ağızlarına alıb deyənlər axırda özlərinə təsəlli verib bunu da əlavə eləyirlər:

–Görək, bəlkə təzə qorodonaçalıq bu barədə Martinovdan şiddətli və öndən də zirək olacaqdır!

Sonra da:

–Allah eləsin, elə olsun! –deyib işlərinə məşğul olurlar...

♦♦♦

Ruslar deyirlər ki: Asiya adamlarını «ögrətmək» üçün zor və güc lazımdır! Zor və gücdür ki, Asiya adamları onun qabağında əl bağlayıb, boyun bururlar və qurdulğandan çıxıb quzuya dönürlər.

Keçən gün «R.S» («Russkoye slovo» – Ş.H.) qəzetəsinin müxbiri İrənin təzə vəzirləri olan Fərmanfərmanı, Sibəhdari –filanı tərifləyib, yaxşı piliyib qurtarandan sonra, axırda deyir ki: Amma hamısından yaxşı rus qoşununun gücü və zorudur. Çünki Asiya adamlarının yaxşılığı və yamanlığı güc və zordan asılıdır!

İndi Fərmanfərma və Sipəhdarlar ilə işim yoxdur: onlar özləri bilirlər. Mən qatışmayacağam!

Bizə qalsa, –axı biz də Asiya adamlarıdanıq. Biz görək bu cürə sözlərdən inciyək: çünki insanı «ögrətmək» üçün Allaha təla ağız, dil, söz yaradıbdır. Zor və güc isə heyvanı ögrətmək üçün yaranmışdır. Çünki heyvan dil bilmir, söz qanmıyır, başa düşmür.

Ancaq incimək iki cürədir, bir var ki, inciyib –inciməkləndə qulasan, bir də var ki, inciyib, incidilməyə layiq olmadığını bildirəsan.

Heyflər olsun ki, biz ancaq inciyib və inciməklərimizdə də qalanlardanıq!

♦♦♦

«Asiya adamlarını ögrətmək üçün zor və güc lazımdır».
«Ögrətmək» iki şeyə olar:

Yaxşı işə ögrətmək, bir də pis işə ögrətmək.

Bu sət biz yaxşı işə ögrətmək xüsusunda danışıq: bu iş: adam kimi dolanıb qoçubazlığı, adam öldürməgi, soyğunçuluğu aramızdan götürüb bilmərrə tərkləməkdir.

Martinovdan qabaq bu pis hərəkətlər müsəlmanlar içində kəməli –tərəqqidə idi. Martinov gəlib güc və zor göstərdi: qoçubazlıq bir dərəcəyə qədər yaddı, tək –tük oldu.

Deməli, bu cürə pis –pis hərəkətləri aramızdan götürmək üçün biz müsəlman cəmətində qüdrət yox idi. Bu pisligin əlində aciz və naçiz qalıb, ax –vay eləməkdən başqa əlimizdən heç zad gəlmirdi. Sonra hökumət adamının güc və zoru ilə işə əncam tapılmağa başladı.

Pis –pis işləri aradan götürmək üçün bir hökumət mübarizəsi var, bir də cəmət mübarizəsi. Bizim cəmətimiz də heç bir orqanizatsiya olmadığına görə, pis –pis işlər ilə mübarizə eləmək orqanizatsiyamız da yoxdur. Odur ki, bu cürə pis işləri aramızdan götürmək üçün bütün ümidimizi ancaq martinovlara, yəni hökumət mübarizəsinə bağlamışıq...

Özümüzə qüdrət yoxdur: bacarıqsız, acizlik, bişüuruq. Odur ki, Martinov gedib –deyə təşvişə düşürük ki, genə qoçubazlıq, adam öldürmək və soyğunçuluq başlanacaqdır. Və təsəllimiz də budur ki, bəlkə təzə qorodonaçalnik dəxi bu barədə Martinov kimi zirək olacaqdır!...

Bu cürə təşvişə düşənlər, rusların «Asiya xəlqini zor və güc ilə ögrətmək olar» etiqaadına qol qoyan kimi, müsəlman cəmətinin də bu işdə bişüur, bivec, qüdrətsiz və bacarıqsız olduqlarına da qol qoyurlar.

Yaxşı da eliyorlar, haqları vardır!

Çünki:

-Həqiqət meydandadır!

Filankos

«Yeni İqbal», 27 dekabr 1915, № 192

fərmanfərma – buyuran, əmr edən

sibəhdar – qoşun böyüyü

ORDAN –BURDAN

Birdən görürsən ki, su çəkdiyən yerdə «ip» qırılıb «dul» düşdü quyunun dibinə. Gedib «çəngəl» götürürsən, quyuya salıb buluyursan. buluyursan, axtarırsan, axtarırsan. Hərgah dul çəngələ ilijib çıxdı – qübbə əlmorad! Yox çıxmadı – görək xərc qoyub «kənkən» gətirəsan! Qərəz çətin iş!

Odur ki, bu əhvalat zərbülmisəl olub diyorlar ki:

-Filan iş elə bil ki, quyunun dibindən çıxır!

◆◆◆

İndi mən də diyoram ki:

-Müsəlmanın işi elə bil ki, quyunun dibindən çıxır! Yəni o qədər çətinlik ilə əmələ gəlir ki, axırda adam lap həvəsədən düşüb əz qalır ki, çəngəli də buraxsın quyunun dibinə!

Bir görün ha türk dili dərsi verə bilən müəllim nədir ki, -o da lazım olanda tapılmıyor! Bakı direksiyasının Bakıdakı ikiillik müəllimlər kursuna bir nəfər türk dili dərsi verə bilən müəllim lazımdır:

-Müəllim tapılmıyor!

Erməni dili dərsi verən müəllim əvvəl gündəncə tapıldı! Ermənilərə nə var: onlar həmişə hazırdırlar. Müəllim lazımdır –əlini at sağa müəllim çıxısın, incinar lazımdır –əlini at sola –incinar çıxısın! Amma iki –üç aydır ki, direksiya axtarmamış yer qoymuyubdur. Soruşmamış adam qalmayıbdır. Elan verməmiş qəzet buraxmayıbdır –türk dili müəllimi tapılmır ki, tapılmır!

Öldür –tapılmıyor!

Belə olan sürətdə, əlbəttə, ya görək «çəngəli» əlindən buraxıb birkərəlik qəti –ümid olasan, yada ki, «kənkən» çağırasan ki, gəlib «quy»nun dibini axtarsın ki, bəlkə bir nəfər türk dili bilən müəllimin qulağı onun əlinə keçə ki, çəkib bayıra çıxarda.

Hər işin bir «orası» və bir də «burası» var.

Bu işin «orası» budur:

Hərgah bu kursda oxuyan müsəlmanlar türkcə savadlıdırlarsa, o halda daha onlara müəllim nəyə lazım?

Hərgah savadlı degildirsə, onda da müəllim lazım degildir. Çünki kurs ikiillikdir: və iki il ərzində türkcə nə oxumaq olar ki, hələ oxuduqdan sonra şagirdlərə dərslər verməlisən!

İndi gələk «burasına»:

Kursda beş nəfər erməni və on iki nəfər müsəlman olub, ermənilərin erməni dili müəllimi var. Amma müsəlmanların yoxdur. Bunun adına rusca «nenormaniye yavleniye» diyərlər ki, tərcüməsi müsəlmanca budur:

-Məzəli iş!

Hər halda bu «məzəli işin» səbəbinin səbəbi başqa bir şey olmuyub, mənə odur ki, müsəlmanın hər işi quyunun dibindən çıxırl! Yəni necə ki, bizə mötəbər mənbədən xəbər veribdirlər, dərs verən tapılmıyormuş!

Filankəs

«Yeni İqbab», 30 dekabr 1915, № 195

dul – dolça, vedrə

qübbə – yarımdafrə şəklində çatılmış taz

əlmorad – qisasını desək

NƏTİCƏ

Deputat Məhəmməd Yusif Cəfərovun şikayətnamə denilə bilən məqaləsi Ümumrusiya müsəlman qəzetlərində bir əks –səda törətdi! Cəfərovun məqaləsi münasibətilə o məqaləyə doğrudan –doğruya münasibəti olan və o məqalədən dolayı fikirə gələn yazıçılar çıxıb demək olur ki, ilk dəfə olaraq ümummüsəlman qəzetləri böyük bir məsələni hamılıqla müzakirəyə qoydular.

Cəfərov, Məqsudov əfəndinin: nə üçün müsəlman fraksiyası tərəqqipərvərlər blokuna girmədi –deyə sualına cavab olaraq dedi ki, blok quranlar müsəlmanları qəbul etmədilər. Bunu bəyan ilə Dumanın kadet firqəsindən şikayət etdi ki, Rusiyada olan hər bir millətin sərbəst və azad yaşaması maddəsi bu böyük firqənin məslək və proqramında ola –ola, firqə başçıları müsəlman deputatlarını çağırmaıyb müsəlman millətinin siyasi təhdidatı götürə bilməsi tələbinə də qol qoymadılar.

Müsəlman qəzetləri, daha doğrusu müsəlman yazıçıları bu məsələdə ikiye bölünüb, bəziləri Məhəmməd Cəfərov əfəndi ilə ümummüsəlman fraksiyasını məzəmmətə, bəziləri də Ümumrusiya müsəlmanlarının millî ictimai və siyasi orqanizatsiyaları olmamaqla da xilafı –pərişan bir hal keçirmələrini isbatla başlayıb, hər halda öz –özümüzü günahkar bildik. Kadetlərin və blok quranların müsəlmanlar haqqındaki müamilə və münasibətini müsəlman mətbuatı müzakirəyə qoymadı. Çünki, dürist fikir etdikdə haqiqətdə də məhz özümüzün və baxşus öz baş bilənlərimizin günahkar olduğu meydana çıxdı.

Bu günah nədən ibarətdir?

Bu günah ondan ibarətdir ki, otuz milyonlu Rusiya müsəlmanlarının hal –hazırda kifayət dərəcədə başbilənləri, yəni elm oxuyub, ali kurs qurtarıb hər ictimai və siyasi məsələlərə kəmal ilə vəqif olan adamları müsəlmanların ictimai və siyasi tərtib və tərbiyəsi haqqında çalışmıyıb, qeydsizlik göstərirlər və ağızlara düşmüş təbir ilə «millət işinə qarışmıyolar».

Xəbi –qəflətdən ayılmış olan müsəlman cəməti bu gün elmin, fənnin lüzumunu anlamıq dərəcəsinə yetib də dekil öz balalarını, hətta, qız balalarını da məktəblərdə oxutmağa meyl və həvəs göstərmək dövrünə çatıbdir. Bu yoldaki tərəqqimizi danmaq olmaz.

Bu gündən belə bizim cəmaətimizin vaxtıdır ki, ictimai və siyasi «məktəblər» daxil edilib bu yolda da tərəqqiyə başlasınlar. Bu yolda işə müəllim və rəhbər olmaq –haman başbilonlərimizin borcudur ki, ittifaq edib bu xüsusda cürbəcür elm və əməllər vasitəsilə bu otuz milyonluq milləti hazırlasınlar və gözə görünə, nəzərə alın bilən bir «vahid siyasi» şəklinə salsınlar ki, dövlətin mühüm işlərində bu müsəlman milləti də həmişə nəzəri –etibarda tutulsun.

Cəfərov məqaləsi danışıqının nəticəsi zənnimizcə bu olmalıdır.

Ü.

«Yeni İqlab», 30 dekabr 1915, № 195

müamillə –rəftar, hərəkət

1916-cı il

Bu gün rus və Rusiyada yaşayan sair xristiyan vətəndaşlarımızın təza ilidir. Müsəlman aləmində təza il bayramı, yəni təza ili bayram etmək qaidəsi bu qədər, demək olar: bu məsələ xüsusunda danışımağı öz vaxtına buraxıb da xristiyan aləmində təza ilin hütlünü bayram etmək rəsmi olduğunu yada salırıq.

Lakin bu qanlı günlərdə nə bayram! 1916 –cı il də, keçən 1915-ci il kibi qanlı vuruşmalar içində keçəcəgi görünməkdədir. Qaranlıq içində hərdəm bir görünən və görünüb də tez batan işıqlara bənzəyən sülh şayiələri 1916-cı ildə müharibə qurtarıb sülh və saziş əmələ gələcəkdir –deyə hökm etməyə əsas vermiyor. Fəna bu sülh xəbərləri də düşmənlər tərəfindən öz qoşunlarına və əhaliyə təsəlli olmaq üzrə buraxılıb da, nə Rusiyada, nə də sair müttəfiqlər tərəfindən sülhə girmək hərəkəti görülmüyor. Biləks tam bir müzəffəriyyətlə hasil oluncaya qədər müharibənin davam edəcəgi Rusiya və müttəfiqləri tərəfindən qərar alınmışdır.

1915-ci ilin müharibə gedişinə gəlincə, 1914-cü ilin axır aylarında başlanmış olan bu böyük müharibə 1915-ci ildə nə sayaq keçdi və 1916-cı ilə nə şəkildə girir xüsusunda müfəssəl məlumat verəcək dərəcədə hərbişünas olmadığımız üçün bu müharibə cərəyanında vəqə olan ən böyük hadisələri müxtəsər də olsa, xatirə gətirəlim.

Avstriya «Serbiya hərəkəti –müəzzmələrə təhdid olunan Almaniyayı, vətənimiz olan böyük Rusiyayı, bədə müttəfiqlərimizdən Fırəngistan, İngiltərə və Yaponiyayı müharibəyə sövq etdi. Zalım və məzəlimli dərəcədə qanlı bir müharibə başlandı ki, dünya durduqdan bəri yer üzündə vəqə olan müharibələrin hamısını hər bir barədə ötürüb keçdi. Müharibə meydanı getdikcə genişləməyə başlayan kibi müharibədə iştirak edən dövlətlərin ədədi getdikcə artdı.

Qaradağ, Belçika, Türkiyə, İtaliya, Bolqariya dövlətləri daxi bu müharibəyə qarışıb axırda Yunan ilə İran dəxi rəsmən girmədilərsə də, yənə topraqları bu müharibə üçün meydan oldu.

Müharibə dövlətlərdən hər birinin 1915-ci ildə nə hallar keçirdiklərini və 1916-cı ilə nə övza ilə girdiklərini fikrə gətirdikdə ən əvvəl vətənimiz olan Rusiyanın əhval və övzai xatirə düşür. Bu

müharibədə düşmənlərdən ən güclüləri olan Almaniya və Avstriya ilə tək olaraq müharibə etmək ağırlığını üzərində çəkən dövlət də vətənimiz Rusiya oldu.

Hiyləgər və qanlı düşmən Qaliçə və Polşaya hücumlarına hazırlanarkən müttəfiqlərimiz olan dövlətlərin başı qarışıq bir zamanı seçib bütün zor –gücünü Rusiyaya qarşı çöndərmək fürsətindən istifadə ilə Qaliçədən keçib də Polşaya və Qurlandiyaya soxulmağa nail olmuşsa da, yaraq və silah yoxluğundan korluq çəkən rus qoşunu, rus cəmaətinin sərih və ciddi fəaliyyəti sayəsində bol –bol silah və sair dava lavazimatı alıb da irəliləməkdə olan düşmənin qabağını kəsib hərəkətini dayandırdı və axırda uzun bir müddətdən başlayıb ta indiyə qədər düşməni qatil və batil qoydu. Qaliçə, Polşa və Qurlandiya müharibələrindən sonra ruslar ayrı olaraq sülhə məcbur olacaqlarına ümid edən alman əhalisi, rus qoşununun bu böyük müharibədə şəhərlərini və yerlərini qurban edib də özlərini düşmənin əsil məqsədi olan fəlakətdən qurtarmağını görüb də məyus oldular və görünlür ki, Varşava alındanqdan sonra hələ bir Riqa almaq kimi böyük bir məsələ daxi vardır və bir də sülh barəsində danışan daxi vardsırsa da, hər halda ruslar olmuyub, bəlkə almanlar özləri və öz tərəfdarlarıdır ...

Müttəfiqlərimizə gəlincə, Yaponiya ilk dəfələrdə almanları Çindəki müharibəsində basıb, indi də öz müttəfiqləri ilə müsəvi köməkdən geri durmıyır və vətənimiz olan Rusiya ilə də sıxı bir ittifaq və yaxınlığa girmək tədarikatındadır.

Alman həqsikənlərinin qurbanı olan kiçik, lakin mərdanə olan Fiçikadulanın qoşunları vətən qisasını almaq və müttəfiqlərə kömək etmək yolunda mərd –mərdənə çalışmaqda və vuruşmaqda davam edib hərədən bir müvəffəqiyyətlər də qazanmaqdadır.

Böyük Firəngistan öz paytaxtı olan Parisə qədər soxulmuş olan düşməni müddəbir baş komandanı general Joffrenin hünər və tadbiri sayəsində geri çıxardıx xətti –hərbi o qədər bərkidibdir ki, almanlar indiyə qədər bir addım da iləri gedə bilmirlər. Firəng donanmasının Dardanel müharibəsində iştirakı daxi ingilislərə bir o qədər kömək verməklə bərabər, türklərə də bir çox zıyanlar yetirdi. Hal –hazırda firənglərin ingilislər ilə bərabər Salaniki möhkəmləndirib də düşmənlərə qarşı durması müttəfiqlər üçün çox böyük köməkdir.

Rəsmən qoşunu olmuyub da müstəmləkət və könüllü qoşunu ilə bu böyük müharibədə ciddi bir surətdə iştirak edən İngiltərə dövləti ən güclü olan donanması ilə düşmənlərə çox böyük zərblər yetirdi. İngiltərə təşəbbüsü ilə başlanan Dardanel müharibəsinin xain bolqarların düşmən tərəfinə keçməsinə qədər əhəmiyyəti böyük idisə də, bu halda haman əhəmiyyət azaldığına görə qoşunu orada saxlayıb sair mühüm yerlərə köçürmək lüzumuna görə Dardanel müharibəsi toqtanıb Koliyuli cəzirəsinə çıxarılmış olan ingilis və firəng qoşunu haman tələfat verməksizin böyük bir ustalıq ilə oradan çıxarılıb başqa yerlərə həmlə və naql edildi. Dardanel əməliyyatının böyük bir mənfəəti bir də bu oldu ki, Türkiyə qoşunu Dardaneli mühafizə və müdafiəyə məcbur olub əl –ayağı bağlı bir halda qaldı. Ona görə də sair yerlərdə zərərlər yetirə bilmədi.

İtaliya dövləti əvvəlcə Almaniya və Avstriya ilə ittifaqda idisə də, bəzi dövləti məlahizələr gücü ilə haman ittifaqı pozub müttəfiqlərə kömək durdu və Avstriya ilə Türkiyəyə elanı –hərbi edib Avstriya qoşununun bir xeylisini kəməli –müvəffəqiyyətlə saxlamaqdadır.

Hal –hazırda serblərə və Salonikdə olan müttəfiqlərə kömək yetirmək üçün də İtaliyada hazırlıqlar müşahidə olunmaqdadır.

Nəçə kərə Avstriyanın qoşunlarını öz məmləkətindən çıxarmaqda müvəffəqiyyətlər qazanmış olan Serbiya dövləti alman, Avstriya, Bolqariya və Türkiyə qabağında təbii ki, müqəvimatə qadir olmayıb vətən toprağını düşməne qurban etməyə və Albaniya tərəflərinə çəkilməyə məcbur oldu.

Lakin nə Belçikanın dağıdılması, nə Polşanın istilası, nə Dardanel müharibəsinin ləğvi müharibənin şiddətini azalda bilməyib, biləksə dava getdikcə qızışır. Rusiya və müttəfiqləri tərəfindən düşmənin zoru və iqtidarı xüsusunda yanlışlıqlar nəticəsi olan xətalardan da bu dövlətlər istifadə etməyə başlayıb özlərini düzəldirlər və düşmən üzərində tam bir müzəffəriyyət qazanmaq üçün lazım olan təşəbbüslərə girişirlər.

1915-ci il ümumiyyətlə və zahirən düşmənlər üçün müsəid bir surətdə keçdisə də, 1916-cı ilin müttəfiqlər müzəffəriyyəti

ilə gəlib keçəcəgini bu dövətlərin hər bir fərdi arzu və ümid etməkdədir.

Ü.

«Yeni İqbal», 1 yanvar 1916, № 197

düvəli – müəzzəmə – böyük dövətlər
təhdid – hədələmə
hülul – girmə, daxil olma
sərlh – açıq – aşkar
haqqıkon – haqqı qıran, sındıran
müdbəbbr – tədbirli, uzaqqövrən

ORDAN – BURDAN

İndiyə qədər qaidə belə idi ki, bir vilayətin hakimini, yəni bir yerin inəçalnikini, ya qubernatorunu hamən yerdən çıxarıb, özgə yerə göndərəndə cəməət asudə nəfəs alıb söyünüşürdülər və hakim çıxıb gedəndən sonra əl çalıb deyirdilər ki,

-Gec getdin!

Amma indi baxıb görürük ki, işlər özgə cürə olubdur. Əhali ilə hakim arası o qədər sazlaşmışdır ki, cəməət hakimdən ayrıla bilməyir.

Özgə şəhərlərdən xəbərim yoxdur. Amma Bakı ilə Gəncə bu saat bu haldadır. Məsələn: Bakı qorodonaçalnikı Martinov cənablarının Bakıdan getməsinə Bakı əhalisi və Gəncə qubernatoru Kovalyov cənablarının da Gəncədən getməsinə Gəncə əhalisi razı degildirlər.

Bu nəyi bildirir?

N ... mahalında bir pristav var idi: çox zalim idi; qabağına çıxanı haqq – nəhaq şapalaqlardı, ağsaqqal, qarasaqqal, qırmızısaqqal qoca, cavan, kişi, arvad heç birini tanımadı – hamısını dögdürür idi. Yazıq əhali bu pristavın şapkasını gəndən görən kimi – məktəb uşaqları küçədə müəllimə rast gələn sayaq – ya qaçıb gizləndilər, ya da ki, hamən dəm əl qatlıyb ikiqat olardılar.

Pristavın sözündən çıxmaq olmazdı. Hər nə də desə idi, -o idi. Qatıq ağdır – ağdır; qaradır – qaradır. Pristavın bir balaca işarəsi bəs idi ki, nökrəi basıb yiyəsi üstündə böğürtsünlər.

Bir gün oldu ki, pristavı çıxartdılar. N ... mahalının cəməətini tanımaq olmadı: hər şey dəğişdi. Düənə pristavı görəndə ikiqat olanlar bu gün dallarını çevirdilər, nökrə – nayib də yoldan çıxdı. Qulluqdan çıxmış pristavın əmrinə o qədər də qulaq asmırdılar, dün pristava atı nədir ki, canını da qurban etməgə hazır olan cəməət, bu gün pristav getmək üçün at istədikdə at kirasından söhbət salırdılar. Pristavın hər yanda «məxsus dostlar» dəxi vardı ki, hər gün onun qulluğunda olub söhbət etməgi özləri üçün böyük bir fəxr bilirdilər: onlar da qaçdılar.

Yoldan keçirkən üstünə tökülmüş itlərdən özü qorunmağa məcbur olan pristav darıni – qəlbədən bir ah çəkib deyirdi ki:

-Ey bivəfa dünya, gör nə halə düşmüşəm ki, itlər də mənə hürür.

Pəs bu onu bildirir ki, cəməət yaxşı hakim ilə pis hakimin qədrini bilir. Pis hakim çıxarılanda şad olur. Yaxşı hakim çıxarılanda məyus

olur. Odur ki, Martinovun Bakıdan getməsi üçün canişin həzrət-
lərinə təvəqqeəyə getmək istəyən Bakı cəmaəti kimi, Gəncə cəmaəti
daxi naməstənikin yanına vəkil göndərərək Kovalyovun Gəncədən
çıxarılmasını arzu edirlər.

Görək axırda nə sərəncam əmələ gələcəkdir.

Filankəs

«Yeni İqbab», 3 yanvar 1916, № 198

MÖVLİDİ – NƏBİ BAYRAMI

Mövlidi – nəbi bayramı təzə – təzə dəbə düşən bayramdır.
Qurban bayramı, orucluq bayramı, Novruz bayramı – bu
bayramlar hər kəscə müəyyən və aşkar bir surətdə tanınan olduq
haldə, mövlud bayramı hələ bir o qədər məşhur olmuyubdur.
Zatən mövlidi – nəbi bayramının dəbə düşməsi aramızda qəzetlər
çıxan günlərdən biridir. Mürsəli – xuda olən zəlalət qaranlığını
hədayət nuri ilə işıqlandıran və bu gün «islam» adında üç yüz
milyon nəfər nüfusli böyük bir ələm vücudinin səbəbi olan zişan
bir peyğəmbərin mövlid günü nə üçün eydi – əzha, eydi – fətr və
eydi – novruz kimi rəsmi bir surətdə bayram edilmiyormuş, deyə
sual olunduqda cavabı nə olursa – olsun həyret və təəccübə səbəb
olacaqdır.

Uşaq, böyük, kişi, arvad, fəqir, dövlətli, cahil, alim – hər kəscə
izzü ehtiramı fərz bilinən və ismi həmişə solavat ilə yad olunan
peyğəmbərimiz solavatüllahın vücudi – pakına qarşı hörmət və
ehtiramımızı inkar etmək olmaz. Peyğəmbərimiz haqqında
qəlbimizdə bəslədigimiz böyük bir məhəbbət, sair dində olanların
qibtəsini mövcib olacaq dərəcədə səmimi və həqiqidir. Bu gün
bizim milli ictimai və siyasi bir əqidəmiz yoxdursa da, dini
əqidəmiz mətin və möhkəmdir.

Avropa elm və fənnlərinin aramızda intişarından dini etiqad
süslüğü əmələ gələr, deyə qorxan bəzi ruhani və müridlərinin
zənni əksi olaraq, təzə elm və fənnlər sayəsində dini etiqadımız
daha da bərkəyib dini – islamın bir həyət olduğu daha aydın və
müsbət bir surətdə həm başımızda və həm qəlbimizdə yer tutur.
Və bu dini gətirmiş olan zatın əzəmət və ehtiramı daha layiqli bir
surətdə tutulmaq lüzumi meydana çıxır. Böylə olan halda biz öz
peyğəmbərimizə olan hörmət, əzəmət və məhəbbəti qəlbimizdə
saxlamaqla bərabər, bir də hamılıqla bərabərdə izhar və ibraz
etməliyik. Bu nümayiş isə günlərimizin ən əzizi olan mövlid
günündə icra edilməlidir ki, o gün peyğəmbəri – zişanımız anadan
olubdur. Və bu gün bu yövmi-məsudin günü olduğuna görə, ən
böyük bir bayramımız münasibətə oxucularımızı təbşir və təbrik
ilə bu əziz gündə şad olmaqla bərabər məxsusi düzəlmis

məclislərdə öz ehsan və ianələri ilə fəqir –füqəraları da şad etmələrini ümid və arzu edirik.

Üzeyir

«Yeni iqbal», 5 yanvar 1916, № 200

mürsəl – göndərilmiş, peyğəmbər
zişan – möhtəşəm
eydi – əzha – qurban bayramı
eydi – fətr – orucluq bayramı
buyum – sahlbln
təbşir – şad xəbər gətirmə

ORDAN – BURDAN

Üzr istəyirik

«Saleh» sözünün ərəbcə bir ad olduğunu və bu addan rus sayağında famil qayırdıqda «Salehov» olduğunu bildirik.

Amma osetin olan «Saliq»in ərəbcə «Saleh» olduğunu bilmirdik.

Moskvada təzə çıxmağa başlayan «Söz» rəfiqimizin naşiri Əhməd bəy Saliqov cənablarının famili Salehov yazıldığını görüb də maraqlandıq. «Söz» rəfiqimizi təbrik edərək «Saliqov»un Salehov yazılmasını da –degil tənqid yolu ilə –bəlkə məhz maraqlandığımız üçün qeyd və işarə etdik. Ümidimiz də bu idi ki, Ayaz əfəndi İshaqi və Hidayət Seyidov kimi məşhur yazıçıları olan «Söz» rəfiqimiz bizim bu qeyd və işarəmizə diqqət yetirsə, osetin «Saliq»in ərəbcə «Saleh» olduğunu bizə qandırar və biz də təəşükkürlər edərək.

Ümidimiz boşə çıxmadı:

«Söz» rəfiqimiz işarəmə diqqət yetiribdir, olduqca da böyük bir «diqqət»!!

Lakin «Saliqov»un ərəbcə «Saleh» olduğunu bizə qandırmaqdan əvvəl bizim idarəmizi və idarəmizdə olan yazıçılarımızı görmək və bir əhval bilmək istiyibdir. Və buna görə öz yazıçılarında yazı yazmaqdan başqa bir də aéroplanlarda uçmaq qabiliyyəti olan «Qədirbəy» əfəndinin «Məhəmmədخان Qazi ixtira etdigi» aéroplana mindirib Bakı şəhərinə göndəribdir.

Qədirbəy əfəndi «göz açib yumunca» Bakıya varid olub «İqbal» idarəsini tapıbdir və görübdür ki, idarəmiz «səhabələrin birisininin hamamına oxşayan bir otaqdır».

Hamam Qədirbəy əfəndini böyük bir heyrat və təəccübə gətirən hamama oxşayan idarəmizdən artıq idarəmizdə işləyən «kişilər» olubdur. Böylə ki, bu «kişilər»in hamısının saqqal və buğları, saç və dirnaqları həna ilə boyanmış, hətta bunlardan «Saliqov»un ərəbcə «Saleh» olduğunu bilməyən «Məşhədi Əli» saqqalına yaxılmış olan hənanın miqdarını müxbir əfəndi ölçüb yarım put olduğunu da təyin edibdir.

«İqbal» haqqında bu «məlumat»dan sonra «Saliqov»un ərəbcə «Saleh» olduğunu «Söz» rəfiqimiz bizim kimi saqqallarına yarım put həna yaxan adamlara bildirməgi özü üçün layiq görəcəkdirmi, ya

görmüyəcəkdirmi – o başqa məsələdir. Biz rəfiqimizin həqqimizdə göstərmiş olduğu bu qədər «hüsnü -təvəccöh» və saqqallarına həna yaxmayan yevropalılara məxsus «nəzakətina» qarşı təşəkkürlər edib, Rusiya müsəlmanlarını bir –birinə yaxınlaşdırmaq üçün faydalı yazılar yazan və «qaş qayırarkən göz tökmək» məsələsinə haqq ilə «arif» olan «knyaz» Qədirbəy cənablarının əlini xınalı əlimiz ilə sıxırığı və bunu da əlavə edirik ki, əfəndi cənabları acoroplanla Bakıya təşrif gətirib idarəmizi də hamama oxşadıb saqqalımıza yaxılmış hənanın miqdarını ölçərkən biz o cənabı deqil, ciddi bir qəzetə mühərririni ki, Qafqaz hamamlarında saqqala həna yaxan bir «dallək» bilib lazımı «hörmət» edə bilməmişik. Ona görə bizi əfv buyurmalarını istihram edirik. Bu barədə «Volqaboyu müsəlmanlarının» nəşri –əfsarı olmaq istəyən «Söz» rəfiqimizdən də üzr istiyoruq və deyuruq ki:

-Bağışlayın, sizi tanıyırdıq. Amma indi tanıdıq!

«Saliqov»un ərəbcə «Salehov» olduğu daha bir də zəhmət çəkib qandırmağınız lazım gəldir. Saqqalımızın hənasını yuyub özümüz başa düşərik.

Baqi. Sağ olun!

Saqqalı hənalı:

Filankas

«Yeni İqbab», 8 yanvar 1916, № 202

şəhabə – Məhəmməd peyğəmbərin tərəfdarları

baql – həmişəlik, daimi

SUŞADAN

Neçə gün bundan müqəddəm Yüzbaşıyev qardaşlarının dükanlarını kəşib min manatdan ziyadə mal aparmaqları xüsusunda yazmışdıq. Yüzbaşıyevlərin polisəyə izhar etməkləri bir neçə nəfər dükançılara dəxi cəsarət verərək haman vaxtdan müqəddəm düşmüş ittifaqları polisəyə izhar etmişlər:

Böyle ki: Hacı Ağalar namın dükanını açib iki kəllə qənd, başqasının dükanını hakəza açib doxsan manat pul aparmışlar. İş bu ittifaqların vüqündən naçib pəncəşənbə günü aprelin 21 –də pristav camaatı məscidi –cameyə bilahüzzar zeydəki təkliflərdə bulunmuşdur:

1. Hər bir dükançı öz dükanının qabağında gecələr fənər yandırmaq gərəkdir ki, rastabazar sübhə kimi işiq olub mütərəddinin şəxsi darügə şagirdlərə məlum olsun.

2. Sair küçələrdə dəxi hər kəsin evi küçə kənarında olsa, evinin küçə tərəfindən lazımdır sübhə kimi fənər yandırsın.

3. Şəhərin hər məhəlləsində işsiz gəzən adamların siyahısına şəhərin ağsaqqalları imza yazıb polisəyə təqdim etsinlər, polisə isə böyle işsiz adamları müəyyən bir məvacib ilə müharibə ətrafında dövlətin bəzi mühuməti –hərbiyə xidmətlərinə göndərsin. Böyləliklə şəhərin əsasıyi təmin olunmuş zənn olunur.

Ü.

«Açıq söz» qəz., 3 may 1916, № 175

İlk dəfədir qəzetin mətnindən çap olunur.

hakəza – beləcə, bunun kimi

hüzzar – hazır olanlar

rastabazar – düz bir küçədə olan bazar

mütərəddid – gədlb -gələn

BİR QƏRİBİN HEYRƏTİ

Qərib bir dostum Bakıdan aldığı təəssüratı böylə nəql ediyordu:

Nikolayevski küçənin böyük və gözəl imarətlərini gözdən keçirib təzə gəldiyim şəhərin küçə və binalarını görmək üçün mehmanxanadan çıxıb bir nəfər bələd ilə üzü yuxarı gədim. Nəzərim üç böyük mülk tərəfə düşdü. Xirda qəsəbəcədən gəlmiş adam – cəmiyyəti xeyriyyə və realni məktəb və uprava binaları kibi böyük müllər. Daha gözümü çəkə bilmirdim. Ancaq bir şey çəkirdi.

Bir vaxt gördüm ki, üz yuxarı bir çox adam gedir. Amma düşməm qoşunu qabağından qaçmış əsgər kibi bunların hamısının ayaqqabılarının altı gedib: bunlar qədəm atdıqca ayaqqabılarının üzü qalxıb topuqlarına dəgir. Soruşdum bunlar kimdir və haraya gedirlər. Bələdçi dedi ki, bunlar qənd alış –verişisidir, upravaya gedirlər.

Gördüm bələdçi yaxşı başa sala bilməyəcək, ona görə də haman adamlardan birinə yanaşib haraya və nə üçün getdiklərini və niyə hamısının başmağı yırtıq olduğunu soruşdum.

Kişi dərin bir ah çəkib uzun bir şikayət başladı. Şikayətinin xülasəsi bu idi ki, guya bunlar hər gün saat 8-dən gəlib upravanın qənd işinə baxan kabinəsi qabağında səf çəkirlər. Saat 9-da «Ağa» təşrif gətiriyor. Bunlar kəməli –ehtiramla səcə edib qol bağlayaraq hazır dururlar. «Ağa» kabinəyə daxil olub saat birə –ikiyədək öz işini görür. Sonra işini qurtarıb evə qayıtdıqda bir dəfə bunların hamısına xəbər veriyor ki: səhə gələrsiniz.

Səhəyə haman qərar ilə yığılır, haman təzim edirlər. Saat 2-yədək gözlüyorlar. Ağa çıxıb buyurur ki: «bu gün qənd yoxdur».

O biri gün yenə gəliirlər. Haman mərasim keçir. Saat 2-də ağa çıxıb «səhə saat 11-də gələrsiniz» -deyə uzaqlaşır. Xülasə bu minval ilə tacirlər həftələr ilə iş –güclərini atıb upravada «növbətə» dururlar. Çəkmələri haman gəlib –getməkdən dağılmış imiş. Hələ bu şəhərin öz adamlarıdır.

Amma bir küncdə də bir dəstə durub söyləşirlər: hamamda tapışmış dərdli arvad kibi hər şeyi unudub ərindən və qayınanalarından şikayət edirlər.

Dedim görüm bunların dərdi nədir. Yanaşib gördüm birisi diyor ki: bir aydır ki, (...) uyezdindən gəlmişəm. Şaşkovskidən izn

almışam. Uyezd naçalniki dəxi teleqraf çəkib alacağım qəndin bütün bir uyezd əhalisi ehtiyacı üçün olduğunu bildirmiş və qənd buraxılmasını təvəqqe etmişdir. Amma bir aydır hər gün gəliyəm – qənd buraxmırlar ki, buraxmırlar. 500 put qənd aparıb 200 manat pul qazanacağam. Amma qabaqca 90 manat qəstlin kirayəsi vermişəm. Biri, ikisi, üçüncünü danışırdım, hamısının dərdi «Ölümlər» pyesası oynanan gecə Şəfiqə xanım əfəndiyə şikayət edən xanımın dərdindən çox imiş.

Yəqin ki, «Açıq söz» oxuyanlar o arvadın şikayətini oxuyublar. A kişi, görün dünya necə xarab olub: heç görün arvad da öz dərdini açıq danışib şikayət edərmə? Heç görün arvadın da dərdi qəzetələrdə yazılarmı?

Biz eşitmişdik ki, arvad dərdini söyləməz. Söyləsə də, bəri toyda, təziyədə, hamamda tapışib danışar, batıb da gedər. Yoxsa gəl teatrodə dərdin açılısın danış, səhə də qəzetədə yazılısın rüsvayçılıq olsun –bunu nə Allah qəbul edər, nə bəndə ... Yaxşı olur: nə üçün onları teatra buraxırlar ki, onlar da böylə bədnamçılıq çıxarsın.

Heç bilmirəm bu söz hardan yaduma düşdü. Xülasə.

Qənd müştərilərinin hərəsi bir dil ilə şikayət edirdi. Ancaq məlum oldu ki, hamı bu qədər bədbəxt degil «bəzi xohbəxtlər» olur ki, istədiklərini tez ala bilirlər. Hamı da bunlara həsəd aparır.

Bən iki şeyə məəttəl qaldım:

Əvvəla, nə üçün bunlara vaxtli –vaxtında qənd verilmiyor. Yaxud, nə üçün «Ağa» bir dəfə demir ki, filan vaxt olacaq. Axır oraya yığılanlar iş sahibidir. Həftələrlə hər gün 5 saat dükanı bağlayıb gələ bilməzlər. (Məxfi qalsın ki, qənd almaq istəyən gərək kildisini də götürüb özü bilzət gəlsin. Odur ki, dükən əksəriyyəni bağlı qalır).

Saniyəni daha artıq təəccüb burasıdır ki, bu tacirlərin məgər işi, gücü yoxdur, məgər bu bahalıqda ayaqqabılarına heyfi gəlmir?

Bir nəfər

«Açıq söz» qəz., 22 may 1916, № 191

İlk dəfədir qəzetin mətnindən yenidən çap edlir.

ABAD OLASAN ABADANLIQ

Bitmişdi hər yarağımız.

Qalmışdı saqqal darağımız.

Şəhərimizin abadanlıq işlərinə o qədər diqqət veriliyormuş ki, hər işi düzəldəndən sonra indi növbət qəzetəsatan uşaqlara çatıyır.

Şəhər idarəsi qorodonaçalnikə müraciətlə istidə eyləmişdir ki, küçələrdə əldə qəzetə satan uşaqlar haqqında 1913 sənəsində uprava tərəfindən verilib, qubernator və qorodonaçalnik tərəfindən təsdiq edilmiş olan qərarlara əməl edilməsi üçün tədbirlər görsün.

Məzkur qərar da deyir: Əldə qəzetə satan uşaqlar, yayda ağ və qışda qara mahud fortuka geyməlidirlər. Fortukanın boynu uca, düymələri qabaqdan, özü də altı dənə, papaqlarının qırağı qırmızı mahud, qabağında xüsusi nişan olmalıdır.

Yəni qəzetəsatan uşaqlar hökumət məmurları kimi forma geyməlidirlər.

Bu axır ildə hökumət qulluqçuları forma ilə libas tikdirə bilməyib; Həmişə zahirpərəstliklə məşhur olan Rusiya məktəbləri uşaqlara bahalıq naminə formadan xaric paltar geyməyə izin veriyor.

Amma rəsmi dəftərxana rəisləri xalqın dərdinə qaldığı bir halda cəmətin öz nümayəndəsi olan uprava tələb edir ki, gündə beş – üç quruş qazanan qəzetəsatanlar müəyyən forma geyinsinlər.

Bilmirəm uşaqlar aylar ki qazandıqlarını yığıb bir dəst formalı libas alacaq olursalar, onların yemək – içməyini uprava təmin edəcəkmi? Təəssüflə burasını bildirməmişdir.

Hec bir də insaf deyil ki, Bakı kimi gözəl və abad bir şəhərdə qəzetəsatan uşaqlar forma ilə geyinməsinlər. Əlbəttə, böylə məmur bir şəhərin upravası razı ola bilməz ki, bir qarış torpaq və hər növ zibil ilə dolu olub başdan –ayağa çala –çuxurluqdan gündə iki – üç dəfə at arabası aşan bir küçədə qəzetəsatan uşaq formasız gəzsin.

Amma axıba aşmaq deyirəm – deyirsiniz görəsən bu nə təhər olur. Qulaq asınız, mən deyim:

Məsələn, götürəlim Gimnaziçeski küçəni. Məzkur küçə Verxni Naqornudan o yana daşlanmamışdır. Ona görə yayda toz –torpaq, qışda da palçıqdan keçmək mümkün deyil. Əlbəttə, böylə küçələrdə çala –çuxur dəxi çox olar. Küçənin bir tərəfi ilə o biri tərəfinin yarım

arşın təfəvütü var. Bu təfəvütdən başqa bir də çuxurlar olur. Ona görə ki, haman küçə ilə gedən arabalar həmişə bir böyürlü qalaraq bir az cəld sürdükdə, atı basmamaq üçün böyrü üstə uzanıy ki, rahat getsin. Amma bəzi vaxt olur ki, böyrü üstündə də dayana bilməyərək çoxları havaya qalxıyır.

Bax, haman böylə küçədə qəzetəsatanların forma geyinməməsi təhəmmül olunacaq şeylərdən degildir. Ona görə də abadanlıq komissiyası yaxşı eyləyir ki, bu bahalıqda uşaqlardan forma tələb ediyor.

Ancaq bir şeydən baş açə bilmədim: görəsən, upravanın fikri cəməatə gülməkdir, yoxsa xəlqi özünə güldürmək?

Bir nəfər

«Doğru söz» qaz., 18 iyun 1916, № 15

Məqalə ilk dəfədir qəzetin mətnindən çap edilir.

İstifadə - xahlıq

O YANDAN – BU YANDAN

- Belə də bahalıq olar? Hər şeyə yaxın gedirsən od qiymətini! Doğrusu bir az da belə getsə, daha onda heç; Ona gərək yeməyəsən, içməyəsən, geyməyəsən, tərki –dünya abidlər kimi gedib oturasan bir dağın ətəmində gecə –gündüz Allaha ibadət edəsən!

-Xeyr a ... Özünü nəhaq qorxudursan! Bunlar nəhaq, nəhaq fikirdir. Nə olub məgər? Çörəkçi çörəyin qiymətini artırır, başmağacı da başmağın qiymətini artırır. Bəzzaz parçasının qiymətini artırırdığı kimi, dəllək də başın qiymətini artırır. Baqqal oturasan, kələmin, kökün qiymətini artırır, dərzisi də paltarın qiymətini artırır. Doktor bir manatı iki manat etdiyi kimi (özünü də qabaqca), qəzetəçi də beş qəpiyi yeddi qəpiyə edibdir. Müxtəsər hərə öz işini əməllicə bilir. Yəni çörəkçi başmağacı deyəndə ki, çörəyin giyirəkəsi doqquz qəpikdir, başmağacı da çörəkçiyə deyir ki, başmağın cüfti altı manatdır. Bəzzaz da dəlləyə deyəndə ki, qara çitin arşını dörd abbasıdır, dəllək də bəzzaza deyir ki, başını üç abbasıya qırırıam. Baqqal dərziyə deyəndə ki, acı soğanın giyirəkəsi beş şahıdır, dərzisi də baqqala deyir ki, donun birini üç manata tikirik. Qəraz hamısı bu ayaqdan! ... Yəni mən demək istəyirəm ki, lap arxayın ol, elə bahalıq –zad yoxdur ki, ondan ötrü də tərki –dünya olub, dağ ətəkinə gedib ibadət edəsən. Çünki bahalıq ona deyirlər ki, atır giyirəkəsi ola on şahı, çörəyin giyirəkəsi ola iki şahı, amma dəllək başın birini qırxa bir şahıya, dərzisi donun birini tikə on dörd şahıya, baqqal da yumurtanın birini verə bir qəpiyə! Doğrudan da buna deyirlər bahalıq! Yoxsa sən onun kisəsinə zar gəl, mən də viziti edim iki manat! İstəyirsən, çörəyin giyirəkəsini çıxar bir manata, əlüstü baqqal da yumurtanın birisini verəcəkdir on şahıya! Böylə olanda yəni bahalıq degil. Bir yandan da ki, Allaha şükür, nə çoxdur indi pul! ... Bizim qədim şəhərdə bir baqqal var imiş, yaz olanda tərəkəmədən biri satmaq üçün tuluğda onun dükənina süd gətirmiş. Baqqal xalis musurman olduğu üçün tərəkəmənin südünü çəkib təhvil alanda gah olan gücünü gələcək imiş tərəkəmənin daşı olan tərəkəmə, gah da pudluğu batman - deyə hesab edərmiş! Tərəkəmə də əvvəllər xam olduğu üçün bir söz demiyormuş. Amma sonralar getdikcə ustaladığından tərəkəmə baqqala südü evində çəkib gətirər imiş. Bununla belə yəni

görmüş ki, süd əksik gəlir. Nə isə tərəkəmə öz –özünə deyir ki, buna hiylə etməkdən başqa çarə yoxdur. Bu dəfə tuluğun yarısına qədər süd töküüb, o biri yarısını da «Paşa buluğu» adlanan bulaqdan su ilə doldurarmış. Tuluğu gətirib baqqalın tərəzinin gözünə qoyduqda baqqal yəni daş tərəfə güc gələrkən tərəkəmə başını silkələyə – silkələyə deyir imiş «heç eybi yoxdur, sən daşa güc gəl, mən də Paşa buluğuna!»

Doğrudan da o tərəkəmə demişkən, indi sən qəndə güc gəl, mən də soğana! ...

- Bu sözlər hamısı düzdür, hamısı doğrudur. Axı mən məvacibə qulluq edirəm! ... Bir də qulluqçulardan başqa fəqir –fəqərə də var.

-Hə bəylə isə sən də sözün doğrudur. Onda siz qulluqçular ilə fəqir –fəqərələr tərki –dünya etməyə həqqiniz var? Yoxsa biz kazinodan, klubdan –filandan əl çəkəsi degilik, çünki indiki hər kəs özünə görə əvvəlkindən çox qazanır. Məgər görmürsən ki, bu axır vaxtlarda «Aşiq Qarib» operası üç dəfə oynandığı halda, yəni bilet çatmır? Halbuki indiki teatrların tamaşaçılarının çoxu Quba meydanı adamlarıdır? Əgər böylə degilsə, pas ədəbsiz sözlər nədir?! O gecəki dava nə idi?!

Bir nəfər

«Sovqat» qəz., 9 oktyabr 1916, № 32

cüft – cüt

Bu çərənçi xalamın əlindən lap tənə gəlmişəm. Elə ki, əlimi çörəyə uzadıram deyir: a qara geymiş, çörəgi az tıx, onsuz da görürsən ki, un tapılmaz. Deyirəm: a xala! Qorxma Allah kərimdir. Unumuz qurtarar, kartof yeyərik, kartof qurtarar, kələm yeyərik. Qoraz bir şey yeyərik. Daha ağzımızı göyə açib acından ölməyəcəgik ki ... Yemək sarıdan qorxma, bu dünyada əlindən gəldiyi qədar ye ki, öləndə gözün daldə qalmasın. Odu bax! Adam görək o bir nəfər milyonçudan dərə alsın. Kişi erməni, rus arasında ad qoydu. Özü də xaricilər arasında müsəlmanların başını lap ucaltdı. Bu zalım milyonçu proporsik olana kimi bir əli qumar kağızında, bir əli ağzında oldu. Elə yedi, içdi, oynadı. Daha bundan başqa alayı bir işi yox idi. Doğrudur deyirlər: o milyonlar qurtardı, o böyük evlər hamısı qumara getdi. Amma nə olsun ki, kişi bu gün şöhrət qazandı. Elə görək belə də olaydı. Çünki: adam dövlətli olanda görək bir şöhrət qazansın. Bir müsəlman dövlətisi ki, şöhrət üçün iş görmədi, onun nə ləzzəti?! Onlar da bir neçə əqlsiz xaricilər kimi degillər ki, bir xeyir işə pul verəndə şöhrət üçün verməsinlər və bir iş tutanda özgələrə ondan ibrət götürməsinlər. Xülasə, zalım milyonçu pulları yaxşı yedi, doğrudan da daha öləndə gözü daldə qalmaz. Bən hələ bu sözlərin dalını deyəcəgdim, birdən xalam başıma elə qapaz saldı ki ... bir də onda gördüm ki, xalamın ləçəgi hirsindən xadimi –millət Məshədi Məmişin papağı kimi qulağının dibinə düşüb. Gördüm ki, bir az da dayansam, daha da şuluq olacaq, yavaşcadan sovuşmaq istədim. O saat xalam fikrimi bilib gözlərini bərəldi və əlindən tutub məni elə sirkələdi ki, gözlərim qaranlıq gətirdi və elə bildim ki, mən də müharibə meydanında 42 santimetroluq toplar qabağındayam. Doğrudan da xalam çox qüvvətli imiş, baxdım ki, xeyr, qapazın biri də gələcək. Ona görə yaltaqlığa başlayıb, təsəlli üçün dedim ki: Ay xala! «Un»dan ötrü fikir eləmə! Qoy bu fikri o ac nemsələr etsinlər ki, taxıllarını damlarda əkirlər, bizə nə var?!

Bizim o qədər yerimiz var ki, igirmi il dava olsa, əkib yeməgə qurtarmaq olmaz. O ki, bahalıq məsələsidir: onu da yazıq dəgirmançılar ondan ötrü ediblər ki, cəməət ayıq olsun, bilsinlər ki, bəli! Bu gün davadır. Daha bir də gedib dəgirmanları –filanı dağıtmasınlar. Bir də nə var ki, Allaha şükür, biz kasıb –filan degilik

ki! ... Mən bu sözləri deyəndə xalam bir az sakit olmuşdu. Odur ki, yumuşaqılıq ilə mənə dedi ki: bu sözlərin düz! Amma o əlindəki bir –iki parça yerə güvənmə! Həmişə dayın oğlu «Zərbəli»dən ibrət al! Hanı onun o atadan qalma o gözəl yerləri? Hamısını o zalım «Veysəl» onun əlindən alıb dostu «Cəfər»in əlinə salmadımı? İndi dayın oğlu ha tullanıb düşür ki, əlinə bir yer salsın, sala bilmir. Ona görə, balam, əqlini başına cəm et! Bu gün yerə –filana güvənməli vəqt degildir. Yaxşısı budur ki, çörəgi az ye, sabaha da qalsın. Yoxsa sonra acından ölərsən!

Bu sözlərin qabağında mən daha bir söz deyə bilmədim. Çünki deyəsən xalamın sözləri yaman söz degil idi ...

Bir nəfər

«Sovqat» qəz., 12 oktyabr 1916, № 35

İlk dəfə aşkarlanıb qəzetin mətnindən çap olunur.

TEATR VƏ MUSIQI

Qara bəla

Dekabrın 2-də cümə günü gecə Tağıyevin teatrında Hacıbəyov qardaşlarının müdiriyyəti tərəfindən artist Bağdaşbəyov cənablarının benefisi olaraq benefis sahibinin təbdir etmiş olduğu məşhur Namiq Kamal bəgin «Qara bəla» adlı faciəsi mövqei – tamaşaya qoyuldu.

Faciənin məzmunu böylədir: Hindustan padşahı Əkbər şah hindinin övlad naminə «Bəhrəvərbanu» adında yalnız birca qızı olur ki, bu qız vətən üçün müzəffəriyyət və qalibiyyət qazanmış vəzir oğlu Xosrov Mirzəyə aşiq olmuş və yekdigərini atasın bir eşq ilə sevmişlər. Eyni zamanda Əxşid namində əslən moxul və quldur bir ərəb hiylə və quldurluqla qazanmış olduğu yüz minlər ilə parasını sərf etmiş də Bəhrəvərbanuya malik olmaq üçün Əkbər şah hindinin sarayında saray ağası rütbasına nail olmuşdur.

Bəhrəvərbanu isə daima Xosrov Mirzənin eşqilə dəmgüzər olduğu üçün əsla aram olmaz və bu yolda onsəkkiz ildən bəri dayısı olan Mehrdilin verdiği nəsəhtlərlə qətiyyənlə qulaq asmayıb getdikcə Xosrov Mirzənin cəngüdəz eşqilə zəif olmağa başlar və eyni məhəbbətlə kui cananda doləşən Xosrov Mirzə dəxi bir çarə vəsəl arar. Bunları görən Əmir Əxşid Xosrov Mirzəni bir hiylə ilə aldatmaqdan sonra Bəhrəvərbanunun yanına gələn Xosrov Mirzənin ona layiq olmadığını və binəniləyib bu sövdadan vaz keçməsinə mələ – nətkorənə bir surətlə bəyan etdikdə Bəhrəvərbanu ona açıqlanar, lənət oxuyar və əlhasil burada da hiylənin lüzumini hiss edən Əmir Əxşid tərzi ifadəsinə dəgışər və yumuşaq bir lisan ilə Bəhrəvərbanunun ürəğini ələ alaraq Xosrov Mirzəni saraya gətirib də onunla görüsdürəcəğini vəd edər. Biçarə və namuslu dayə işin dərcəyəyi –vəxəmətinə anlarsa da, ümidi –vəsəl ilə sərməst olan Bəhrəvərbanu və onun sözünlə rədd edər. Və əlhasil Əmir Əxşid sarayı xəlvetiyərək Bəhrəvərbanu ilə Xosrov Mirzəni görüsdürər. Az bir fasilədən sonra bir bəhanə ilə onları yekdigərindən ayırar və Bəhrəvərbanunu təkləyərək bu dəfə öz qəddar eşqini xanım sultana izhar edər. Bəhrəvərbanu qəzəblənər, küfr edər. Əmir Əxşid isə kəndi arzusuna nail olmaq üçün Xosrov Mirzənin həbs edildiyini

söylər. Bəhrəvərbanu qəş edər. Xanım sultanın bu halından istifadə edərək Əmir Əxşid onu aparar və məlum məqsədinə nail olar. Bəhrəvərbanu tutulmuş olduğu bu rüsvayçılıqdan ölmə döşəğine düşür. Atası Əkbər şah isə işin künhündən xəbərdar olmadığı üçün hər növ tədabir və nəsəhtdə və hətta Xosrov Mirzə ilə izdivac vədəndə bulunursa da, karkir olmaz. Nəhayət, Bəhrəvərbanu Əmir Əxşidi çağırır daha Xosrov Mirzəyə məhəbbət etmədiği üçün onu qətl etməyə qərar verdini söylər və buna dəstərs olmaq üçün bir qədər zəhar istər. Ümidi –vəsəl ilə sərgəş olan Əmir Əxşiddən aldığı zəhəri xanım sultan özü içib çabalamağa başlar. Bu səsə tələşə gələn dayədən Bəhrəvərbanu atasını və axır nəfəsində Xosrov Mirzəni görmək istədiği üçün onların hazır olmasını arzu edər. Həmişə gələrlər. O halda Bəhrəvərbanu əli ilə məlum qara ərəbi göstərərək: «Bu bənəm namusuma təcəvüz edil...» -deyə ona nifrən edər. Bu məlum xəbəri eşitməklə haldan çıxan Xosrov Mirzə Əmir Əxşid ilə qılınlaşar, onu qətl edər və Bəhrəvərbanudan sonra özünün daxi sağ qalmasını istəmiyib oradaca intihar edər və faciə xitam bulur.

İştə gözəl bir qələm və üslub ilə yazılmış bu faciədə nə qədər şairənə təşbihlər, nə qədər ruhnəvəz hallar, nə qədər gözəl şivə və ədəlar var ki, əfradı gəyət az və hər pərdəsində eyni adamlar görüldüğü üçün təbii tamaşaçıları usandıran kələlə gətirəcəği yerdə biləks hər kəs də böyük bir maraq, dərin bir diqqət, təlğün bir hal görürlər. Gəyət məhdud olan bu faciə nə qədər böyük bir qüdrət qələmiyyə ilə yazılmışdır ki, o hər zaman şikayət edilən tamaşaçıları belə bilaixtiyar özünə ram edib, onlara şairənə bir gəzai –ruhəni verirdi. Bərkəpət versin ki, bunu təbdir edən Bağdadbəyov cənabları o cümlələrə, o incəliklərə toxunmadan təbdir etmişlər.

Artistlərə gəlincə, Əmir Əxşidin rolunu oynayan benefis sahibi Bağdadbəyov əməğinin qiymətini və benefisinin parlaq çıxmasına təqdır etmiş olmalıdır ki, bu dəfə rolunu olduqca gözəl oynaya bildi və qiymətli hədiyyələr aldı. Xosrov Mirzə rolunda olan Abbas Mirzə Şarifov həmişəki kibi bu dəfə dəxi müvəffəq oldu. Fəqət Bəhrəvərbanunun o odlu məhəbbətinə layiq bir surət və sima ilə degil, aşiq olmalı bir libas geyinməyi tərcih etmiş olmalı idi ki, surətindən çox libasına əməmiyyət vermişdi. Bəhrəvər rolunu ifa edən Alinskaya xanıma bir artist olursam, doğrusu həsəd aparram. Onun o gözəl ədə və hərəkətinə gördükcə insan kəndi –kəndinə

«əcəba bir gün olur da bu Alinskaya bizim səhnəmizi tərk edərsə, onun yerinə kim qaim olur?» - sualını verir də - Heç! -cavabını alınca məyus olar. Dayə mehrdil rolunda olan ikinci Alinskaya isə rolunu o qədər apara bilmədi. Əkbər şah hindinin azca rolunu oynayan Mirzə Muxtar dəxi çox zəif idi. Gözəl, sakit və müvəffəqiyyətlə keçən bu oyunun tamaşaçısı əvvəllilərə nisbətən az idi.

Ü.

«Sovqat» qəz., 5 dekabr 1916, № 78

İlk dəfədir qəzetin mətnindən çap olunur.

dəmgüzər – vaxt keçirən
mələmət – lənəmə luyiq
vəxamət – təhlükə
sərgəry – coşmuş
kəlal – bezikmə, usanma

DİL DAVASI

«Parisdən «B.V» qəzetinə verilən məlumata görə Fransa əsgəri mütəxəssislərindən Feylər Almaniya tərəfindən İsveçrənin bitərəfligi pozulması ehtimalı haqqında şəyia olan xəbərlərdən bəhsə «Jurnal»da yazıyor ki, onun zənninə Almaniya baş komandanlığı görə də sövqəlgəyş və gərəksə siyasi mülahizələrdən dolayı bu işə iqdəm etməz. Zira ...

Qəzetlərimizdə böylə bir xəbəri oxuyan kibi görürsən oxucular ağzını əgdi, gözünü qıydı, yoldaşına baxıb şikayət dilini açdı:

-Bu nədir canım? Yazıçılar özlərini lotu qayırbılar, yoxsa sizi dəli hesab edib ələ salırlar. Bu nə dildir, nə üçün öz dilimizdə yazmırlar ki, biz də oxuyub başa düşək?

-Yaxşı sizin diliniz hankıdır? «Türkcə?»

Uzun bəhs başlanır. Biri isbat edir ki, yazıçılar savadlı olduqlarını göstərirlər, o biri deyir bizim əsla dilimiz yoxdur; Üçüncü, dördüncü ... Xülasə, hərə bir söz diyir; Saatlər ilə höccətləşirlər, ancaq ildə bir dəfə möcüz qəbiləndən bir adam tapılır ki, özünün savadsız olduğunu da boynuna alır.

Əlqissə, yazılar hamısı türkcə yazılmalıdır ki, oxuyanlar hamısı başa düşsün.

Türkcə ... Əlbəttə, əlifbətə türkcə yazılın.

Aradan bir müddət keçir: dəlphin birisi qəzetə böylə bir şey yazır:

«Əkinçilər - işçilər» tükədənələr dərnəğini düzəldənlər Əmirhacyan və yanı olanları ellərini «Əkinçilər - işçilər» dərnəginin özəgi ilə tanış etmək üçün bu adına günü öylədən sonra saat dörd sonunda məkatib yarpısına çağırır».

Qəzetə şəhərlərdə, kəndlərdə yayılır, oxunur. Gülürlər, istehza edirlər. Qəzetənin abu qismini kəşib ciblərinə qoyurlar, uşaq dərs əzbərləyən kibi əzbərləyirlər. Beş adam bir yerə yığılanda oxuyurlar, danışirlar. Bəzi alicənablar tapılır ki, «a kişi dalinin birisidir, bu da böylə fokus ilə çıxıbdır» -deyə «dəli»ni əfv edirlər. Amma çoxları onun günahından keçmək istəmir, keçə də bilməz. Çünki:

Bu nədir, kim başa düşür; Nə dildə yazılıbdır. Nə üçün bunu öz dilimizdə yazmırlar ki, görək nə demək istiyor. Bəlkə bizi bu dil ilə sögür, təhqir edir ...

-Balam, birçə də görüm axır sizin öz diliniz hankıdır? Yazan nə dildə yazsın?

«Türkcə, türkcə, türkcə!...»

-Qardaşım, bu yazı tamamilə türkcədir. Saat və məktəb sözlərindən başqa burada bir əcnəbi sözü yoxdur. Sən türkcə istiyorsun, bu kişi də sırf türkcə yazıbdir. Pəs açıqlanmaq nə üçündür?

Yox, bir şey yazanda gərək diqqət edilsin ki, oxuyan başa düşsün.

Ona görə oxuyucuların öz dilində yazmaq lazımdır. Baxdım gördüm, xeyr, söhbət çox uzundur. Söz verdim ki, bundan sonra oxuyucuların öz dilində yazım. Hətta nümunə olmaq üçün bir şey də yazdım. Həminən xoşuna getdi. Yazdığım bu idi:

Bu gün yanvarın 12-dən etibarən «Açıq söz» çitəllərinə obeşət edirəm ki, min bəd bundan sonra bir şey yazanda inostranı söz və qəliz ibarə işlətməyib həmişə öz radnoy dilimizdə prostoy yazıq ilə yazacağam. Hanki dildə yazmaq istədiyimi bildirmək üçün də bunu bir obrazə yazıb oxucularına predstavit edirəm».

Bu əmrin istehkamı üçün öz dəst –xəttim ilə qol yazdım.

Bir nəfər

«Doğru söz» qəz., 14 yanvar 1917, № 39

İlk dəfədir ki, qəzetin mətnindən çap edilir

səvqəlgəyş –strategiya
əlləlbət –mütləq, yəqin

BALACA FELYETON Qənd –çörək və ətin bəhsləri

Mirzə Təhmasib qulluğunu bitirəndən sonra şəfəkin alt gözündən möhkəm bir kağıza sarıqlı üç gırvənkə qəndi götürüb paltovunun altına vurdu və üsuluca divanxananın qapısından çıxıb evlərinə gəldi. Gizlin gətirdiyi qəndi mizin üstündə duran çörək və ətin yanına qoydu. Qənd onları gərəkə gəyət mütəkəbbirənə bir dövr ilə gözəlləri ağarda –ağarda sözbə başlayıb dedi ki:

-Görsən indi bu saatda dünyada məndən əziz, məndən istəkli bir şey varmı? Mənim mərtəbəm o qədər böyümüşdür ki, bu saat dillərdə mənim adımdan başqa bir söz yoxdur. Məndən ötrü hər şəhərin böyük adamları yığılıb gündə məsləhət və məşvəət edirlər. Cürbəcürə işlər düzəldirlər, kartoçka paylayırlar. Bilirsinizmi ki, bu kartoçka məsələsi nə qədər əngəl –üzər və bulaşığıq bir məsələdir? Bu kartoçka üsulunu düzəltmək üçün minlər ilə adam, milyonlar ilə para işləyir də yenə başa bir şey çıxara bilmiyorlar. Düz indi təzə ildən iki ay keçir, hələ Bakı kibi zorba bir şəhər bu kartoçka məsələsilə çalışıb –vuruşur. Axırda başımı itirdiyindən şiltəq edən uşağıq kibi indi də deyir ki, gərək həminin başbortu əlində olsun ki, ona beş çetvər qənd verilsin.

Göürsünüzümü mənim gücümü?

Bundan sonra gərək Qədiməlinin anası dabanı çattaq xalanın, səfilin arvadı Ağcanın əllərində pasportu olsun ki, onlar mənim üzüm görə bilsinlər! Yoxsa hələ –hələ məni görmək olmaz. Doğrudan da mən çox əziz olmuşam. Məsələm: mənim adım hər gün qəzetələrdə yazılır. Hətta o gün qəzetədə var idi ki, bədəfkarlar Məşhədi Qulaməlinin evini kəşib üç yüz manat pulunu, beş yüz manatlıq müxəllifətını və iki gırvənkə də qəndini oğurlamışlar! Mən buraya gəlməzdim. Ancaq birisi öz nahaq işini xoda vermək üçün məni rüşvət verib işini qabağa saldı. Bilirsinizmi ki, mənim sayəmdə nə qədər aclar dolandırılır: nə qədər dəmir yol məmurları yüklərini tutdular? Qərər ki, imdi bu saat da məndən əziz, məndən istəkli bir şey yoxdur.

Qəndin bu lovləğını görən ət hirsindən qızarıb acıqlı bir surətdə dedi ki:

-Mən özüm demirəm, get sən məni qəssabların kassalarından xəbər al, gör ki, nə qiymətlər qoparmışam. Hətta şanıma o qədər ucalıb ki, böyük –böyük adamlar məni qəssablardan telefon ilə xəbər alıb qayət ehtiram ilə məni evlərinə aparırlar. Bu saat mən öylə bir vəlvələ salmışam ki, qəssabları şümrü edib, şümrü rəhmət oxutdururam. Dəyə öti o yana dursun, eşşək, it ətlərindən xəbəriniz yoxdur. Ha, ha, ha –dəyə acı bir qəhqəhə çalıb vüqarlı bir halət aldı.

Bu sözlərə təcrübədə bir nəzər ilə baxan salxorda çörək bir söz deməyib, ancaq mənalı bir tabssümdü. Guya o demək istiyordu ki:

-Mənsiz vay insanların halına! ... Bilmirəm məndən sonra insanlar nə edəcəklər!

Bu halda içəri girib bunların söhbətini eşidən Mirzə Təhmasib məişətin tünlüğündən və çolux –cocuğunun çoxluğundan bir söz deyə bilməyib, dili tutuldu və hönkür –hönkür aqlamağa başladı!...

Ü.

«Sovqat» qəz., 1 mart 1917, № 149

Felyeton ilk dəfədir qəzetin mətnindən çap edilir.

üzər – ayıb

salxorda – dünya görmü

ORDAN –BURDAN

Nikolay vtoroy davanı başlayanda deyirdi ki:

Allah bilir ki, bu davadan mənim qədim məzh odur ki, kiçik millətlər hürriyyət qazanıb dünyədə azad yaşasınlar.

Məni bu davaya vadar edən məzh insanıyyət-pərəstlikdir!

Odur ki, tufəngimin içində müsəvat, niyəmənin ucunda ədalət və qılınımın ağzında hürriyyət görürsünüzl!

Biz, əlbəttə, bu sözlərə inanmırdıq. Biz elə bilirdik ki, Nikolay, ingilis və sifəng ilə əzbir olubdurlar ki, Germaniyanı, Avstriyanı və Osmanlıyı parça –parça edib sonra bölsünlər, belə ki:

Germaniya olsun rus, ingilis və sifəngin halal malı.

Avstriyanın bir yarısı düşsün Serbiyaya və o biri yarısı da Çernoqoriyaya, Osmanlının da hər nə toprağı var gənə olsun rusun halal malı, əzəmlə İstanbul ilə Dardaneli də Milyukov ilə «Baku» qəzetəsinin müdiri Vermişevə versinlər və hərəğah Ənvər Paşa ələ keçərsə, onu da diri –diri tutub «Bakines» qəzetəsi müdiri Cinoridzeyə versinlər ki, öz əli ilə Ənvər Paşanın başını kəsib qanı ilə qəzetəsinə yazsın ki, Ənvər Paşa öldürüldü...

Qəzəz, biz belə bilirdik və inanmırdıq ki: Nikolay kiçik millətlərə hürriyyət hazırlasın! Halbuki, vəqəədə kişinin sözü doğru imiş və nahaq yerə biz onun haqqında bədgüman olmuşuq.

Germaniyanı bölmək istəyən –öz məmləkətinin lap yağlı yerlərini ona verərmii?

Avstriyanı parçalamaq istəyən - Serbiya ilə Çernoqoriyanı ona peşkeş edərmi?...

İstanbulu, Dardaneli və Ənvər Paşanı almaq istəyən – Milyukovu, Vermişevi və Cinoridzeni bolşeviklərə qurban edərmi?

Lap nahaq yerə biz Nikolay haqqında bədgüman olub onun sözlərinə inanmırdıq.

Kişi doğru deyirmuş ki, mən kiçik millətlərə hürriyyət qazanmaq üçün bu davanı başladım.

Həqiqət, hərəğah bu dava olmasa idi: Finlandiya Rusiyadan ayrılıb birkərəlik azad ola bilərdi? Polşa təzədən dirilib padşahlıq qura bilərdimi?

Ukrayna keçmiş günlərini yadına salıb təzə Zəparojiyə düzəldə bilirdimi? Kırım müsəlmanları Baxçasaray imarətini geri alıb təzədən xanlıq qura bilirdimi?

Kaledinlər kazaqları başına yığib təzədən Kazakstan əmələ gətirə bilirdimi?

Gürcülər Gürcüstan,

Ləzgilər Dağıstan,

Kırvələr Kırvəstan

Türklər Türkistan

Düzəldə bilərdilərmə?

Həç vəqt!

Pəs bundan aşkardır ki:

Nikolay diyordu:

Davanı başlayıb kişi kimi öz sözünün üstə durdu.

Əsrlərdən bəri qul və əsir olan kiçik millətlər üçün hürryyəti qazandı!

Qoy indi o millətlər əsirlik çirkini üstlərindən təmizləməyə məşğul olsunlar.

Çirki kim təmizlər?

Əlbəttə, kisaçilər.

Öyləsə, öz işlərindən mahir və ustad kisaçilər çağırıb canlarını sürdürsünlər. Bədənlərinə kisa vurulduqca xoşhal olub zülmümə ətsinlər və desinlər ki:

Saqi bə nuri – bədə bərəfruz came – ma

Mütrüb beguki, kari cəhan şod bə kamema

Qorəz Nikolay doğru diyormuş!...

Filankəs

«İttihad» qəz., 4 dekabr 1917, № 1

ORDAN – BURDAN

Bir nəfər nəsrani və ya yəhudinin birisi cibinə tapança qoyub adam öldürəndə onun adını qoyurlar – «terrorist», yəni «fəda».

Amma bir müsəlman yaraşlıq üçün xəncər bağlayıb bazara çıxanda onun adına diyorlar – «razboynik».

Bunu da deyən kimdir?

Hamı!

Bir nəfər kazak ilə bir soldatın davası düşəndə kazakın adını qoyurlar – «konturrevoluyser» – yəni nikolaypərəst.

Amma kazak bir müsəlmanı nahaq yerə qamçının altına salıb şapparılyanda diyorlar ki, «molades» cəmət arasına nizam salır.

Bunu da kim diyor?

Gənə hamı!

Bir nəfər nəsrani fitnə salmaq üçün ruslara və saldatlara deyəndə ki, müsəlmanlar silahlanırlar sizi qırsınlar – onun adını qoyurlar «tovariş arator», yəni natiq yoldaş.

Amma bir müsəlman bir binəva yumurtaçını – yumurtaların içində patron aparır – deyə döğüldüğünü görüb – pasluşite, neçün bu yazığı döğürsüz deyəndə – adına diyorlar ki, «persiq provakator».

Gənə bunu da kim diyor?

Gənə hamı!

Nəsrani arvadları hücum edib bazar – dükanı dağıdanda adını qoyurlar «revoluyşiya».

Amma bir nəfər miskin müsəlman arvadı upravaya gedib ac uşaqları üçün çörək istəyəndə haman saat qoşun çağırıb diyorlar ki, müsəlmanlar «bunt» eliyor.

Bunu da kim diyor?

Gənə hamı, yəni:

Rus da, erməni də, cühud da, nəsrani də, moltanı da, yəhudi də, bolşevik də, menşevik də, kadet də, hələ desən madet də!

Filankəs

«İttihad» qəz. 5 dekabr 1917, № 2

nəsrani – xaçpərəst

GİZLİ MÜAHİDƏLƏR VƏ ALƏMİ-İSLAM

Kerenskinin hökuməti, Rusiya, İngilis, Fırəng və İtaliya hökumətləri aralarında müharibə əsnasında bağlanmış olan gizli müahidənamələri meydana çıxarmağa cürət etmədi.

Bu müahidələrin elanını tələb edənlər Rusiyədə az degil idi. Əzəmlə müsəlmanlar dəxi elan tələbində idilər. Lakin əlbir hökumətlərin təzyiği xaricdən və kadet fırqəsi nüfuzu daxilədən Kerenski hökumətinin bir çox məsələlərdə əl və ayağını bağlayan kimi, bu işdə də qabağını kəsmişdi. Diiyordular ki, gizli müahidələri elan etməyə, yəni əlbir hökumətlərin sirinə açmaq diplomati nöqteyi – nəzərindən indiyə qədər görünməmiş qəbih bir fel və nəzakətsiz bir hərəkətdir.

Lakin diplomatiya nəzakətinə heç bir mənə verməyin və dürüstlük dərəcəsinə varıncağa qədər rast məcaz olan bolşevik hökuməti iş başına keçən kimi bilafütür düşmənlə müsəlhiə başlayıb gizli müahidələri də elan etdi.

Kadetlər bolşeviklərlə zidd olan sair partiyalar Lenin hökumətinin bu hərəkətindən son dərəcə inciyib xariciyyə vəziri əvəzinə olan komisar Trotskini söğürlər, digər tərəfdən bu əməlin təsirini azaltmaq məqsədilə diyorlar ki: nəhaq yərə zəhmət çəkildi. Bu gizli müahidənamələrdə şayani –hürriyyət və calibi –diqqət heç bir şey yoxmuş!...

Əlbəttə, bu müahidənamələrdən kadetlər üçün şayani –heyrat heç bir şey yoxdur. Zətən haman müahidənamələrin məzmunu kadet fırqəsinin məramnaməsi olub özlərinə də məlum idi. Və bir də bolşevik hökumətinin də bu müahidənamələri eləndən məqsədi Rusiyə camaətini bir o qədər heyratə gətirmək olmuyub, bəlkə gizli diplomatiya idarəsinin ləğv edilməsi idi.

Lakin biz Rusiyə müsəlmanlarından ötrü bu müahidənamələr son dərəcə şayani –heyrat və dedikcə calibi –diqqətdir. Nəinki, tək biz Rusiyə müsəlmanları, bəlkə ümum ələmi – islam bu müahidənamələrin məzmununa böyük əhəmiyyət verib mütənəbbih olmalıdırlar!

Nədən ötrü biz Nikolay və Milyukovlar qoşununa kömək edirmişik? Nədən ötrü Rusiyə müsəlmanları müharibə meydanında cən verib, qan tökülmüşlər?

Nədən ötrü hind, ərəb, əcaəm və türk müsəlmanları ingilis və fırəng qoşunlarının alman topları altında əriyən səflərini doldurmuşlar?

Ondan ötrü ki, Nikolay hökuməti zəfəryab olub Aya Sofya məscidini kəlisayə döndərsin!

O məscidin dərğahi əleyhinə əl qaldırması olan mübarək məhəparəsi üzərinə Milyukovların nəhəli əllərilə kaç qondarılısın!

İslam toprağı dağılısın, islam tائفəsi pərişan və pərakəndə edilib Türkistan əhalisi kimi cəlayi –vətən olsunlar!

Əfğan, İran, Osmanlı, Misir, Ərəbistan bütün istiqlaliyyətlərini, şərf və heysiyyətlərini itirib bugünkü Xiyvə və Buxara halından da bədtər bir halə düşsünlər!

Bütün dünya üzündə bir danə də müsəlman hökuməti, müsəlman dövləti qalmasın!

Aləmi –islam bütün –bütünə xaricilərin malı və qulu olsun!

Lakin min şükürlər Allahın dərğahına ki, bu fikri –fəsad və bu xəyalı –xam əmələ gəlmədi, fəlagin çərxi döndü, ələmi –islama düşmənlə öz rəyyətinə zalim kəsilməmiş olan Nikolay hökuməti özüilə bərabər qovuldu. Milyukovların ağzına vurulub dəmxor istəhləri küsdürüldü. Bu biməzmun müharibə işə haman müharibəni başlayanları zirü –zəbər dərəcəsinə gətirdikdən sonra bu gün qurtarmaq üzrədir.

Fəqət ələmi –islam üzərində cövlan edən təhlükə hələ qurtarmamışdır. Bu təhlükəni birkərlək, əbədi surətdə rədd etmək üçün bu gündən belə çalışmaq ümum –islam əhli və islam tائفələri üçün fərz və vacibdir. Bu gündən belə əmalımız və əfkarımız bu olmalıdır ki, hər bir diyarın müsəlmanları bir –birinə var qüvvələri ilə kömək edib əcnəbi hakimiyyəti altından azad edilsinlər. Ondən sonra əl –ələ verib islam ələmi təhtində birləşsünlər və almanlar kimi qəvi bir «müşt –zireh» əmələ gətirib həmişə davaya hazır olsunlar.

Aləmi –islamın əzəmət və şövkəti ancaq ittihad və ittifaqə bağlıdır!

Üzeyrbəy Hacıbəyov

«İttihad» qəz., 6 dekabr 1917, № 3

Üzeyrbəyin bu dəyərli məqaləsi bu vaxta qədər nəinki heç bir nəşrə daxil edilməmiş, hətta onun ensiklopediyası və əsərlərinin

bibliografiyasına belə salınmamışdır. İlk dəfədir yenidən işıq üzə görünür. –Ş.H

mühidə – əhdnamə, müqavilə, bağlaşma

qəbilə – Çirkın, yaramaz

rastmizac – doğru təbliat

bilafütür –təngə gəlmə

müsalihə – sülh, barışıq

nəhs – uğursuz

məhpərə – ay parçası

calayl –vətən – vətəndən ayrı düşmə

zirü – zəbər – alt üst olma

müşt –zirh – zirhlil yumuruq

ORDAN –BURDAN

İsgəndərzadə cənabları «Açıq söz» qəzetəsinə Petropavlovkadan məktub yazıb deyir ki:

Buranın müsəlman əhalisi dinc və dincəz oturub öz işlərinə məşğul idilər. Sonra buraya bir sürü kazak gətirdilər ki, bu dinc əhali arasında nizam və qaidə bərpa etsinlər.

Kazaklar nizam və qaidəni bu növ ilə salmağa başladılar:

Müsəlmanların başından dəri papaqları götürüb qaçırdılar...

İsgəndərzadə cənabları bu «form» nizam salmaq işindən şikayət edir və deyir ki, müsəlmanlar qorxularından başlarına şapka geyib bazara çıxırlar.

Əlbəttə, kazakların bu hərəkəti müsəlmanlar haqqında zülmdür.

Özü də iki növ zülm:

Həm maddi və həm mənəvi.

Maddiligi ondan ibarətdir ki, papaq çox bahadır;

Mənəviligi də bundan ibarətdir ki, papaq kişinin namusudur.

Papaq getdi –pul getdi.

Papaq getdi –namus getdi.

İndi məsələ burasındadır: nə tövr etmək ki, kazaklar müsəlmanların papaqlarını başlarından götürüb qaça bilməsinlər.

Bunun üçün mən bir neçə əlac təklif edə bilərəm: Petropavlovka müsəlmanları mülahizə etsinlər, hansı məqbul görünsə, ona görə iş görsünlər.

Mənim təklif etdiyim əlaclər iki növdür: «praktiçeski» və «moralni praktiçeski» bunlardır:

1) Papağın bir tərəfinə kəmər bənd eləsinlər, belə ki, papaq başa qoyulanda kəmərin sallanan ucu çənənin altından keçirilib papağın o biri tərəfinə həlqə ilə bağlansın; Ancaq kəmər möhkəm olsun və möhkəm də bənd edilsin ki, kazak papağı dartanda qırılıb üzülməsin.

2) Bazara çıxmaqdan bir –iki saat qabaq papağın içindəki qayışın üzərinə yapışqan və ya «çiriş» deyilən maddədən bir qat sürtsünlər və sonra papağı başa qoyub bərk bassınlar ki, möhkəm yapışsın. İki saat keçəndən sonra bazara çıxmaq olar. Çünki, bu orzi –müddətdə papaq başa elə yapışar ki, üç kazak da dartsa, çıxarda bilməz.

İndi keçək «moralni» əlaclərə:

Əvvəla –Petropavlovka müsəlmanları bir «papaq komisəsi» düzəltinlər. O komisəyə müraciət edib əhvalatı söyləsinlər. Komisə də milli komitəyə müraciət etsin. Milli komitə də Zakavkaz komisaryatına müraciət etsin. Zakavkazski komisariyat da kazak hökumətinə müraciət etsin. Kazak hökuməti də Petropavlovkaya kağız yazıb kazaklara tapşırıns ki, Petropavlovka müsəlmanlarının papaqlarına dəgməsinlər.

Və saniyə, Lenina bir ərizə göndərmək və ərizədə yazmaq: Sən ki, diyorsən bolşeviklər müsəlman ələmini cəbri –zülmədən azad etmək istiyor – Allah səndən razı olsun və sən ki, diyorsən biz: istiyirik İstanbul müsəlmanların özlərində qalsın, yenə Allah səndən razı olsun. Ancaq bunu da öz programınıza daxil edin ki, Petropavlovka müsəlmanlarının papaqları da öz başlarında qalsın, artıq bir təvəqqimiz yoxdur.

Doğrudur mən bu əlacları söylədim və qəsdim də müsəlman qardaşlarıma kömək etməkdir. Amma hər halda bu sözlər ilə mən onu demək istəmirəm ki, Petropavlovka müsəlmanlarının öz gördükləri əlac pisdir.

Xeyr! Dəri papaq əvəzinə şapka geyib bazara çıxmağın özü də çox məqbul əlaclərin biridir. Özü də bunu isbat edir ki, müsəlmanların heç kəs ilə işləri yoxdur, davakar degildir. Ancaq bir burası var ki, şapkanı geyə bilər cavan müsəlmanlar, bəs Hacı Qurbanəli nə ələsin? O da şapğa qoysun??

Nə ələmək qoysun: müvəqqəten şapka geyməyin zərəri yoxdur. Kazaklar ələyib qalmayacaqlar ki, bir gün olacaqdır ki, çıxıb gedəcəkdirlər. Təki arada şuluqluq olmasın və bir də Sədi əleyhürrəhmə papaq haqqında gözəl deyibdir:

«Dərviş sifət baş kolah –e tətəridar» *

Flankəs

«İttihad» qəz., 8 dekabr 1917, № 5

Felyeton ilk dəfədir qəzetin mətnindən çap edilir

*Dərviş simalı və şiş papaqlı ol

Bakı Dum qlasnısı Qasım Qasimov keçən gün Dumda müsəlmanların adından şikayət edib və deyibdir ki, bu axır vaxtlarda bəzi adamlar saldat şineli geyib gəlib xəlqin evlərini axtarırlar və karəstilərini alırlar. Təvəqqe edirik ki, belə –belə şeylər olmasın.

Bakı milis naçalnikini yerini dolandıran qlasını Varşamyan müsəlmanları sakit etmək üçün cavab veribdir və cavabında belə deyibdir:

«Biz saldat forması geyib oğurluq edən adamlara qarşı gücsüzük.

Hərgah tovarış Varşamyan bu sözləri daha bir açıq yerdə söyləyə idi, bilir ki, ora məxlunun yığınaq yeri ola: məsələn, Parapet, Hürriyyət meydanı, vağzalyanı, o halda daha artıq mənfəət yetirmiş olardı; Kimə?

Əlbəttə, saldat forması geyən oğurlara! Çünki həriflər milisin gücsüz olduğunu bilməmiş naçalnikni ağzından eşidib hər bir halətdən arxayın olacaqdılar ki:

İndi meydan tamam bizimdir!

Şübhəsiz, Dum zalında deyilən sözlərin «mənfəəti də» az olmiyacaqdır.

Əcəb burasıdır ki, Varşamyan öz məxsus vəzifəsində gücsüz olduğunu boynuna alır, Dum qlasnıları da buna bir söz demiyib keçirlər».

Özgə məmləkətlərdə qaidə belədir ki, bir adam öz vəzifəsini yerinə yetirməkdə gücsüz olsa, ona deyirlər ki:

Bas bayıra!

Lakin Rusiyada bunu deyə bilməzlər, ona səbəb budur ki, işlər «fors -major» olub, filanı –şilanı məsuliyyətli tutmaq mümkün degildir. Rus demişkən, «nepredvidennaya obstayatelstvo»lar olur.

Ancaq müsəlmanlara demək olardı ki:

Ay müsəlman qardaş! Sən haçana kimi öz dərdini özgəyə şikayət edəcəksən. Nə olar ki, bir karə də özün –özünə şikayət edəsən!

Bu saat bir ələ zamandır ki, gərək hər kəs özü –öz başına bir çarə qılsın.

Sənə aşkar diyorlar ki:

Başlı –başını saxlasın, mən başından bezmışəm!

Di sən də bir hünər göstər və başını saxla, nə şikayət yeridir!
İndi ki, biz yenə dumlarda, suzlarda, uçastoklarda boyun burub
şikayət edəcəyik daha nə qiyamətdir ki, düzəltmişik! Onun biza
mənfəəti nədir?

Nə oldu ki, Kazan müsəlmanları, Türküstan əhli, Krımlılar,
Başqırlar, Qırğızlar, Ləzgilər, Kazaklar, Maloruslar, Polyaklar,
Gürçülər, Ermənilər və kimlər, kimlər öz başlarına çarə qılıb öz –
özlərini dolandırırılar, amma biz Qafqaz müsəlmanları o qədər
bişür olmuşuq ki, özümüzlü oğrudan da gözləyə bilmirik.

Elə bilirsiz Bakı şəhərinin heç olmasa müsəlman hissəsini
oğrudan qorumaq çətin işlərim!

Burasın da unutmamalısınız ki:

Bakı müsəlman şəhəridir və sahibləri də müsəlmanlardır! Kömək
istəyələr, nəinki biz görək, özgələ biza şikayət edib bizdən
özgələrdən ...

Filankos

«İttihad» qəz., 14 dekabr 1917, № 10

İlk dəfədir ki, qəzetin mətnindən çap edilir.

ORDAN – BURDAN

Rus yazıçılarından, rus əhvali – ruhiyyəsinin gözəlcə bilən bir
yazıçı varsa da, o da məşhur malorus Qoqol idi.

Kitabının bir yerində deyir ki:

Çiçikovun arabası bir çuxura düşüb aşdı. Atlar arabasını yerindən
tərpədə bilmirdilər. Aşmağa da səbəb arabasının sərxoş olması
imisi.

Yoldan ötən «mujiqlər» bu əhvalı görüb köməyə gəldilər:

Bunlardan birinin adı Minay və o birininki də Mitay idi.
Başladılar hay –huy salmağa, atları daha da kərxırdırıb dəli kimi
elədilər. Axırda qərar qoydular ki, Minay əmi atın birinə minsin və
Mitay əmi də daldan qamçılansın.

Amma bundan bir əlac olmadı, sonra qərar qoydular ki, bu səfər
də Mitay əmi minib Minay əmi qamçılansın, bundan da bir faidə
olmadı.

Sonra qət etdilər ki, Minay əmi də, Mitay əmi də ikisi ata minib
arabani qamçılansın, bundan da heç zad çıxmadı. Genə durdular
qıçqırıb bağırmağa, atları bilmərrə ürkütdülər, Allah bilir bunun
axırını nə olacaq idi, hərgah yoldan keçən özgə arabasının kuçeri gəlib
özün yetirməyə idi.

Özgə kuçer gəlib əlinə künutu aldı və ən əvvəlcə Mitay əmi ilə
Minay əmini sögüb qovdu. Sonra atların yedəgindən yapışib
ustalıqla arabani çıxarıdıb yola saldı ...

İndi Bakı da – nəinki bütün Rusiyada qaidə salmaq lazımdır,
hərç –mərç cəməəti daha zinharə götürübdür, hətta bir çoxları Nikolay
adı çəkildəndə dəruni –qəlbədən bir ah çəkib diyorlar ki:

Keçən günə gün çatmaz, calasan, günü günə!

Qərəz hamı Bakı müsəlmanları kimi diyorlar ki, ya bir qaidə
olsun, ya daki hamımız qırılaq. Amma nə eləməli ki, Minay əmi ilə
Mitay əmilərin bəhsi və cəhli qoymuyor ki, işlər bir qaidəyə düşsün.

Voenni Revolyusiyonni komitet deyir ki, siz heç zədə əl vur-
muyun, biz şəhəri qaidəyə salaq, o birilər diyorlar ki, yox sizin qaidə
salmağa ixtiyarınız yoxdur, qaidəni görək şəhərin Dumu salsın.

Bu birilər diyorlar ki, yox Dum nəqidir? Komitetin hökmü Dum-
dan böyükdür.

Digəriləri diyorlar ki, xeyr, bu saat şəhərin bir sahibi varsa, o da Dumdur.

Bir başqaları da diyorlar ki, nə olar komitet də qaidə salsın, Dumda onlara cavab verirlər ki, yox belə yaramaz, qaidəni görək ya Dum salsın, ya heç kəs.

Bunlar öz-özləri «ağalığ» mənəbi üstündə mübahisə və mücadilə etməkdə, oğrular da öz işlərində, piyan soldatlar da öz peşələrində, provakatorlar da gecələr güllələr atmaqla xəlqi qorxuya salmaq sənətlərində getdikcə məharət göstərməkdədirlər.

Bax bu saat mən bu sözləri yazdığım yerdə güllələr atıldığını eşidirdim. Saydım, hələlik doqquz əl güllə açıldı. Kim atır, kimə atır, nəçün atır – heç bilən də olmayacaqdır...

Necə – qaidə salmaq ağalığını istəyənlərdən soruşmaq lazımdır ki, qaidəni nə ilə salmaq istəyirsən?

Desə ki, «nazidaniyə» ilə –yəni nəsihətəməz sözlər ilə –onda deməlidir ki, boş danışırsan, Quran oxumaqla donuz darıdan çıxılmaz!

Desə ki, zor –qüvvə ilə, onda deməlidir ki –buyur meydana, qaidə sal! Həqiqət, bu saat qaidəni ancaq zor və qüvvə ilə salmaq mümkündür. Hər kəs bu qüvvəyə və bu zora malikdirsə, buyursun, qaidə salsın. Daha burada artıq mübahisə və mücadilə lazım degildir və hər kəsin zoru və qüvvəsi yoxdursa, nahaq yerə əl və ayağa dolaşmasın və o birilərinə də «meşət» eləməsin. Vəssalam.

Və əgər heç kəsin qaidə salmağa iqtidarı yoxdursa, o da başqa məsələdir.

Onda da canımızı dişimizə tutub gözlərik, bəlkə bir gün olar ki, özgə qoçu əlinə qunut doluyub gələr ...

Filankəs

«İttihad» qəz., 20 dekabr 1917, № 14

5 MAY – BAKI QAFQAZ MÜSƏLMAN MÜTƏƏLLİMİN QURULTAYI

Müjdə sizə, ey millət!

Diyordular, diyorduk ki, bizim mütəəllimlərimiz ruslaşmışlar, onlardan bizə mənfəət yoxdur.

Diyordular, diyorduk ki, bizim mütəəllimlərimizdə millət və islamiyyət hissi qalmamışdır.

Diyordular, diyorduk ki, bizim mütəəllimlərimiz başqalaşmış, camaətdən ayrıldığı üçün millətimiz arasına təfriq düşüb, bir tərəfdə qara camaət, bir tərəfdə də istiqbalın intelligenti olan mütəəllimlərimiz duracaq və böyləliklə məhv olub gedəcəyiz.

Əvət, çox şey diyordular və diyorduk, fəqət, müjdə sizə, ey millət! Öylə degilmiş. Əmin olunuz ki, bizim mütəəllimlərimizin damarlarında axan qan əsla təvəssüx etmiyib onların cavan qanlarında türklük və islamiyyət cərəyanı olduğu kimi var və davam edir. Bunu isbat üçün 5 mayda «İsmailiyyə» salonunda Ümumqafqaz müsəlman mütəəllimləri tərəfindən başlanan qurultaydır ki, burada iştirak edən mütəəllimlərin, gələcək millət qəhrəmanlarının meydana qoyduqları gözəl fikirləri, ürəklərində sevgi – sevgi bəslədikləri milli amalları insan gördükcə nə qədər sevinir! Bunlar diyorlar ki, məktəblərimiz islah edilsin, dilimiz sadələşsin, qarmaqarışıq imləmiz düzəlsin, hürufatımız asanlaşsın, millət və islamiyyətimiz mühafizə edilsin. Əzhər cəhət mütəəllimin mənafeini gözləyən xüsusi mətbuatımız və bunun üçün fondumuz olsun. Əhvali –hazirə ilə əlaqəmiz üsul altına alınsın, əhvali –hazirə ilə mütəəllimlərin hali tətbiq edilsin, ilax ...

Həqiqətən nə qədər gözəl fikirlər! Hələ adlarına mütəəllim denilən bu qəhrəmanların qurultayı öylə təcrübəkar kişilər qədər (yanılmayırsam bir az da artıq) idarə etmələri millətimizə nə qədər ümidlər veriyor!

Afərin övladı –millət! Çalışınız, çalışınız ki, istiqbal sizindir. Siziniz gələcək övladının ata və anaları! Bu vaxtə qədər sərnəgin millətimizi ancaq siz rahi –nicat və sadətə sövq edəcəksiniz.

Bəli, müjdə sizə, ey millət! Haydi onların qurultayından bir qədər məlumat verəyim.

Cümə günü 5 mayda axşam saat 8-də qurultayın birinci iclası açıldı. Bu iclasda 55-ə qədər mütəəllim və mütəəllimə iştirak edir. Qurultayın banilərindən Əbdül Əbdülzadə məclisi açılış halı –hazırda dair gözəl bir nitq dedikdən sonra qurultayın idarə etməyə sədrlər və katiblər intixabını məclisə təklif etdi. Məclis dahi açıq üsul ilə heyət –sədarətə Əbdül Əbdülzadə, Xanım Tatubulac (mütəəllimə), Sədrəddin Vəzirov, Yusif Əlizadə, Əjdər Əlizadə və katibliyə Balaxa Ağayev, Ağahüseyn Məhəmmədov, Abbasəli Kazımov və Əli Qasimov intixab olundular. Bədə heyəti –sədarət arasından Əbdülzadə sədrliyə seçilir və sədrin xahişi üzrə Axund Molla Ağa Ağaalizadə məclisi iftitah edib fəsih bir xütbədən sonra gəzəb bir nitq deyib qurultayın təbrik və müvəffəq olmalarını cənabi həqqdən istərham edir. Bədə sədrin təklifi üzrə hürryyə qurbanlarının istirahəti –ruhları üçün məclis ayaga qalxır. Ondan sonra sıra ilə bu adamlar təbrikatda bulunurlar: «Bakı müsəlman mühərrir və ədibləri cəmiyyəti» və «Açıq söz» qəzetəsi tərəfindən Xəlil İbrahim, «Nicat» maarif cəmiyyəti tərəfindən İsbəy Aşurbaylı, Temirxanşurə mütəəllimləri tərəfindən mütəəllimə Xanım Tatubulac, Bakı və ətrafı müsəlman mütəəllimləri tərəfindən Məhbubaxanım Mehmandarova, yəhudi və erməni mütəəllimləri tərəfindən iki mütəəllim, məhəlli müsəlman bürosu tərəfindən İslambəy Qəbulov, «Musavat» fırqəsi tərəfindən Abbasqulu Kazımzadə, «Yeni iqlab» qəzetəsi tərəfindən Orucov, «Səfa» maarif cəmiyyəti, sənət və ticarətxanə xidmətçiləri tərəfindən Əsədullah Məhəmmədov, Moskva müsəlman tələbələri tərəfindən student Məhəmməd Həniyə, Bakı müsəlman tələbələri tərəfindən Əziz Seyidov və Piri, «Sovqat» qəzetəsi tərəfindən Rza Zaki, «Cəmiyyəti – xeyriyyə» tərəfindən Əbdüləlibəy Əmirxanov, Hacıbəyov qardaşları müdiriyyəti və artistləri tərəfindən Xəlil Hüseynov, Bənqəzi müsəlman əmələləri tərəfindən Piri və sair yerlərdən gəlmiş mütəəllim nümayəndələri təbrikatda bulunub alqışlanırlar. Bu təbrikat nitqləri arasında öylə atasın və müəssirləri var idi ki, gurultulu alqışlar ilə ruh yüksəkliyi göz önündə təcəssüm edirdi. Bu nitqlərdə «Nicat» maarif cəmiyyəti tərəfindən İsbəy Aşurbaylı cənabları «Nicat» tərəfindən vəd edir ki, mütəəllimlərə müavinətdə bulunmaq üçün cəmiyyət hər vaxt hazırdır. «Səfa» maarif cəmiyyəti tərəfindən Əsədullah Məhəmmədov deyir ki, tələbələr üçün bir pansiyon açmağı cəmiyyət təhiti –qərarə almışdır.

Hacıbəyov qardaşları müdiriyyəti tərəfindən Xəlil Hüseynov deyir ki, məzkur müdiriyyət bu qurultayın nəfəsinə olaraq bu yaxında Tağıyev teatrında bir tamaşa göstərəcəkdir. Bu nitqlər sırasına osetin və acar müsəlman mütəəllimləri tərəfindən denilən nitqlər o qədər islamıyyətpərvəranə idi ki, uzun alqışlar arasında heyət sədarətdən olan Əli Yusifzadə aşığa düşüb məzkur nümayəndələr ilə Qafqaz mütəəllimləri namına hərətli öpüşərək qardaş olduqlarını isbat etdilər.

Bir də bu iclas arasında mütəəllim Aslanovun təklifi üzrə Tiflisdə «Əmələ» və səltdə vəkalləri surasi qəzetəsi»nə teleqram vurub möhtərəm Stralkovskiyə izhari –təşəkküratda bulunmaq məsələsi təhiti –qərarə alınır. Axırda sədr ikinci iclasın sabah gündüz saat onda olacağını xəbər verməklə məclis qapanır.

İkinci iclas

Qurultayın ikinci iclası 6 may gündüz saat 10 –da başlanır. Yenə təbrikat mərasimi davam edir və təbrikatdan sonra ətraf şəhərlərdən gələn teleqramlar oxunub alqışlanır. Bədə sədr cənabları təbrikatın tamam olduğunu xəbər verməklə məsələyə keçməyi təklif edib deyir ki, qurultayımızın baxacağı məsələlər hələlik bunlardır:

1) Məktəb məsələsi, 2) Əhvali –hazırə 3) Fond məsələsi. Sədr bu maddələri göstərib müfəssəl bəyanat verdikdən sonra yenə hanki maddələrin lazım olduğunu məclisdən sual edir. Bir çox müzakirədən sonra fond məsələsi «mərkəzi –idarə və fond» deyib təhdil edilir və Tiflis nümayəndələrindən Vəzirovun təklifi üzrə yuxarıki üç maddə üzrə ittihadı – aray ilə dördüncü olaraq «əhvali –hazırə və mütəəllimlər» maddəsi də əlavə edilir.

Bədə bu dörd maddəni müzakirə etmək üçün hər biri on –on iki nəfər mütəəllimdən ibarət dörd komissiyə intixab edilir.

Məclisin axırında 8 –mayda «Nicat» cəmiyyətinin «cəbə ianəsi»nə müavinət olunmaq üçün nümayəndə olan – mütəəllimlər tərəfindən cəbə gəzdirmək təklifi qəbul olunub, qərar verildir ki, o günü qurultayda olan nümayəndələr cəbə gəzdirməklə «Nicat»a müavinətdə bulununlar.

0.

«Sovqat» qəz., 8 may 1917, № 201

Bu hesabat səciyyəli geniş yazı haqqında heç bir nəşrdə, səlnamədə,

bibliografiyada məlumat verilməmişdir. İlk dəfədir ki, işiq üzü görür.

mütəəllimin – məktəbli
əzhər – aydın, aşkar
İftitah – açma, açılma
müəssir – təsirlil
ara – rəy
İttihad – birlik, yekdil
cəbə – yeşik, qutu

ORDAN – BURDAN

Bəlil İdəreyi –ruhaniyyə məclisi quruldu. Lakin sədəhyfl...
Birinci məclisdə üzvlər arasında ittifaq olmadığına görə məclis bağlanıb və qurulmağı da qalıbdır Dövlət duması qurulandan sonraya. Təəccüb burasıdır ki, bir böylə ki, qəzetə sütunlarında ittifaq, ittifaq yazıyorlar heç bir kəsə bunun bir əsəri olmuyor. Hamı bu sözləri bir qulağından alıb o biri qulağından çıxarır. İndi hərgah idareyi –ruhaniyyə məsələsi üçün Tiflisə yığılan üzvlər bu ittifaq sözlərini yadlarında saxlasa idilər, heç bir vaxt məclis bağlanmazdı və sonraya da qalmazdı. Vaqədə belədir. İttifaqın qədrini bilən adam heç vaxt deməzdi ki, mən Şeyxülislam həzrətləri tərəfindən yazılmış məqaləyə qol qoymaram. Qərībə budur ki, Şeyx həzrətləri zəhmət çəkib gəcə sabahaədək oturub məclisin ən mühüm məsələsini yazıbdır, yəni bəyan edibdir ki, «İrşad»ın müdiri mollalara sataşır, amma vəkillər ittifaqı zadı yəddən çıxarıb Şeyxin bu məqaləsinə qol qoymuyubdurlar. Hərçənd iki nəfər qazı cənabları dəxi çox say edibdirilər ki, bu məqaləyə qol qoysunlar, amma gənə də iş baş tutmuyubdur. Odur ki, məclis də naçar bağlanıb, duma qurulandan sonraya qalıbdır ...

Ey üzvlər! Bari siz «sülh islah» komiyonu üzvlərdən «ittifaq» öyrənə idiniz ki, orada erməni vəkillərinin bir sözü iki degil! Və bir də əslinə baxsan, heç üzvlərin ixtiyarı yoxdur ki, bu məclisdə bir söz danışınlar. Çünki, bunları cəməət seçib göndərmiyibdir. Şeyx həzrətləri özü çağırıbdır. Yaxşı deyil ki, bir adam səni söhbətə çağıra. Sən də durub onunla mübahisə başlayıb yazdığına da qol qoymasın! Və bir də əsl mətləb isə bundadır ki, idareyi –ruhaniyyə islahı bərəsində danışılarda həmişə ona baxırlar görək kim ruhanilərə sataşır. Və haman sataşan adama «rəddiyyə və boyani həqiqət» yazarlar və bu «rəddiyyə və boyani həqiqət»dən məlum olar ki, görək bizim ruhanilərə nə lazımdır. Necə ki, Şeyx həzrətləri öz «rəddiyyə və boyani -həqiqət»ində bunu bilavasitə göstərib və bəzisini də bulaman ilə qandırıbdır. Lakin nə eləmək? İttifaqsızlıq işin hamısını xarab edib və idareyi –ruhaniyyə məsələləri də qalıbdır ay batandan sonraya ... Amma bir yana baxsan bu məsələnin ay batandan sonraya qalması dəxi pis degil. Allah qoysa ay batar, hər yer qaranlıq olar, heç kəs heç kəsin eybini görməz və heç kəs də heç

bir kəsa sataşmaz və bu məsələ də qaranlıqda tez həll olunar. Çünki, hamı qaranlıqda məsum göründüyündən artıq mücadiləyə və mübahisəyə də ehtiyac olmaz ... Ayın batması da bağlıdır Dövlət dumasının qurulmasına. Duma quruldu mu Rusiyanı öylə bir zülmət bürüsün ki, göz -gözü görməsin! Onda bildiyini elə, hər çə bada - bad!

Filankos

«İrşad» qəz., 28 may 1906, № 124

İlk dəfədir qəzetin mətnindən çap olunur.

**NƏŞRLƏRDƏ İXTİSAR VƏ
«REDAKTƏ» EDİLMİŞ
ƏSƏRLƏRİNİN TAM MƏTNİ
(1906 - 1912)**

ORDAN – BURDAN

Kim diyor ki, Bakı şəhər idarəsinin pulu yoxdur?

-Bakı rus –müsəlman məktəbinin sabiq müəllimi cənab M.A.Axundov diyor; Çünki, şəhər idarəsi ona pul borcludur, lakin vermək istəmir.

-Bəs, kim diyor ki, Bakı şəhər idarəsinin pulu çoxdur?

-Bakı şəhər idarəsinin sabiq üzvü M.A.Belyayevski diyor. Çünki, sırağa gün şəhər idarəsi ona taqəddü maası (pensiya) təyin ediyormuş.

Təəccüblü iş! O da M.A., bu da M.A. Ona pul yoxdur, buna var. Gö-rünür ki, əvvəlinci M.A.-ın xəzinəsi vardır. Amma ikinci M.A. «bankrot» olubdur. Öylə isə Bakı şəhər upravası zalim degil, adildir!...

Cavad uyezd naçalnikı ilə Gəncə uyezd naçalnikı dəxi adıldirlər. Əvvəlinci müsəlmanların tüfənglərini zabt edib göndərir ki, gediniz silahlı İran quldurları ilə əlibəş dəvə ediniz. Ermənilərin beşaçılanlarına dəğmilyor. Özünlüz də –diyor –quldur –filan ilə işiniz olmasın... İkincisi də baydaq, muzuka, qoşun və top və tüfəng ilə Qaracəmirlı kəndinin üstə tökülüb iki igidlik edibdir: əvvəla zavallı kəndi lap nəhaçqa yərə topa basıbdır və saniyon kəndin arvad –uşağını Kür çayınadək qovubdur! Şücaətə baxırsanmı?!... Əhsən «vəşə blaqorədiye»! Səni Əqsəyi –Şorqa göndərsə idilər, əminəm ki, Port –Artur əldən getməzdi!

«Port –Artur» adı çəkiləndə həmişə cibim yadıma düşür. Əvvəl mənim əqlim kəsmiyordu ki, cibim ilə «Port –Artur» arasında bir münasibət olsun. Sonra Bakı küçələrində bir qədər seyr edib gördüm doğrudan da cibim gəldikcə «Port –Artur» dönür. Buna da səbəb odur ki, Bakı küçələri «yapon» qoşunu ilə doludur, hər qədəm də gərək cibini müdafiə edəsən. (Yaponun acığı tutmasın ki, mən onun qoşununu Bakı dilənçilərinə təşbihə ediyorum. Mən bu sözü buna istinəə deyoram ki, yapon saldatı ilə Bakı dilənçisi arasında ümumi bir sifət vardır ki, ona alıcılıq diyorlar). Yaxşı olardı ki, «Cəmiyyəti –xeyriyyə» yaxud «İttifaqi –xeyri» şəhərin küçələrini məzkur «qoşun»dan təxliyə (evakuatsiya) edib bir xeyir iş görə idi....

İş! ... Bütün dünyanı hərəkətə gətirən bu sözdür ha! İş görmək ... hünərin varsa tənəblə adama iş görmək təklif elə. Dünya dağılsın bir iş

görməz. Amma erməni təəssübkeşinə söylə ki, «iş» gör, o saat sənin üçün bir «iş» görsün ki, özün də məəttəl qal! Onu da deyim ki, sənin söyləməğın əbəsdir, onsuz da erməni təəssübkeşləri «iş» görməkdədirlər. Onlardan birisi bu yaxınlarda bir «iş» görtübdür ki, heç bizim dəli –qudurmuşumuz da öylə iş görməzdi. Nə qayırıbdır?

-Nə qayıracaq! Kitab qalmayıb, kağız qalmayıb, dəftər qalmayıb, coğrafiya kartaları (xəritələri) qalmayıb hamısını özünə çəlləyib yığırıbdır düz «Novoye –vremya»nın böyük yazıçılarından hesab olunan Mənsikovun yanına, qapıdan içəri girintək tərləmiş, pörtmü ağzından köpük daşa –daşa qışqırıbdır ki: bu saat qəzetəndə yaz ki, «müsəlmanlar rus dövlətinin böyük düşmənidir. Amma ermənilər rus dövlətinin əziz dostudur». Mənsikov da böylə –böylə «zakaz»ları Allahdan istiyormuş. Haman saat qələmi əlinə alıb erməni təəssübkeşinin sözlərini yazıbdır. İndi bütün Rusiyanın hər yerində oxuyurlar ki: müsəlmanlar rus dövlətinin böyük düşmənidir, amma ermənilər haman rus dövlətinin əziz dostudur. Bəs, erməni təəssübkeşi gördüğü «iş» budur. Necədir, təəccüblü burasıdır ki, əvvəllərdə erməni təəssübkeşinin yanında Mənsikovun adı çəkiləndə təəssübkeş durduğu yeri tüfürək ilə buluyurdu. Amma indi ... ey bivəşə ruzigar! Nə ruzigarbazlıqdır, burada iş görlülər. Buna politika deyirlər. Ancaq onu bilməyən ki, axırda Mənsikov ermənilərin əlinə kor bir alat olacaq, yoxsa kirlələr «mənsikov»ların qapısında «formalni» casusluq edəcəkdir. Amma şəksiz bu ikisindən biri olacaqdır. Gözləyək, görək ...

Gözləmək –biz müsəlmanların peşəsidir. Tariximiz bizi gözləməyə çoxdan ögrədibdir. Bir müsəlmana vədə ver ki, filan şeyi sənə verəcəyəm, amma gözlə –müsəlman gözəl. Qiyamətə kibi gözəl. Görrürsən məscidi –məvqəfatımız necə bir sabr ilə gözləyürüz! Amma ermənilər gözləmədilər, özlərini aldılar, biz gözləyirik, gözləyirik: bu gün keçər, səhəb ötər, o biri gün görrürsən ki, dəvənin quyruğu yərə dəğdi. Məscidi –məvqəfatımız da verildi. ... İnşallah!

Filankas

«İrsad», 16 mart 1906, № 69

Felyetonun axırını iki bələmü nəşrlərdə lxtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 40 –41; 2005, 2-cü c. səh. 190 –191). Hər iki nəşrdə bir sıra

sözlərdə yazılış xətaləri hətta cümlə daxilində ixtisar da edilmişdir. Məsələn: «Müsləmanların tufənglərini zəbt edib göndərir ki, gediniz silahlı İrən quldurları ilə əlbəyşə dava ediniz. Ermanların beşaçıllarına dağmıyor». Son cümlə ixtisar edilmişdir.

məşəcəd – məşəcidlər
məvqəfat – vəqf üçün ayrılmış mülk

ORDAN – BURDAN

Ermanilər bizi aldadırlar ki, guya Osmanlıda türklər ilə ermənilər arasında ədavət – filan vardır. Bunun yalan olduğunu mən bu gün İstanbul qəzetələrindən anladım. Əlimdə İstanbul qəzetələrindən iki məşhurları idi. Biri «İqdam» ki, onu nəşr edən müsləmandır, o biri də «Sabah» ki, onu da çıxardan ermənidir. Bu qəzetələrdə erməni – müsləman ədavətinə dair bir söz də yoxdur. Bundan masıva bu iki «din rəfiqinin» arasında mən bir «münasibəti - dostanə» dəxi müşahidə elədim: «İqdam»da Yevropa qəzetələrindən tərcümə olunan şeylərin hamısı «Sabah»da da var idi ki, bu da bunların «həmməsləkləginə» böyük bir dəlalətdir...

Rus məmləkətində, yaxud – Osmanlıdan siva – qeyri məmləkətlərdə nəşr olunan qəzetələri adam oxuduqda qəlbi hüzn, kədər, ələm, yasla dolub əhvali pərişan olur, qanı xarab olur, canı sıxılır, başı ağrıyır – bir kəlmə adamın ovqatı təlx olur, hətta ürəgi papiros kağızı kibi nazik olan damalardan bəziləri bitib olub ürəgi getməsin – deyə özünü sarın havaya verir, o biri «nervinni» deyilən əsəbi bir mərzə mübtəla olmaqdan həzər edərək qəzetə oxumağa tövbə ediyor – və sairə. Amma Osmanlı qəzetələrində bu «nühusətə» yoxdur. Odur ki, adam onları oxuduqda ovqatı – filanı təlx olmuyor. Çünki, bu qəzetələr vasitəsilə bəxib görür ki, dünya tamam bir sükut içindədir ki, nə «revolyusiya» var, nə «reaksiya» var, nə «ictimaiyyun – amiiyyun», nə «inqilabiyyun – amiiyyun», nə «məşruteyi – ammiyə», nə «hürriyyəti – milliyyə», nə Rusiya, nə Qafqaz, heç zad yoxdur. Aləm digər bir ələmdir: hər kəs öz işində – gücündə ... Adam oxuduqca «qəlbi fərəhlənir» - bununla da belə «naşükr yeni türklər Osmanlı senzorlarından şakidirlər, halbuki, onlar görünür ki, çox «mürüvətli və insaniyyətpərvər» adamlardır ...

Bizim başımızın sahibi cənab «Çerivanski» həzrətləri dəxi Osmanlı senzorları kibi çox «insaniyyətpərvər» adam imiş. Böylə «insaniyyətpərvər» imiş ki, hətta qırğızlara da yazığı gəlirdi. Bəxib görübdür ki, müsləmanlıq binəva qırğızları «vəhşi heyvan sifətində salır» - surətini – qətiyyətdə bir «yox!» - deyib – mən heç vaxt qəbul

etməzəm ki, insan durduğu yerdə vəhşi heyvana dönsün!» Haman saat qırğızları çağırır deyibdir ki: qorxmayıniz! Siz bundan sonra müsəlman degilsiniz, nicatınız xatirəsi üçün mən sizi xristiyan elədim! Bu «ehsanə» məni «insaniyyətəpərvərliyim» məcbur etdi! Gediniz!» Qırğızlar da gedibdirlər ...

Fars şairlərindən birisi talein müsəlmanlardan üz döndərüb əgyarlara yardımı olduğunu nəzərə alıb bədbinalərə mənsub acı bir istehza ilə ruzgardan şikayətə başlayır. Diyor, diyor axırda taleə böylə bir sual verir:

«... Bəs ma betamaşaye –cahan amədəim? ...»

Şimdi görünür ki, talein binəvə şairə yazığı gəlib dilbərlərə məxsus bir nazu –hərəkət ilə başını döndərüb müsəlmanlara da üzünü göstərməkdədir. Buna dəlil odur ki, şimdiyədək biz şairlərinə tamaşa ediyorduk, şimdi isə əgyar biza tamaşa etməkdədir. Necə tamaşa etməsin? İki müsəlmanın bir –birini öldürdükdə təşkil etdikləri mənzərə şayani –tamaşa degilmi? Yaxud orada –burada müsəlmanlar tərəfindən «mədvəqeyi –tamaşaya vəz edilən» qoç döğüşməsi, it boğuşdurması, xoruz vuruşdurması kibi sirk oyunları və bunun bədinə «sirkçilərin» özlərinin vuruşması, boğuşması, toqquşması əhəmiyyətsizdir, zənn edirsiniz? Şimdi şair sual etsə ki, «bəs ma betamaşaye –cahan amədəim?» -cavabında deyirəm ki, xeyr: «mərdom betamaşaye şəma amədənd!». Bəli!

Farsca danışdım, fars mühafizəkarları xatirimə gəldi. Məzkurlardan birisi mənimlə türk dili xüsusunda söhbət edərkən türklərin ərəb dili ilə təbiətə müğayir bir tərzilə istifadə etmələrindən şikayət etdi. Dedi ki: türklərin nə ixtiyarları var ki, «təkəmmül» sözündə «təfaül» bəbi qayıdır «təkamül» sözü istemal ediyorlar. Ərəbdə «təkamül» sözü yoxdur! Bu təbiidirmi?

Dedim, çağım, nə təbiibazlıqdır. Ərəbin «təkamül» sözünə ehtiyacı yoxdur. Onun üçün də «təkamül» sözü istemal etmiyordu. Şimdi bu sözə ehtiyac vardır. Binaənileyh istemalı da lazımdır.

Mühafizəkar mənim ilə müvafiqət etmədi təbii degil, təbii degil! –deyə inadlıq etdi. Dedim: təbiilığ qalsa –dəmir yol qatarında on günlük yolu iki gündə qət etmək, telefon vasitəsilə görmədin adamla danışmaq, bunlar da təbii degil, bəyləmi? Harif bir qədər

duruqdu da sonra tez: əlbəttə, əlbəttə! –dedi. Dedim: odur ki, İranda dəmir yol, telefon –filan tapılmaz və teleqrafın İranda mövcud olmasına siz mühafizəkarlar nə tövr edirsiniz, onu qanımıyorum.

Filankəs

«İrşad», 17 aprel 1906, № 70

Felyetonda 1 və 3-cü bölmələr ixtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 42 –43; 2005, 3-cü c. səh. 191 –192). Felyetonun dili də müasirləşdirilib, hətta bəzi xətəalara yol verilib. Məsələn, «şimdi» - «İndi», «bədə» - «sonra», «məsəvə» - «başqa», «təbiətina» - «təbina», «şakidrlər» (şikayətçidrlər) - «şagirdrlər» (şükredəndrlər) və s.

Felyeton qəzetin mətnindən çap olunur.

maslıva – başqa, savayı
nühəsət – uğursuzluq
şaki - şikayətçi

ORDAN – BURDAN

İkinci erməni – müsəlman sülh konfransı!! Bilirsinizmi?! Bir neçə gün bundan irəli ikinci erməni – müsəlman sülh konfransı vəqə olubdur! Ancaq bilmiyorum bu konfrans Tiflisdə münəqid olubdur, yaxud Ərəş uyezdində. Harda isə olubdur. Bunu bən dünən «Tiflisski listok»da oxudum (nömrə 61). Burada hər iki tərəfdən birçə vəkil varmış: erməni tərəfindən məşhur cənab «Xanзадə», müsəlman tərəfindən də Ləmbəti kəndindən «məhtərəm bir qoca» imiş. Konfransın müddəti az çəkibdir. Bir neçə «sülhamiz» söz danışıldıqdan sonra müvafiqəti – kamilə hasil olubdur və konfrans da qurtarıbdir. Cənab «Xanзадə» müsəlman vəkilinə təklif edibdir ki, müsəlmanlar ermənilərin zərər xəsərətini tamam – kəmal versinlər. Müsəlman vəkili «məhtərəm qoca» bu təklifi kəmal – şövq və zövq ilə qəbul edib deyibdir ki, bundan əlavə «bizim içimizdə bəzi bədəfkar və müfsid adamlar da var ki, qırğına baidirlər (!). Görək onları öz aramızdan təbyid və tərd edək». Erməni vəkili cənab «Xanзадə» bu sözü eşitdikdə ləri xoruz kibi ayaga sıçrayıb əllərini döşünə vurub uca səs ilə banliyibdir: «ququlu qu! Yaşasın üxüvvət və sülh!!»...

Ququlu qu! Yoxsul müsəlmanı cərimələmək üxüvvət təriqi degil! Ququlu qu! Müsəlmanların yarısını nəfyi – bələd etmək ilə sülh olmaz!

Sülh!... Bu bir – iki ilin ərzində çox davalar oldu, çox da sülhlər oldu. Rus – yapon ilə dalaşdı, axırda sülh oldu, erməni – müsəlman ilə savaşıdı, axırda sülh oldu. Genə savaşıdı, genə sülh oldu. Genə savaşıdı, genə sülh oldu. Qafqaz hökuməti də gürcülər ilə savaşıbdir. Amma sülh etmək istəmişlər ki, istəmişlər!... Hökumət gürcülərin üstə yaman düşübdür; özlərini döğür, kənd – kəsəklərini vuran ediyor, qəzətlərini də çıxdıqca bağliyor, çıxdıqca bağliyor. Neçə gün bundan irəli mən bir «peyğəmbərlik» edib demişdim ki, gürcülər digər bir qəzəta çıxarsalar, hökumət onu da bağliyaçaqdır. Dediyim doğru oldu; «Sovremennik» qəzetəsindən sonra gürcülər

artıq bir fikir etməyib «Na povorote» adında digər bir qəzəta çıxartdılar. Hökumət isə, o da artıq bir fikir etməyib sabahı günü qəzətəni bağladı. Bu səfər gürcülər fikrə getdilər – yox dedilər, böylə olmaz, gəliniz gedək canışın həzrətlərinə şikayət edək və köhnə sensorun təkrar təyin edilməsini rica edək» (!)

Hm! ... Bu nə oldu? Köhnə hamam, köhnə tas?! Nə etməli? «Hər şeyin tazəsi, dostun köhnəsi». Sensor da məlum olduğu üzrə mətbuatın köhnə «dostudur».

Amma müsəlmanların dürlü – dürlü «dost»ları vardır, ha! Uzaq «dost», yaxın «dost», laübali «dost». Keyfin istəyən «dost»! Kutaisin sabiq qubernatoru Staroselski həzrətləri də görünür ki, müsəlmanların «dostu» imiş! Qafqaza əlvida edib Rusiyaya gedəndən sonra cənab Staroselski «dostluq» vəzifəsini ifa etmək niyyətilə Peterburqda «ictimai və siyasi klub»da müsəlmanları tərif və tövsifə başlayıbdır. Deyibdir ki: «müsəlmanlar ermənilərin düşmənidir, özləri də vəhşidir, qanmazdırlar. Hökumət dəxi bunu bilib, onları sairlərin üstə qışqırır». Lakin bunun səbəbini cənab Staroselski bəyan etmək istəmişibdir. Çünki, o surətdə sözlərinin şayanı – etibar olduğuna xələl yətərdi. Nə lazım? ...

Lakin buna «dostluq» deməzlər, əli dinc durmuyub salba (selbə) atmaq deyirlər. Amma hər «dostumuz» bizə bir salba atsa, bizdə baş – göz qalmaz. ...

Salba (selbə) dedim, yadıma türkün məsəli düşdü ki: «Ağac bar gətirəndə başını aşağı tutar». Lakin biz türk ola – ola bizim «ağaclarımız bar gətirdikdə başlarını övci – səmayə qaldırırlar». «Bar» yemək arzusunda olan əli gödəklərimiz də «ağaclarımız»ın dibində ora – bura fırlanıb «bar» ümidilə hərdəm bir başlarını yuxarı qalxırırlar. Lakin «bar»ın əl çatası olmadığını görüb, ya Krilovun tülküsi kibi «Əh! Yetişmişibdir, kəldir» -deyə naümid gediylər. Yaxud əksər övqət acıqları tutub «ağaca» «salba» atmağa başlayor-

lar, bu da «ağaclarımıza» xoş gəlmiyor. ... Məndən isə –başını övci –
səmayə qaldırma, sana da «salba» dəgməsin.

Flankəs
«İrşad», 22 mart 1906, №74

Felyetonda 1-ci bölmə və 2-ci bölmədə bir neçə cümlə ixtisar
edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 44–45, 2-ci c. 2005, səh. 192–193).

münəqlid – baş tutmuş
müfəssid – fitnəçi
təbyid – sürgün etmə
fərd – qovma
üxüvvət – qardaşlıq
nəfyi – bələd – ölkədən çıxartma

ORDAN – BURDAN

Dünənki nömrəmizdə cənab Q.Mahmudbəyov, «İrşad»ın 76-cı
nömrəsində mündəric «Mərəzlərimizdən biri» ünvanlı
məqalənin məzmunu ilə müvafiqət edəmiyib deyir ki: «Mərazimiz
cürətsizlik degil, məktəbsizlikdir!». Cənab Mahmudbəyova cavab:
Əfəndim! Məktəb açmaq üçün bir cürət lazımdır, yoxsa məktəb
bahar gülü kibi özbaşınamı açılar?? Bunu da unutmayalım, əfəndim,
özünü «oda və közə toxuyan» adama cürətli deməzlər, axmaq
deyərlər. Bundan əlavə siz məqalənizdə özünüzə kənara qoyub
«təqdiri –qəza qüvvəti –bazu ilə dönməz» misrasının məzmun və
məalinə tabe olan əvami özünüzə qalxan edər kibi meydana
çıxarırsınız. Halbuki, cürət siz və biz məktəb görmüşlərdə olmalıdır
ki, əvamızız da «məktəbli» olub «hümmətöl –rical təqlül cibə»
kibi ali fikirlərin qövlədən –fələ gətirilməsilə naili – murad olsun,
əfəndim.

Nə tövr ermənilər ruslar ilə dostlaşmaq istiyorlar

Keçmişlərdə, yəni Hürriştan (Qurya) dağıldığından əqdəm,
ermənilərin ruslardan zəhləsi gediordu. Kırvalər üzlərini müsəlman
və gürcü qonşularına tutub «aşna, bu urus çox pis adamdır. Qatso,
urus bizi həlak elədi ki» –deyə şikayət ediyordular və rusların qanına
yerikliyordular. Lakin bəd əz xarəbeyi –basarə işi özgə bir surətdə
gördülər. Və ... zəhlələri getdigi ruslar ilə dostlaşmağa tizi –qeyrat
etdilər. Bunun üçün neçə –neçə xəyanətkarana vasitələr ittixazında
bulundular. O vasitələrin biri də budur, məsələn:

«Arac» yalandan yazıyor ki: «On nəfər silahlı müsəlman bir nəfər
silahsız erməniyi tutub, lap nahaq yerə öldürmək istiyordular.
Xoşbəxtlikdən bir «rus əfsəri» bu işin üstə çıxıb binəvə erməniyi
şərir müsəlmanların öləndən xilas edibdir. Yaşasın rus əfsəri!»

Lakin ... rus əfsəri «yaşamaq» filan istəmiyib deyir ki: sözün
doğrusu nə «şərir müsəlman» görmüşəm, nə də «binəvə» erməniyi
xilas etmişəm. ... «Arac»ın sözləri hiylədir.

Əcəb türkün ürəkədən tikan çıxardan məsəlləri vardır! Məsələn:
«Abbasını bəgənmiyan beş şahı çıxardar». Bu zərbülməsəl bir taqım
başı boş, bişüür, məslək və əqidəsiz firqələrin hər bir karkün zətə

qarşı etdiyi istehzaya bir şafidir. Hər bir millətin içində «abbasını bəgənməyən» fərdlər vardır. Lakin bunlar üç qismdir: biri –abbasını bəgənməyib beş şahı çıxardanlar, digəri abbasını (həqiqətdə də qəlp olduğuna görə) bəgənməyib beş şahı çıxarda bilməyənlər və üçüncü – abbasını bəgənməyib beş şahı çıxartmağa aciz olanlardır. Məlum olduğu üzrə bu üçüncü qism hər bir millət içində müzür bir ünsürdür ki, onun sənəti iş görməyə bel bağliyan adamları həvəsdən salmağa qövl və fel ilə çalışmaqdadır. Əlbəttə iş görənlerimizdə öz istedad və qüvvələrinə etiqad olsa, böylə «abbasını bəgənməyənlərin» hər bir qövl və felini daşa –qayaya çırparlar.

Filankəs
«İrşad», 5 aprel 1906, № 82

Felyetonun «Nə tövr ermənilər ruslar ilə dostlaşmaq istiyorlar» nimsərlövəhli 2-ci bölmə ixtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 50, 2-ci c. 2005, səh. 196 -197).

müvafiqət – razılıq
karkün – iş görə bilən
şafidir – qənaətləndirici cavabdır

*Alın yazısı – qol qüvvəsi ilə pozula bilməz

**Kişilərin sayı dağları qoparar

ORDAN –BURDAN

Qarələrimize məlumdur ki, neçə vaxt bundan irəli Qarabağın Ağdam deyilən müsəlman mərkəzində kazaklar lap nahaq yerdə dörd –beş müsəlman öldürmüşdülər. Gəncə general –qubernatoru cənab Alqtan Ağdama gedib müsəlmanlara təsəlli vermiş, Cənab Alqtanın sözündən bu çıxarmış: hərçəndi sizin hər hüquq və ixtiyarınız əlinizdən alınmışdır hesab etmior (??). Hərçəndi kazaklar səhv edib sizin dörd –beş adamınızı öldürübdülər və dörd –beş ailəni lap nahaq gözüyaşlı, ürəyi qanlı və kimsəsiz qoydular, amma zərər yoxdur, siz kazaklar ilə qardaş olunuz. Yoxsa qonşularınızın başına gələnlərinizin də başınıza gələrlər! Hərçəndi Gülləbi kəndini ermənilər ilə dağıdıblar ki, bir nişanə də qalmıyıbdır, amma zərər yoxdur, qoy gülləblərlər gedib öz yerlərində (??) –sakin olsunlar. Xudahafiz...

Xudahafiz... yaxşı təsəllidir. Aya bundan kimə nə soyuqluq, kimə nə istilik?

«Bir başı qapazlı»nın söylənməli:

Bizim adımız başıqapazlıdır. Ya budur ki, gərək biz evdən bayıra çıxmayaq, ya ki, çıxaq da hər tərəfdən qapaz yeməyi gözümlərinizin önünə alağ. Bilet alıb vaqona miniriz - kanduktor qapaz vurub diyor ki, nə üçün bilet alıb məni rüşvətdən məhrum edibən? Bilet almayaq vaqona miniyoruz –yənə kanduktor qapaz vurub diyor ki, nə üçün biletsiz gediyorsən. Sonra da tutub cibimizə soyur. Şəhər və kənd müəssisə (uçrejdeniya)lərinin qapısında biz həmişə boynu buruq və əli qoynunda durub həftələr ilə «novbət» gözlüyürüz: axırda da «zavtra» ilə bir qapaz alıb məyus gediyoruz. Ürəgimizin qəmini dağıdıb, əhvalimizin pərişanlığını düzəltmək niyyətilə «bulvar» və «sad» deyilən təfərrüqəhlərə çıxıyoruz – qaradovoy qapaz vurub dışarı çıxardıyor ki, bura sizin yeriniz degil. Tamaşa üçün teatrolara gediyoruz pul ilə də biza bilet vermiorlar: görünür ki, ora daxi bizim yerimiz degil. Küçələrdə gəzmək biz üçün xətdir: Sübh vaxtı qabağımıza çıxan adam bizi görüb geri çəkilib ki, tful! «manhus» adama rast gəldim: İşim düz gətirməyəcəkdir. Axşam çaglarda da bizi qaradovoy və strajniklər soymasa –quldurlar soyur. Diləncilər də bizi görüb təkbəbbürlük satırlar. İtlər də hər yerdə tək bir biza

hür. Uşaqlar da bizə satılır... Guya ki, biz bu dünyaya gəlməkdə böyük bir xəta etmişik».

••

Bəzi qumarbazlar vardır ki, oyun əsnasında əvvəl udarlar, sonra da uduqlarını bir –bir uduzmağa başlarlar. İştə Bakı şəhər idarəsi dəxi bu qumarbazlara bənzir. Əvvəlcə idarənin mədaxili başa gələn deyil idi, amma indi... O ordan pul istiyor, bu burdan pul istiyor. Pul da yox, ayın igirmisi də yaxınlaşmaqdadır...

••

Dəmək olur ki, bütün Rusiya dəxi maliyyə cəhətinə bizim Bakı şəhər idarəsinə bənzir. Rusiyada da pul yoxdur. Hər nə qızıl var idi göndərildi «dəryanın o biri tərəfinə». Halbuki, bu tərəfdə pul dərmanı olan dərdlər başa gələn degil... Qərbi qonşular da borc pul vermək istəmiyorlar. Şərqi qonşulardan da tək bir İran borc pul verirdi, əgər özünün borcu qədər pulu olsa idi!

Fillankəs

«İrşad» qəzeti, 6 aprel 1906, №83

Felyetonun «Qarabağın Ağdam deyilən müsəlman mərkəzində» rus kazakları və ermənilərin vəhşilliyinə həsr olunmuş 1-ci bölmə lxtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 51-52; 2-ci c. 2005, səh. 197 - 198).

təfərrüqah – gəziyyəti yeri

ORDAN – BURDAN

Rus və yapon müharibəsi əsnasında bizim avam xalqımız diydirdilər ki: yaponlar quş kibi uçub Peterburqun yanına gəlibdirlər, iki saatdən sonra rus paytaxtını alaçaqlar... Yaponlar öz dəryalarının dibinə girib bir aydan sonra rus dəryasının içindən çıxıbdılar və sairə. Biz «obrazovannı»lar avamımızın bu sözlərini eşitdikdə güldürük, belə şey yoxdur –deyirdik. İmdi bizdən milyon dəfə artıq «obrazovannı» olan əcnəbilər bizim bu Qafqaz dair öylə qərribə əhvalatlar danışirlar ki, «bişmiş toyuğun gülməgi tutur». Bu əhvalatı yalnız danışirlar degil, məşhur qəzetlərində də yazıyorlar. Belə ki, ingilis qəzetlərində yazmışdılar ki, Bakı şəhəri general qubernator ilə bir yerdə dağılıb viran olubdur. Sonra yazmışdılar ki, Qafqazda dərman üçün də erməni tapılmaz. Yəni hamısını müsəlmanlar qırıbdılar. İmdi də ulman qəzetlərində yazıyorlar ki, guya Qafqaz müsəlmanlarından bir firqə İrana gedib, İran əhlini rus əleyhinə qalxızırlarmış, bunt salmaq istiyorlarmış və bu firqənin əlində iki qəzetə və hər qəzetənin 70 min (Pahl Atonan yeri!) müştəri varmış!...

İmdi biz bu mədəniyyətli əcnəbiləri də öz avamımız yerində qoyub güləlimmi, yoxsa bu mədəniyyətin daşib –tökülməsindən irəli gələn sərsəm azarı dərddir –deyə qulaq ardına vuralım?

•••

Osmanlı dövləti Rusiyada vəqə olan ixtişaşın, baxşus «zabastovka»nın hamısını «qulaq ardına» vuruyordu. Amma imdi «zabastovka» məzəi özünə də sirayət etməkdədir. Böylə ki, «Tuna» qəzetəsinin sözüne görə, İstanbulun bütün (tənbəki) fabrikalarında üçüncü dəfədir ki, «zabastovka» vəqə olmaqdadır. Odur ki, hökumət bərk «əl –ayağa düşübdür». Məlumdur ki, insanı heyvan dərəcəsinə yetirsən «zabastovka» da eylər «baykot» da eylər, hələ desən ...

•••

«Baykot» ... Kırım müsəlmanları Dövlət dumasını xah - nahax «baykotluyubdurlar», yəni Kırım müsəlmanlarından Dövlət dumasına bir müsəlman da seçilməyibdir. Nə üçün? Çünki,

müsəlmanlar əvəzinə seçilən ruslar müsəlmanların həyat və məişətindən yaxşı xəbərdardırlar. Hm! ... Oyle isə, heç digər müsəlmanlar da zəhmət verməyib əvəzlərindən cənab Çerivanski seçə idilər, yaxşı olmazdı? Axı cənab Çerivanski «müstəşriq» (orientalist) olduğundan müsəlmanların içində də, çölünə də yaxşı bələddir (!)

Mən də rusun dilinə yaxşı bələdəm! Ancaq bir qüsurlu vardım. Rusun bəzi sözlərini tələffüz edərkən başına bir «i» artırırım. Məsələn, «stol» əvəzinə «istol» deyirəm, «stupay» əvəzinə «istupay» deyirəm, «strana» əvəzinə «istrana» deyirəm və i.ə. ... Mənim «şkolada» (genə «şkola» əvəzinə «işkola» -dedim) oxuyan zaman bu «i» üstündə başıma dürlü -dürlü bələlər gəlirdi. Ruslar rus üçteli ilə bərabər, lap rus kibi danışan müsəlmanlar ilə bərabər mənə məsxərəyə qoyub gülürdülər. On, igirmi, otuz dəfə «stol» deməyə mənə məcbur ediyordular -fayda vermiyordu. «Bezabeda» - qoyurdular, fayda vermiyordu, «diva» qoyurdular -fayda vermiyordu, sonra dilimi tutub barmaq, qələm və sair alət ilə «məşq veriyordular», geri itəliyordular, iləri çəkdiyordular, yuxarı qalxırdılar, aşağı endirirdilər, -amma bu «gimnastika»dan da bir fayda çıxmıyordu. Axırda acıqları tutub «tatarın» -deyə sögürdülər. Bu «operasiya»lardan mənə canım incidi. Özümü bu əziyyətdən qurtarmaq üçün əyildim və düşündüm ki, mən «tatarın» olub «stol» deməyi bacarmadığım kibi müəllim də «urus» olduğundan «Məhərrəm», «Həsən» kibi sözləri düz deyə bilməz. Mən aldanmadım üçtel həzrətləri ha cəhd elədi - «Məhərrəm» əvəzinə «Mağarram» dedi: «Həsən» əvəzinə «Çasan» - dedi ... İştə baxalım «istol» sözünü rus adamları hər bir halda anlıyordalar. Amma «Mağarram» və «Çasan» sözlərini hankı «müdərris»dən sorsan deyər ki: ismi -məkandır nə başınızı ağrıdım. Cənab üçtel daha mənədən əl çəkdi.

Flankəs
«İrşad», 9 aprel 1906, № 85

Felyetonun 3-cü, 4-cü bölmələr lıxtısar edilmişdir. Hətta birinci bölmədəki mətdən də ermənipərəst Qərb mətbuatının yalanını ifşa

edən aşağıdakı cümlə də buraxılmışdır: «Sonra yazmışdılar ki, Qafqazda dərman üçün də erməni tapılmaz. Yəni hamısını müsəlmanlar qırıbdırlar» (bax. 3-cü c. 1968, səh. 53; 2-ci c. 2005, səh. 198).

müstəşriq (orientalist) -şərqsünas

ORDAN – BURDAN Cavanşir uyezində Gürcüstan!

Cənab Əlixanovun Gürcüstanı təxrib etdikdə göstərdiyi «şöhrət» bəzi sahibləri –hökumətləri qibtə məqamına gətirdi. Onlar dedilər: bizim də Əlixanov kimi şöhrət qazanmağa iqtidarımız vardır! Biz də istəsək Qafqazın könül sevən yerini xarabəyə döndərə bilərik!

Qibtəçilərdən bərk «ürəgi atlanan» Cavanşir uyezd nəçalnikli Pivovarov həzrətləri idi (Bu cənab Şuşa müsəlmanlarına yaxşı tanışdır. Bu cənabın fərzəndini də bir müsəlman yoxdur ki, «tanımasın») mərhum oğlan, Rusiyada colladlıq edən kazaklardan bir dəstə götürüb erməni –müsəlman davasında Şuşa müsəlmanlarından «intiqa»m əldirdi).

Cənab Pivovarov «şöhrət» xəyalına düşüb bunu qövldən –fələ götürmək üçün fürsət axtarırdı. Gün keçdi, ay gəldi, fürsət yetişdi. Müsəlman qaçaqları Cavanşir uyezində bir neçə nəfər rus colladını öldürdü. Pivovarov həzrətləri bu əhvalatı eşidib «şiri –jəyan kibi» qızdı. «Fürsəti fəvət eləməz aqıl məgər nadan ola» –deyib pristav Şəfəbəgi özünə bələdçi götürüb kazaklar ilə bir yerdə düşdü uyezdin canına. Qabağuna çıxan kəndi odladı: yol ilə keçən müsəlmanları öldürtdü və bir neçə müsəlmanı diri tutub verdi kazaklara –bunlar sizin olsun, nə istiyorsunuz eləyin! Hansı zülm ilə öldürəcəksiniz öldürün, faili –muxtarsınız! –dedi. Kazaklar da filvaqə collad olduqlarını ən aydın bir surətdə göstərdilər ...

İştə, cənab Pivovarovun «şöhrəti» qafqazlılara faş oldu.

•••

**Cavanşir uyezində pristav Şəfəbəg Fətəlləbəgova açıq məktub
«Dusti –mehriban» cənab Şəfəbəg!**

Əvvəla ümdəyi mətləb vücudi – «zicud» inizin səlamət və afiyyəti üzrə bərqərar əə payıdar olmağıdır. Və saniyə, əgər iltifat məqamına gəlib bu tərəfin əhvalatını xəbər alsanız lillahülhəmd və əlminnə sağ və səlamət olub «ömrü giran bahanzə daim duagu varıq». Və salisən neçə vaxtdən bəridir ki, siz cənablarından heç bir əhval yoxdur. «Bu isə bizi bir gəm və ələm dəryasına gərç etmişdi». Amma bu günlərdə sizin başınızın sahibi və nəçalnikiniz Pivovarov həzrətlərinə xoş gəlmək üçün təqsirsiz və günəhsiz müsəlmanlara

rəva gördüğünüz zülm və sitəmin «şöhrəti» bütün əfaqə əyan olduğundan biz daxi xəbər olub «şadmani və məsarətə nail olduq». Bundan sonra siz bizim «mədəri –iftixarımız» oldunuz. Biz acizlər tərəfindən «təşakkürlər» qəbul etməyinizi artıq –artıq rica etmirik. Doğrudur, siz bu igrimi beş ilin ərzində kəməli –sədaqət ilə ifasında bulduğunuz pristavlıq dövründə hökumətə çox böyük qulluqlar edibsiniz. Sizin qarçı (qırmac) inuz altında olmuş müsəlmanların, odunuz ilə yandırmış evlərin, hökmünüz ilə darbadığın edilmis mal və mülklərin «həyə»vəz ilə bihəyə edilmis arvadların, şiri –jəyanlara mənsub nərəniz ilə bağı yarılmış uşaqların ədədini götürüb mülhəzə etsən, görərsən ki, neçə –neçə qəbristanlıqların təməri sizin «hünəriniz»ə vabəstə imiş. Amma bu axırkı günlərdə ibraz etdiginiz «hünər» ən şadid zülmkarın «şöhrətini» batırıbdır! «Sağ olunuz! Var olunuz!» Sizin bir namaz qılan və oruc tutan pristav olduğunuz bizim hamımız məlumdur. Binaənəleyh atıdiki nidani bəndeyi –həqirinizdən qəbul ediniz: Ey su yerinə müsəlman qanı ilə dəstəməz alıb razi –niyəz edən abid! Və ey arvad –uşaq aşkı ilə qüsl edib ibadətə məşğul olan zahid! Behiştin ola dərcəsində məqamınız var! ... Qafqazda tamam igrimi beş il pristavlıqda qalmağınızdan rəncidə –xatir olmayınız, öz qulluğunuzda davam ediniz, öldürünüz müsəlmanları, dağıdınız ev- eşiklərini, ələinizdən gələn zülm və sitəmi onların haqqında əsirgəmiyizi! Bəlkə bir gün olar ki, hökumət sizi nəçalnikliyə ləyiq bilər. Doğrudur, bu neçə illərin ərzində Qarabağ üzrə cari etdiginiz qan və əşklər sizin vicdanınızı, insaf və ədalətinizi yuyub aparıbdır. Əvvəlcə yumuşaq yaradılmış ürəginiz müruri –ayyam ilə bərkəyib daşa dönübdür. Lakin zərəri yoxdur, bu nəçalnik olmağa mane olamaz. Çünki, başınızın sahibi Pivovarov isbat etdi ki, nəçalnik olmaqdan ötrü vicdan, ədalət və insafə və ürəgə heç bir ehtiyac yoxdur! Ümidvar olunuz: səbr və səbat lazımdır. Rautların, pivovarovların sağ əli sizin başınıza olsun. Onları özlünüzə nümünəyi –imtisal tutub hanki uçastok və uyezdə dəsişilsəniz, onlar kimi müsəlmanlara zülm və sitəm etməkdə davam ediniz. Axırda da onların mənəsbəinə çatarsınız. Və bir də bağışlıyınız, mənim sizə «yol» göstərməyim əbəsdir. Siz öz «dərs» inizi yaxşı bilirsiniz. Artıq dərdi –sər vermək lazım degil. Bu axırkı «şöhrətiniz» Qarabağda adınızı bağı qoyacaqdır. Ölülər cəsədlərindən sizə bir yadigar rəzk etmək

Qarabağa vacibdir. Sağ olunuz, var olunuz! Sayeyi –mərhəmət
vayənizi biz haqirlərin üstündən kəsməyiniz, baqi vassəlam.

Sizin müxllisinz

Flankəs

«İrşad», 10 aprel 1906, № 86

Felyetondan «Cavanşir uyezdlində Gürcüstan» sərləvhəli birincli
bölmə ixtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 54 –55, 2-cl c. 2005,
səh. 199 -200)

mərquм – adı yuxarıda çəkilmis

filvaqe –həqiqətən

məsərət –sevinc, şadlıq

razniyaz –dua və rica etmək

aşk –göz yaşı

müxllis –səlimi dost

vayə –nəşib, pay, məqsəd

ORDAN –BURDAN «Dərə xəlvət tülkü bəg»

Cavad uyezdlində uryadnik Hacı Əli Şəkər oğlu Muğan və Mil
səhrələrin xəlvət dərə hesab edib özü də tülkübəg olubdur. Bu
tülkü öz ağası olan canavarlar tək binova müsəlmanların hər bir mal
və mülkünü xoruz və toyuq yerində qoyub çəkib yeməkdədir. Bu
tülkünün paqonu –filanı olduğundan, paqondan ürəkən müsəlmanlar
ona kəməli –inqiyyad ilə itaət edib balalarının yem və xörəğini onun
doymaq bilməyən qarına təpirlər və tülkünün qorxusundan bu
barədə heç bir kəsə söz demək istəmiyorlar. Tülkü də «ələndən gələni
beşqaba çəkir» ... Çəksin ... Kişi dövr sürür: Muğan ilə Mil kimi
səhrələrin xanıdır -, kimin nə borcuna qalıbdır ona desin ki: nə üçün
Qafqazı İrana döndərüb ağzı otlu heyvan yerində olan
müsəlmanların qanını sümürürsən!

•••

Tülküyə bəg dedim: - «Tifliski listok» qəzetəsi yadıma düşdü.
«Tifliski listok» qəzetəsi müsəlmanların içində bu qədər bəg
olduğundan inciyib diyor ki: bu nədir, hanki müsəlman çıxır –
bəgdür, hanki müsəlman yazıçısı çıxır –xandır! Nə bəglik,
xanlıqbazlıqdır, hardan müsəlmanlar bəg –xan oldular? Nahaq yərə
müsəlmanlar özlərin aldadırlar. Onların heç biri bəg degill ...
Görəsən müsəlman özünə bəg deməyə ermənilərin işi düzəlməyi?
Yoxsa «Tifliski listok» müsəlmanlara bəylik, xanlıq yaraşmıyor –
demək istiyor? Mənim muradım müsəlman bəglərini müdafiə etmək
degil, ancaq yaraşığa qalırsa «Cəfərbəg», «Səmədbəg» -
«Mikirticbəg», «Xaçaturbəg» dən çox yaraşıqlıdır –zənn ediyorum.
Halbuki, indi Qarabağda Arzuman kirvəyə bəg deməsən üzünə
baxmaz.

•••

«Baku»nun yuxusu

«Baku» qəzetəsi yatıb yuxusunda görübdür ki, «İrşad»
qəzetəsində yazılıbdır: Ay müsəlmanlar! Görünüz ermənilər nə
qayırlar. Lağım atıb əslinə əbarını soymaq istiyorlar, tez olunuz,
bu əhvali hökumətə bildiriniz!

Bu yuxu «Baku» qəzetəsinə öylə bir təsir edibdir ki, ayıldıqdan
sonra da bu əhvalın yuxu olduğunu yadından çıxarıb, hamən saat

yazıdır: Görünüz ay hürriyətpərəstlər, müsəlman qəzetəsi casusluq ediyor və müsəlmanları nahaq yerə qızıdırır ...

Hər bir kəs bu fəqərəni eşidib «Baku»ya diyordu ki: «Səğan yemiyibən, bəs nəçün için göynüyor». Amma mən öylə demək istəmiyoram, mən ancaq «Baku» qəzetəsinə tövsiyə ediyoram ki, yatmaqdan qabaq bir neçə dua oxumağı özüne adət eləsin ki, bir də öylə qorxulu yuxular görməsin!

Flankəs

«İrşad», 11 aprel 1906, № 87

Felyetonda «Tifliski listok» və «Baku» qəzetələrini işfə edən 2 və 3-cü bölmələr ixtisar edilmişdir. (bax. 3-cü c. 1968, səh. 56, 2-cl c. 2005, səh. 200)

ORDAN – BURDAN

Kazakların Şuşa uyezdində erməni kəndlərində olan rəftarı və Şuşa ərbabi –hökumətinin bu günə rəftara bəitina və qeydsiz baxmağı Qafqaz ermənilərini böyük bir həyəcan və gəlyanə gətirdi: Arvad, kişi, uşaq ayrı dad haray çəkib mühakimə tələb etdilər. Tələblərində sabit durdular və arzularına çatdılar. İş istintaq olundu, Şuşa uyezd naçalniki ilə bərabər bəzi məmurlar suda verildilər.

Kazakların Cavanşir uyezd naçalniki Pivovarov və pristav Şəfəbəq ilə bərabər Cavanşir kəndlərində icra etdiyi zülm və sitəmi müsəlmanlar eşidib bildilər. Heyf dedilər, çox pis iş olubdur, gərək öylə olmayaydı! – söylədilər və ... bu faciəni nişyan bucağına atıb işlərinin dalınca vardılar ... Şayələərə görə bu əhvalatı istintaq etmək üçün Cavanşirə məhkəmə məmurları göndərilibdir, nəticəsi nə olacaqdır? Naçalnik ilə pristavın suda verilməsi o yanda dursun, qorxuram ki, istintaqdan sonra bu zülm təkrar baş verə ...

Qəzetələrdə göründü ki, Fas konfransı qurtardıqdan sonra İtaliya, Trablisi –Gərb konfransı qurmaq niyyətindədir. Bu konfrans da qurtardıqdan sonra növbət İrana çatar, sonra Dövlət –Aliyə «Osmaniyyə»də konfrans olduğunu eşidib baxıb görürük ki, daha özbaşına dolanan bir islam hökuməti qalmadı ... Müsəlmanların –harada olursa –olsun –böylə bir öldürücü qeydsizliyindən hər cürə bəla və müsibət törəyə bilər.

«Rus» qəzetəsində yazılmışdı ki, Peterburg şəhər hakimi müsəlman axundunu hüzuruna çağırıb deyibdir ki: dövlətin müsəlman taifəsinə artıq hüsnü –təvəccöhi vardır (!)

Binaənileyh müsəlmanlara vacibdir ki, Allaha şükür edib dinc –dilməz dursunlar: yəni heç bir kağıza qol qoymasınlar və heç bir məclisdə işləri olmasın! Müəmmaya bənziyən bu sözlərin tərcüməsi zənnimcə budur: Rusiyada olan hər bir millət öz hüquq və ixtiyarati –milliyyə, diniyyə, mülkiyyə və sairəsini hal –hazırda tələb etməkdədir və tələblərinə əncam almaq üçün çarələr aramaqdadırlar və çarələrə tapmaq üçün iş görməkdədirlər. Binaənileyh məclislər də

qururlar, kağızlara da qol qoyurlar və hər bir ləvazimatı yerinə yetirirlər. Amma siz müsəlmanlar böylə işlərə qatışmayın, qoy sair millətlər hüquq və ixtiyar sahibi olub, səadət və bəxtiyarlığa nail olsunlar, müsəlmanlar isə hər bir insana (insan olduğu üçün) lazım və vacib imtiyazlardan məhrum qalsınlar ...

İştə bu hüsnü –təvaccöhdür! Görənsə Axund cənabları şəhər hakiminə cavabən bir söz deyibmi, yoxsa mat qalıbdır?

Ekonomiya (iqtisad)

«Veçerni qolos» qəzetəsinə Varşavadan böylə xəbər veribdirlər: general İskalon əmr veribdir ki, müqəssir və caniləri asmaq əvəzinə gülləbaran etsinlər, çünki, asmaq üçün cəllad lazımdır və cəllada da hər dəfə 75 manat pul vermək istər. Halbuki, saldatlar müftəcə gülləbaran ediyorlar ki, bu da onların vəzifəsidir.

Məmurlarımızdan ekonomiya gözləyən yalnız bir İskalon olubdur –desəm, xəta etməm –zənnindəyəm.

İlankəs

«İrşad», 14 aprel 1906, № 89

Felyeton 4 bölmədən ibarətdir. Onlardan cildlərə yalnız 1 və 3 –cü bölmələr daxil edilib. Verilmiş hissələrdə də mətnlərə əl gəzdirilib. Məsələn: «ayrı» əvəzinə «irə», «bu günə» əvəzinə «belə», «vardılar» əvəzinə «gətdilər», «binaanleyh» əvəzinə «buna görə də» və s. (bax. 3-cü c. 1968, səh. 57 –58, 2-ci c. 2005, səh. 201 –202).

ORDAN –BURDAN

Bir neçə il bundan iləri erməni gürühi Rusiya ədəbiyyatına «Şiddətli bir «zərbə vurmuşdu». Məsələn, mütəvəffa Veliçkonun* «Əfi ilanlar» adlı əsərini içində doğru sözlər olduğuna görə xoşlamıyıb kökündən yox etmək istəmişdilər. Və bu niyyətlə məzkur əsərdən minlərcə cildlər alıb cırırdılar, yandırırtdılar, yerə basdırırdılar. «Məlum» yerlərdə tələf edirdilər. Bir kəlmə «doğru söz göz çıxardar» zərbulmasalının acı bir həqiqətdən ibarət olduğunu aydın bir surətdə izah və aşkar ediyordular. Lakin bu yaxınlarda, yəni Quriya dağıldıqdan sonra erməni gürühi Rusiya ilə dostlaşdı. Və bu dostluğu möhkəmləndirmək üçün, daimi adətlərinə görə təməllüqqu libasına girib Rusiya üçün neçə –neçə «oxidmət»lər göstərdilər. Əzəncümlə keçmiş «zərbə»ni təsviyə etmək qəsdilə rus ədəbiyyatını zənginləndirməyə qeyrət etdilər. Bir neçə kitab yazdılar. Onlardan «nəşhur»u – «Cəhad» və «Gəncə qanlı günləri»dir. Əvvəlinci kitabın məzmunu ilə qərelərimizi aşına etmişdik. İkinci kitab isə Gəncədə vəqə olan erməni –müsəlman davasından bəhs ediyor. Lakin bu kitabı yazan erməni Gəncə hadisətini tərsinə nəql edibdir. Yəni müsəlmanlar edən işləri ermənilərə isnad veribdir. Ermənilər edən vəhşilikləri müsəlmanların üstünə yıxıbdır. Və bu bişəyaliqlə iktifa etmiyib müsəlmanın pişrovlarını sögübdür. Amma çifayda, mərqum erməninin bu kitabı ruslara xoş gəlməyibdir. «Malades» əvəzinə rusun bol söyüşlərindən birisini alıbdılar. Lakin sögüşdən rəncidəxatir olmuyub (çünki imdi yeri degil!) öz kitablarını özləri tərif və tövsifə başlıyıbdılar. Böylə ki, erməni «daşnaksüyun» fırqəsinin vasitəyi –nəşriyyatı (orqan) «Araç» qəzetəsi yazıyor ki, daha bundan gözəl bir kitab tapılmaz: içində yazılanlar doğru, bir yeyib, namusu qurşağına bağlıyıbdır. Yalançıya diyor –peyğəmbərsən. Doğruçuya diyor –bizə düşmənsən. Böylə qəzetənin özü nə, sözü nə?

Qəzetə dedim, yadıma rəhmətlik «Şərqi -rus» düşdü... Heç bilirsinizmi bu Bakı, nə Bakıdır. Yazıq «Şərqi -rus» batırdı. Əvəzində guya yanıq vermək üçün iki qəzetə çıxartdı! Odur ki, «Şərqi –rus» baş məhərririnin acığı tutub imdi «Şərqi -rus»u

diriltmək qəsdilə rus və müsəlman dilində «rəsmi» bir qəzetə vermək istiyor. Özü də diyor ki, müsəlmanların içində pis –pis fikirlər törəməkdədir. O fikirləri dağıtmaq üçün rəsmi qəzetə lazımdır. Və bundan sonra müsəlmanları ruslara bitişdirmək lazımdır ki, bu da rəsmi qəzetə vasitəsilə mümkündür...

Bədən degil: qoy cənab Şaxtaxtinski bizləri ruslara bitişdirsin ki, görək bu təcrübədən nə çıxacaqdır!

Mühüm suallar və əhəmm cavablar:

Sual: erməni –müsəlman məsələsi nə vaxt qurtaracaqdır?

Cavab: ermənilərin əqli başlarına gəlib, ürəkləri təmizləndikdən sonra. Bunun da nə vaxt olacağını mən bilmioram, «daşnaksüyun» firqəsindən xəbər al desin.

Sual: Biz nə üçün geridə qalmışıq?

Cavab: Çünki bizi irəli aparanlar cibləri ağırlıq etdiyinə görə yorulub yolda qalıbdılar. Ciblərinin də nə səbəbə ağır olduğunu mən bilmioram. «Vişşi kurs» qurtarmışlarımızdan xəbər al desin.

Sual: İdareyi –ruhaniyyərimiz nə vaxt düzələcəkdirlər?

Cavab: İdareyi –ruhaniyyərimizin düzəlməsi «Stanislaw» və «Anna» nişanlarının çoxalmasına bağlıdır. Düşümüz nişanlar ilə təzyin edildikcə idareyi –ruhaniyyərimiz də müzəyyən olub düzələcəkdir. Nişan almağın da yolunu mən bilmioram, «Molla Nəsrəddin»in əvvəlinci səhifəsilə bərabər «Tərcüman»ın 36-cı nömrəsindən xəbər al desin.

Sual: Məktəblərimiz nə vaxt islah olunacaqdır?

Cavab: Ana dilimizi bilmərrə unudandan sonra. Ana dilini unutmaq yolunu da mən bilmioram. Zaqafqaz seminariyası müəllimlərindən xəbər al desin.

Sual: Bizə nə lazımdır?

Cavab: Dinc dinnəz oturub öz hüquq və ixtiyaratını almaq üçün mübarizə edən millətlərə tamaşa etməmək. Məşğuliyyət üçün bir –birimizi öldürmək, qanlılıq salmaq. Amma «heç bir kağızda qol qoymamaq və heç bir məclisdə iştirak etməmək», bunun da hikmətini mən bilmioram. Peterburq şəhər hakimi ilə bərabər Axund Bayazidovdan xəbər al desin.

Sual: Biz nə vaxt qəflət yuxusundan oyanacağıq?

Cavab: «Mədəniyyət» sübbi açılıb «mərifət» günəşi çıxandan sonra. Bunun da nə vaxt olacağını mən bilmioram. Bizi ruslara bitişdirmək istəyən Şaxtaxtinski kibi müəzzinlərdən xəbər al desin.

Sual: Biz nə etməliyiz?

Cavab: Sözü doğrusu, heç nə! Çünki bir işə iqdam etdikdə onu başa aparmaq lazımdır, biz işə –hər bir işimizi daim yarımçıq qoyuruq, bunun da səbəbini mən bilmioram, «bütün» adamlarımızdan xəbər al desin.

Sual: Nə üçün bizim elmimiz yoxdur?

Cavab: Hamı elm??

Filankas

«İrşad» qəzeti, 17 aprel 1906, № 91

Felyetonun 1-ci hissəsi ixtisar olunub, 2-ci hissədə bəzi ifadələrə əl gəzdirilib. Məsələn: «Bizi ruslara bitişdirmək istəyən Şaxtaxtinski kibi müəzzinlərdən xəbər al desin» cümləsi görün necə təhrif olunub: «Bizi ruslara yetişdirmək istəyən Şaxtaxtinski kimi məzunlardan xəbər al, desin». Bir var «bitişdirən», bir də var «yetişdirən».

müəzzin – azan verən
məzun –məktəbi bitirmiş

*Veliçko «Qafqaz» qəzetəsinin sabiq baş mühərriri olub, rus ədiblərindəndir – Ü.H.

BİR TƏDBİR LAZIMDIR, YA YOX?

Zaqafqaziya işlər xarəbdir. İrəvan və Gəncə quberniyalarından bir –birindən həyəcanlı, bir –birindən qorxulu xəbərlər gəlməkdədir. Quldurluq, qatillik bu zavallı quberniyalarda adi hadisələr halını çoxdan bəridir ki, kəsb edibdir. Bir tərəfdə öldürülər, bir tərəfdə soyurlar. Bir tərəfdə əsir edib heç bir təqsiri olmiyanları min cürə əziyyət və əzaba giriftar ediyorlar. Qəzetələr böylə hadisələri öz stunlarında xəbər verib onu dəxi qeyd ediyorlar ki, filan yerə qoşun göndərilib, filan yerə top aparıldı. Lakin bu qoşun, bu top məzkur hadisələrin gün –gündən şiddətlənməsini kəsmək ediyor, yaxud əksilənməni? **Biz isə bu hadisələrin əksilməsini görmüylə hər gün yeni hadisələr vüquini xəbər veririk.** Şübhəsizdir ki, əgər işlər bu tərz ilə davam etsə, yəni vəqə olan hadisələrə qarşı yalnız bir qoşun və top göndərməklə tədbirlər görülsə, bu ölüm, itim, quldurluq, basqınlığa bir intəha olmaz. Bəlkə bunlar hamısı o qədər şiddətlənər ki, axırda ümumi bir qırğına mübəddəl olub ölkəni ağzına alar. Ondan sonra ... «əsaslı» tədbirlər görülməsinə mübaşirət edilər, tədbirləri işə buraxmağa, tətbiq etməyə başlarlar. Lakin üç gün keçməz ki, genə sahibi –tədbirlər boşalar, tədbirlərin əsəri, nüfuzu azalar, yenə ölüm, itim, hücum öz qaidəsinə girər. Top və qoşun göndərilər, heç bir faidəsi olmaz. İşin axın qırğın və ixtişaşə müncər olar və habelə ... Bunlar hamısı təkər kibi fırlanmağa başlar və bunların hər bir fırlanmasına ölkənin hər dəfə bir qismi qurban olub gedər...

Lakin bir fikir edəlim, məgər doğrudan da bu qanlı hadisələrə qarşı əsaslı tədbirlər görmək lazım degilmi?? Məgər doğrudan da qət ediləbdir ki, hər nə olursa –olsun? Məgər keçən erməni –müsəlman şurasından [hüsnü -] nəticələr çıxma bilmədiği rəislərimizi, baş bilənlərimizi daha həvəsdən saldı? Lakin bu erməni –müsəlman şurasından arzu edilən nəticələr çıxma bilmədiyinə səbəb nə oldu?

Əgər işə diqqət ilə baxılırsa, məlum olar ki, bu şuranın səmərəsiz qalmasına və qanlı hadisələrin, hətta qırğınların davamına və şiddətlənməsinə yalnız bir o həqiqət səbəb oldu ki, məzkur şuranın qərarı ilə canişin, qubernator, naçalnik və pristavlar hüzurunda təşkil olunmuş sülh və səlah komisiyonları öz vəzifələrini layiqincə yerinə yetirə bilmədilər.

Ən əvvəl bu həqiqəti yadımıza salalım ki, yuxarıda zikr olunan erməni –müsəlman şurası qurtarıb canişini –Qafqaz hüzurunda komisiyon qurmağa başlandıqda erməni camaatının ifratpərvər hissəsi öz vəkillərini məzəmmət edib, hətta onların vəkilliyə haqları olmadığından danışmağa sürü etdilər. Bu da ondan naşi idi ki, məzkur şurada müsəlmanlar tərəfindən bimaħaba rast və mərd –mərdənə danışan vəkilləri bu erməni müsəlman ixtişaşına böyük səbəb ermənilərin «daşnaksyun» adlanan itxaləqi fırqəsi olduğunu dəlil və sübutlar ilə hökumət hüzurunda bayan etmişdilər. [Erməni vəkillər isə bu aşkara həqiqəti inkar edə bilməyib iqrar və etirafə məcbur olmuşdular. Bu isə məlum olduğu üzrə ermənilərə xoş gəlməmişdi.

Lakin nədən isə canişin hüzurunda komisiyon təşkil olunandan sonra etiraz və protest edən erməni hissəsinin məzəmmət səsi kəsildi. Görünür ki, bilaxir aşkara göründü ki, bunlar ilə öz vəkilləri arasında itilaf və razılıq hasil olmuş imiş. Lakin dörd burasıdır ki, bu etilaf və razılıqın yalnız bir qərəz və tərəfçilikdən ibarət olduğu mürruri –zaman ilə kəməli –təəssüf ilə göründü. Daha doğrusu komisiyon təşkil olunan gündən etibarən indiyə kimi gətdikə kəsbə –şiddət edən bu cinayətlər və qanlı hadisələr erməni vəkillərinin tərəfçiliklərini güzgü kibi göstərdi. O vəqt ki, erməni qəzetələrinin müsəlman tərəfindən filan yerə, filan cinayət baş verdi –deməklərinə heç bir haqq və səlahiyyətləri yoxdur. Bizim qəzetələrdə hər gün ermənilər tərəfindən cinayət olduğu yazılıb şikayət ediliyordu. Biz ümid ediyorduz ki, «sülh», «səlah» komisiyonu bu şikayətlərə qulaq verib müsəlmanların dadına çatmaq degil, gələcək qorxulu hadisələrin önünü almaq üçün bir tədbir ittixaz edər. Lakin komisiyon tərəfindən heç bir təşəbbüs görünmüyordu ...]

•••

Pəs, o vəqt ki, ölkənin orasında –burasında müsəlmanlar ölüm, itim və hücum giriftar olurdular, canişin hüzurundakı «sülh və səlah» komisiyonu bu cinayətlərə qarşı bir tədbir görməyi artıq hesab edirdi, o vəqt ki, hökumət qulluqçuları öz provakatorluqları ilə və fitnəvü fəsadları ilə aranı qızıdırırdılar. Və müsəlmanları erməni bədkərdarlarının ayağına verib, erməniləri müsəlmanların üstünə qalxırdılar, yenə məzkur komisiyon kəməli –istirahət ilə oturub, böylə bir şeytanətkarana əməllərə etina etməyirdü və diqqət

yetirmiyordu. Demək olmaz ki, bu cinayətlərin sədasi və zülməddələrin ah –naləsi komisyon üzvlərinin qulaqlarına yetirmiyordu. Xeyr, onlar bunun hamısını yaxşı bildirdilər. Lakin bilə –bilə özlərini bilməməzliyə vururdular. [İştə bu əhvalat, erməni vəkillərinin qərəz və tərəfgirliklərini aşkar etdi. Və erməni vəkillərindən də Xatısov və Kalantar cənablarının ciblərini pul ilə doldurub Qazax uyezdinə getmələri və «müsəlmanların pullarını gətirmişik, müsəlmanlar da bizim pulu versinlər» -deyib, müsəlmanlardan lap iki qat artıq pul tələb etmələri onların bu tərəfgirliklərinə rüsvət qəbul etməyə qabil olmuyən böyük bir şahid oldu... Komisyonun ancaq «erməniləri incidirlər» sədasi eşidilən tək iş görməyə şüru etməsi daxi erməni vəkillərinin tərəfgirliklərini qəti surətdə bəyan və aşkar etdi!

İştə fikir edəlīm: bir komisyon ki, adı «Sülh və səlah» olub da özü tərəfgirlik tərīqilə iş görə –həqiqi sülh və səlahın bərqərar olmasına yardım edə bilərmə? Bir komisyon ki, xüsumət və düşmənçilikdə bulunan iki tərəfi bərişdirməyi boynuna alıb da bir tərəfə qərəz və digər tərəfə tərəfçilik nəzərilə baxa –bu iki tərəfin bərişməsi oyanda dursun, təkrar vuruşmaya səbəb olmazmı? Bir komisyon ki, «sülh və səlah» komisyonu adlandığı yerdə durub əksinə iş görə, sülh və səlah nəfinə cüzi bir əhəmiyyəti, azca bir nüfuz və əsəri olarmı? ...

Biz qərəz və tərəfgirlikdə bütün komisyonu bəhəqq ittiham ediyoruz. Çünki, məzkur komisyonu adlandırdıqda biz ancaq erməni vəkillərini nəzərdə tuturuz və xəta da etmiyoruz.

Zira əvvəla həmin komisyanın əksər üzvləri ermənidirlər və saniyən orada müsəlman üzvləri daxi vardırsa da, onların olmaları olmamalarına bərabərdir. Vəqəən bir üzv və vəkil ki, müvəqqədən təyin olunub da öz keyfilə yerində əbədilik otura və otura –otura da öz millətinin qeydina qalmıya, biz müsəlmanlardan ötrü yox mənziləsindədir.

Və salıson, tutalım ki, biz müsəlman «vəkil»lərinin məzkur komisiyasında varlığını iqrar ediyoruz. Lakin dərd burasıdır ki, bu müsəlman «vəkil»ləri daxi bitərəf və biqərəz degildirlər!! Əgər bu müsəlman «vəkil»lərinin əvəzindəki gürcü və yaxud ədalətli rus olsaydı, əvvəlcə ermənilər tərəfindən baş verən cinayətlərə onlar qeydsiz və etinasızmı baxardılar, zənn edirsiniz? Xeyr, insaf və vicdanları buna yol verməzdi. Hətta qeydsiz baxmağa məcbur olsa

idilərsə də, «sülh və səlah komisyonunun üzvü» namini üstlərinə götürüb özlərinə özgə bir yaraşlıq ad qoyardılar. Və yaxud üzvlükdən əl çəkərdilər! Müsəlman «vəkil»ləri isə nə onu edirlər, nə də o birini. Və özlərini də «sülh və səlah komisyonunun üzvləri» adlandırıb sahibi –qərəz və tərəfgir olan erməni vəkillərinin düdüyünə oyniyorlar, yəni özləri də tərəfgirlik ediyorlar ...

İştə bir ölkədə ki, orada iki tərəf düşmənçilik edə və o iki tərəfin sülh və səlahına məsalimət və səlahına səy edən böylə bir qərəz və tərəfgirlik ilə iş görən «sülh və səlah» komisyonu ola, o ölkədə xüsumət və ədavətin baqi qalması heç bir halda mövcəbi –istiğrab və təəcüb degildir!

Demək olar ki, əgər bu sülh və müsəliməti özünə vəzifə ittixaz etmiş canişin hüzurunda olan bu baş komisyon öz müqəddəs vəzifəsini layiqinə ifa edə bilə idə, yəni qərəz və tərəfgirliyə kənarə qoyub sidqi –dil ilə işə baş qoşsaydı, əbas yerə bir bu qədər qan tökülməzdi. [Əgər İrəvan quberniyasında baş vermiş erməni cinayətləri dürüst istintaq edilib canilər tutulsaydı və layiqinə tənbih olunsaydı, o cinayətlərin nəticələri müsəlmanlara bir o qədər təsir etməzdi. Əgər Gəncə quberniyasında erməni tərəfgiri olub provakatorluq edən hakimlər komisyonun hökmü ilə öz vaxtında qulluqdan kənar olunsaydılar, onları provakatorluğu bu zavallı quberniyada arzu olunmayan hadisələrə səbəb olmazdı...]

İmdi hər iki tərəfdən biruz edən cinayətlər şiddətlənməkdədir, «sülh və səlah» komisyonları isə bir tərəfdən qərəz və tərəfgirlik və digər tərəfdən ədalət və cəbulunluq illətinə giriftar olduqlarından olan bu qorxulu hadisələrin önünü almaqda gücsüzdürlər. İş komisyonun bu axirki qərarından nəcə ki, gözləndirdi heç bir hüsnə –nəticə hasil olmadı... General Qoloşçapovun Qarabağa təkrar təyin olunub getməsindən heç bir şey çıxmadı, generalın burnunun qabağında nəcə –nəcə cinayətlər baş verdi. General isə buna qarşı heç bir tədbir görmədi. [Hətta ermənilər ilə rus soldatları tərəfindən Əskəran denilən səngərin yanında icra olunan bir cinayətin üstünə özü çıxıb nöqtəyi –ətina etməmişdi və zülməddələrin şikayətinə və sədai –istimdadlarına qulaq asıb bir tədbir görəcəgini vəd etmək əvəzində bunu demiş ki: bu cinayət yoldan kənarə vəqə olubdur, mənim vəzifəm isə yola baxmaqdır. ...]

Məzkur komisiyon tərəfindən general Qoloşçapovun öhdəsinə həvalə olunmuş köç məsələsi əlhal namücməl qalıbdır. Köçün bir yarısı dağda və bir yarısı arandadır. [Dağdakılar ermənilər tərəfindən kövrü –cəfa görürlər, arandakılar isə adət-kərd olmadıqları istidən zərər və əziyyət çəkirlər...]

Komisiyon qərar qoymuşdu ki, Gəncə quberniyasının provakatorluq edən hakimləri qulluqdan kənar olunsun. Əlan o provakatorlar öz başçıları olan Xankəndi pristavı Voskresenski, Zəngəzur pristavlarından Saxarov ilə bəhəm hələ hökm sürməkdədirlər...

[Sayanı –diqqət və təəccüb burasıdır ki, İrəvanda mayın 27 –ndə vəqə olan hadisədən sonra baş «sülh və salah» komisiyonumuz şiddətli tədbirlər görüb gələcəkdə möhtəməl hadisəni qabaqlamaq əvəzində bununla iktifa etdi ki, İrəvan komisiyonundan sordu: Sizə kömək lazım degilmi?

Və bu sualdan sonra hər nə cavab aldısı, bir iş görməyib istirahətə məşğul oldu. Amma iyunun 6-da İrəvanda ixtişaş təzələndi və indiyə kimi şəhərin ətraf və əknafında davam etməkdədir...

İştə tərəfgirlik, ətalət və cəbunluğun nəticələri aşkardır... [Ölkəsinin və millətinin qeydində qalıb dərd və çəmini çəkən və yalançı «millət-pərəstlik» örtüyü (maskası) altında özünü gizlətməyin və millət-baz olmayan şəxs bu işlərə və bu əməllərə diqqət yetirməlidir və gələcək vəxamət və təhlükələrə nəzərdə tutub sual etməlidir ki, aya, davam edib də şiddətlənməkdə olan bu hadisələrə qarşı cəsi tədbirlər görmək lazımdır, ya yox?

•••

Tədbir vacibdir və əzəldən vacib idi. Lakin indiyə kimi görülən «tədbirlər» necə ki, görürük, heç bir hüsnü –nəticə vermə bilmədi. İndi isə ciddi tədbirlər görmək vacibdir. Hal –hazırda neçə –neçə firqələrin bu əhvala dair nəzərləri bizə məlumdur. Bu firqələr dəxi keçən «tədbirlər»in və əzəncümlü «sülh və salah» komisiyonlarının puç və bihədə olduqlarını görüb də gələcəyə dair təəvvüflərini izhar etməklə bərabər öz tərəflərindən dəxi əqidələrinə haqiqi saydıqları tədbirlər təklif ediyorlar. Məsələn: erməni sosial –demokratiya partiyası, bizim ictimaiyyun –amiyyun firqəsi ilə bərabər isbat ediyorlar ki, hal –hazırdakı təzi –idarə (rejim) in vücudu ilə ölkənin sükut və istirahəti –təmməsi, yəni bilmərrə sakit və salim olması mümkün

degildir. Bəhəmə bu tərzdə bir tədbir təklif ediyorlar ki, bu ixtişaşın qəti yalnız bir Qafqazın zəhmətkeş hissəsinin əlilə mümkün ola bilər. Binaənileyhə hamın zəhmətkeşlərdən, yəni fəqərəyi –kasibə deyilən fəhlə ilə kəndçi sinfindən cəmiyyətlər təşkil edib ixtişaş qət etmək işini onlara həvalə etməlidir. Lakin əvvəlcə təşviqat və təhrikat vasitəsilə bu fəqərəyi –kasibə firqəsini o məqamə yetirməlidir ki, onlar işin əslindən xəbərdar olub öz xeyir və şərlərini qansınlar.

Bu nəzər və bu tədbiri hər halda təqdir və təhsin etməmək olmaz. Bu yaxşıdır. Lakin iş buradadır ki, bu tədbirin işə qoyulması çox uzun çəkər, istər ermənilərin və istər biz müsəlmanların kəndçi qismini xeyir və şərr tanımaq məqamına gətirmək üçün neçə illər sərf etmək lazımdır. Halbuki, bu böhranlı zamanda iti, əsərlə tədbirlər görmək lazımdır.

[Ermənilərin digər bir firqəsi ki, onun çində hər sinif və silkdən olanı vardır, bu ixtişaşın hamısını polisənin üstünə yıxır və ah provakator! –deyə söyənir. Lakin məəttəəssüf bu firqənin sözlərinə inanmaq müsəlmanlardan ötrü çox çətin və çox da qorxuludur. Çünki, bu iki ilin ərzində biz qonşularımızın içinə və çölünə, üzünə və astarına yaxşıca bələd olub bilaxırı bunu dəxi duyduq ki, bunlar provakator ismi ilə yalnız o çinovnik və məmurları əndandırılar ki, onlar provakatorluqlarında müsəlman tərəfini gözləyib, erməniləri bizim ayağımıza verirlər. Amma o polisə sahibləri ki, erməni tərəfdarı olub fitnə və fəsadlarını müsəlman başında çatlatmaq istiyorlar. Haman erməni firqəsinin yanında ən adil və ən insaflı qulluqçu hesab olunurlar... Odu ki, bunların «Filan məmur çıxın, filan məmur təyin olunsun» –deməklərinə biz bir o qədər etimad və etibar ilə bəxa bilmiyoruz degil, hətta xoşlamiyoruz da. Gah vətəz bunlar öz «oxzeyn»ləri üstünə tökülməyə layiq olan təqsiri bizim bəğbəstlərimiz, ağalarımız və xanlarımız üstünə töküb qəti surətdə diyorlar: bu bəglər və xanlar və ağalar olmasa, Qafqazda bir damcı da qan tökülməz! Lakin bu sözləri deyib də onlar öz –özlərini əldədirilər və öz vicdanlarının sədasına müxalif dənəşdiqlərini batınən iqrar ediyorlar, çünki, bizim bəg, xan və ağalarımızın kim olub –olmadığını ermənilər özləri bizdən yaxşı tanıyırlar. Ümumiyyəz etibarə ilə bu firqənin sözü, nəzəri və təklif etdikləri tədbirlər boş və bimənədir. Və nəzəri –etibarə layiq degildir. İndiyə kimi ölkəmizdə ixtişaşə qarşı ittax olunan «tədbirlər» bu firqənin

sələhdilə olmuşdu. Fəqət məlum olduğu üzrə onlardan bir şey çıxmamışdı.]

Biz müsəlmanlar dəxi rus məmurlarının provakatorluqlarını iqrar və etiraf edib də, erməni «daşnaksuyun» fırqəsinin də bu ixtişaşın davamına səbəb olduğunu anlıyib ölkənin sakitlik və rahatlığı xatirəsi üçün tələb ediyoruz ki, provakator olan məmurların bərkənar olması ilə borabər onların əlində kor alət olan «daşnaksuyun» fırqəsi dəxi daxilib puç olsun. Əlbəttə, bizim bu tələbimizə tez əncam verilsə, ixtişaş tez bir zamanda sükunət və rahatlığı mübəddəl olar. Bu şübhəsizdir. Lakin iş buradadır ki, bizim bu haqq –tələblər tez bir zamanda əncəpəzir ola bilməz, çünki, doğrudur erməni cəməətinin özü bu halda öz «mühafizə»ləri olan «daşnaksuyun»dan incikdir. Amma bainhəmə illər ilə təşkil və təqviyə edilmiş bu fırqə bu gün özünü öz cəməəti arasında öylə möhkəmləndiribdir ki, tez bir zamanda puç olması çox məhəldir. Onun terror vahiməsi hələ cəməətin canından çıxmıyıbdır...

Bəs nə etməli?

Məlumdur ki, ixtişaş və qan tökmək olmamaqdan ötrü lazımdır ki, provokasiya olmasın. Bu provokasiya həm hökumət tərəfindən ola bilər və həm də hər iki cəməətin ərzəl və dəni şəxsləri tərəfindən. Və sənியən bir qanlı hadisə vəqə olandan sonra say etmək lazımdır ki, bu hadisə təkrar davam etməsin və sair yerlərə yayılmasın. Bu da o zaman mümkündür ki, qanlı hadisəyə səbəb olan şəxslər bilatəxir adilənsə, lakin şədiddətə və tövbixə yesinlər, yəni təkrar ediyoruz, ölkəni bəri heç olmasa indiki halına nisbətən sükunət və rahatlık üzrə saxlamaq üçün lazımdır ki, ümdə diqqət iki şeyə cəlb olunsun: provokasiyanın olmamağına və müqəssirin bilatəxir layiqincə cəzalanmasına, zətən bu düşmənçilik, bu iki millətin arasına kənar əlilə soxulmuş bir şeydir, əsası degil. Binaənileyh kənardan gəlmiş bu düşmənçiliği yəxarida zikr olunan tədbirlər ilə rəf etmək mümkündür. Lakin bu şərtlə ki, o tədbirlərin tətbiqində heç bir qüsur və mütəməhə olmasın.

İştə ölkənin sülh və mütəməhə üçün ümdə iki tədbir görmək lazımdır: provakatorları qovub sürmək və caniləri layiqincə tənbeh etmək. Qətiyyəni demək olar ki, bu erməni –müsəlman ixtişaşı başından indiyə kimi nə bir provakatora və nə də bir caniyə arzu

olunan surətdə cəza və tənbeh olunmuyubdur. Provokatorlar öz yerlərindədirlər və ya bu yerdən o biri yerə dəyişilibdirlər. Əsil müqəssir və canilər isə cəza üçün hökumət əlinə verilməyibdirlər.

Zətən provakatoru və caniləri məhkəmə əlilə tənbeh və tövbix etmək bizim bu «sülh və səlah» komisiyalarının vəzifələrindəndir. Lakin nə etməli ki, bu komisiyonlar öz təqsirlərinə görə bu işdə gücsüz və qüdrətsizdirlər... Halbuki, indi yalnız bu guna tədbirlər ilə ölkənin sükunət və rahatlığını, - əhali əqlə və huşə gəlincə, -saxlamaq mümkündür. Məlum olduğu üzrə hökumət bu tədbiri heç bir vaxt layiqincə itixaz və tətbiq etməz. Hər halda bu tədbirlər cəməətin öz əli ilə işə qoyulmalıdır və bu tədbirlərin əncəmə yetməsinə cəməət özü göz yetirməlidir. Çünki, provakatorun da və caninin də kim olduqlarını cəməət özü yaxşı bilib tanıyır və bunlara tənbeh və cəza olunması cana doymuş cəməətin şiddətli arzusudur. Söz yoxdur ki, cəməətin bu işə müdaxiləsi ancaq öz vəkillərinin vasitəsilə ola bilər. Binaənileyh cəməət bu işdə olsun deyəni genə komisiyon və komitələr indiki «sülh və səlah» komisiyonlarına çox az müşahibət olmalıdır. Əvvəla bu indiki komisiyonların vəkilləri cəməət tərəfindən baqaiddə seçilmiş həqiqi vəkil degildirlər. Bunlar Tiflisdə ələtunda olan adamlardır ki, tutub hökumətin sələhdilə vəkil təyin edilibdirlər. Sair məhəllə komisiyonların vəkilləri isə həmçinin «xudəsə» vəkilidirlər. Və sənियən bu «vəkil»lərin qərəz və tərəfirləkdən bəri və uzaq olmalarına heç bir kəs göz yetirmiyor. Onların tərəfirləkləri isə indi hamıya məlumdur. Və salınsən bu «vəkil»lər iş görməkdə bir o qədər ixtiyar sahibi degildirlər. Odur ki, hər nə «səlah» bilib təklif edilsə də, hökumət tərəfindən əməl olunmuyubdur. Bundan əşkardır ki, həqiqi və işə yarar komisiyon təyin etmək üçün lazımdır ki: əvvəla, baş komisiyonun vəkilləri bilavasitə cəməət tərəfindən seçilsinlər. Cəməət özü öz dərdbənlərini və yara tanıyanlarını özü yaxşıca bilib da tanıyır. Hökumət vəkil seçmək işinə müdaxilə etməsin.

Sənियən baş komisiyonda hər iki tərəfin cəməəti vəkillərindən savayı tərəfi –cəməətdən də vəkillər olsun. Bu bitərəf vəkillərin hüzzuri vəcibdir ki, bunların diqqət və nəzəri bitərəflərə və bəiqəzanəsi sayəsində haman komisiyonda (indiki komisiyonda əşkar olunan) tərəfirləklər və qərəzin iyi və tozu da olmasın. Bitərəf vəkillər məlumdur ki, gürcü cəməətidən olmalıdır, çünki, bu nəcit

taifə bu qardaş qanı təkən ixtişaşə qarşı həqiqi ölüm və kədərini izhar edib, həmişə say ediyordu ki, adilənə və münsifənə tərqi ilə bu biməni ixtişaş və şurişə bir intihə çəksin və ya çəkilsin. Adil və münsif gürcülərin gözündən heç bir provokator, heç bir cani yayınmaz. Gürcü vəkillərini gürcü cəməati özü seçsin.

Salisən, bu günə təşkil olunmuş komisyona provokator və caniləri tutub sud və məhkəmə ilə cəzasına yetirməkdə külli –ixtiyar verilsin və onların hər bir qəraradları bilatəxir təsdiq və icra olunsun.

Rabiən, komisyona əzaları hökumət ianə və maaşı ilə dolansınlar ki, onsuz da mali –mülki dağılıb tükənmiş cəməatə zərər dəgəsin.

Məhəlli komiyaonlar isə haman seçgi qərarı ilə qurulmalıdır. Lakin burada bitərəf vəkillərin hüuru artıqdır. Bu komiyaonlar isə baş komiyaona tabe olmalıdır. Bu komiyaonların əməl və rəftarından baş komiyaona şikayət etməgə cəməat muxtardır.

Məlumdur ki, baş komiyaon ilə məhəlli komiyaonlar ümdə diqqətini provokatorların və canilərin cəza və tövbixinə cəlb edib də bu iki taifənin genə ülfət və üns tutmalarına da vasitələri ilə say və qeyrət etməlidirlər.

Böylə bir həqiqi sülh və müsəlimət komiyaonlarının vücudu ilə borabər erməni sosial –demokratları və müsəlman ictimaiyyun –amiyyunları ittifaq və ittihad edib iki cəməati fələn dərrəkə və qanacaq məqamına gətirməgə himmət etsələr, ümid olunur ki, həqiqi sülh bir tez zamanda bərqərar və paydar olub ətrafdan soxulmuş düşmənçilik bilmərrə puç və məhv olar. Və bu qədim dostlar əl –ələ verib ümumvətən üçün xidmətə şüru edərlər. Dəxi ermənilər görərlər ki, elmsiz qonşuları indi iri –iri qədəmlər ilə irəliyə hərəkət etməkdədirlər. Kasbi –hürriyyət və azadi işində onlara məmanicə degil, müavin olarlar.

Ü. Hacıbəyov

Bədəttəhrir. Ümidvarız ki, bu məsələyə dair sairlər dəxi öz təsəvvüratlarını izhar etməklə, ölkənin sülh və müsəliməti xətrəsini üçün ciddi tədbirlərin bir tez zamanda tətbiq və icrasına yardım edərlər.

«İrşad», 12, 13, 14 və 15 İyun 1906, № 137, 138, 139, 140.

«İrşad»ın dörd nömrəsində dərc olunmuş məqalənin demək olar ki, hər bir bölümündən müəyyən vacib hissələr ixtisar edilmişdir. Bu ixtisarlarda mətnə dəyişikliklərə əl alınmışdır []. Mətnlərdə bəzən sözlər çıxarılıb və düzəlişlər də edilmişdir. Məsələn, «hüsn -nəticələr» - (yaxşı nəticələr) – də «hüsn» sözü buraxılmışdır. Yaxud, «xəbər veririk» - «xəbər verirlər» kimi getmişdir və s. (bax, 3-cü c. 1968, səh. 93 –98; 2-ci c. 2005, səh. 231 -236). Məqalə qəzet mətnindən olduğu kimi çap olunur.

İllət – xəstəlik
namücməl –xülasəsiz
cası –iri, böyük
ərzəl –ən rəzil, alçaq
müsəmilə –səhlənkərlük
müšahib –bənzər, oxşar
xudsər –özbaşına
bədəttəhrir –yazdıqdan sonra

ORDAN – BURDAN

Budur neçə vaxtdır ki, qulağıma iki cürə səs gəlməkdədir.

Biri: İşlərimiz xarəbdir. Bu gün, səhər qış gəlir. Əlimiz hər yerdən üzüləcəkdir. İndidən bir tədbir görmək lazımdır ...

O biri: Əcəb işlərim düz gətirməkdədir, ha! Bu gün səhər Mariya Qriqoryevna da gəlir. Kəfim hər bir tərəfdən düzələcəkdir. İndi də heç bir qayğı çəkməyə ehtiyacım yoxdur ...

Biri: Su da kəsilibdir. Alış veriş yox. Dükəncilər hamısı əli qoynunda qalıblar: taxılı dolu döğüb, qalanını çəyirtgə yeyib, qış üçün bir buğda da qalmayıbdır... nə tövr olacaq?

O biri: Filan düşmənim öldürülüb, arada söz, hekayət də yox, mən ilə çəkişən adamların hamısı burunlarını sallayıbdılar. Qabağımda bir adam da qalmayıbdır... Necədir, məgər?

Biri: Görünür ki, bizim axırımız yetibdir vallah! Heç bir işimiz düz gətirmiyor. [Barışıq üçün komissiyə qurduq –vəkillərimiz dönüb erməni oldular...]. İdareyi –ruhaniyyəimizi düzəltmək üçün məclis qurduq, birisi məclisi qovub dağıtdı ki, əşi, nə məclisbaşıdır, qoyun görək xalq nə qayırır, biz də bir qədər tamaşa edək. Dövlət dumasına vəkil göndərdik ki, danışınlar, gedib, orada yıxılıb yatdılar. Görəsən bizi kim qarğayıbdır?

O biri: Görünür ki, indi dövrən mənimkidir, sən öl! İşçilərimin hamısı mənə tərəfdər. Filan ilə filan dostun arasını vurdum –dönüb bir –birinə düşmən oldular. Mariya Qriqoryevnanı özümə mayil etmək üçün qonaqlıq qurub, məclis açdım, hamı valeh olub, dedilər ki, ta biz pəs, hər nə bilirsən elə. Biz də sənə tamaşaçı olaq. Tək bir filan qalmışdı ki, onu da kələkləyib, başımdan elədim ... Pəs mənim bəxtim oyanıbdır!

Biri: Ey gələcəgi yada salmayanlar! Axırki pəşimançılıq fayda verməz ha!... Qabağınız uçurumdur. İndidən özünüza bir özgə yol axtarınız. Yoxsa bir az keçməz ki, məhv və nabud olarsınız. Dünyada adınız da qalmaz! Neçə ildir ki, xabi –qəflətdə yatıb, dünyadan bixəbəridiniz. Gələcəyin qayğısını çəkmiyordunuz, bəri, heç olmazsa bu əlinizdə olan 5 gündən nəfəbardar olunuz ki, axırınız bir şeyə çıxsın!...

Doğru deyib Sədi ki:

Ey ki, pəncəh rəftə dərxabi

Məgər in pənc ruze dəryabi!*

O biri: Ey dünya qayğısında olanlar! Vallah axırda pəşiman olacaqsınız ki, əbas yerə bu nə qayğı idi ki, çəkirdim!... Qabağınız ölümdür, indidən kəfinizi çəkin, ləzzət aparın, yoxsa, bir az keçməz ki, ölüm yetişər, dünyadan kamsız gedərsiniz. Neçə ildir ki, baş –diş ağrısı ilə əllaşib vuruşursunuz. Bəri heç olmasa, bu beş günü bir ləzzətlə yeyib, içib kef çəkin ki, ürəyinizdə arzu qalmasın!...

Doğru deyib Sədi ki:

Ey ki, pəncəh rəftə dərxabi!

Məgər in pənc ruze dəryabi?

Vallah, nə yabi!!

Filankəs

«İrşad», 8 iyul 1906, № 159

Felyetonun «Barışıq üçün komissiyə qurduq –vəkillərimiz dönüb erməni oldular...» cümləsi çıxarılmışdır. Bundan əlavə mətnə xeyli əl gəzdirilib, bəzi sözlər ixtisar edilib, düzgün oxunmuyub. Məsələn, «məhv və nabud» əvəzinə «məhv», «kələkləyib» əvəzinə «güllələyib», «görəsən bizi kim qarğayıbdır?» əvəzinə «görəsən kim qarğayıbdır?» və s. (bax. 3-cü c. 1968, səh. 112- 113; 2-ci c. 2005, səh. 244 -245)

*Ey ki, 50 il ömründən keçib və yatıb sən
Qalx! Bəlkə bu gündə bir şey əldə edə biləsən.

ORDAN –BURDAN

Uyma dünyaya ey dili –qafil Nə olur bu əcuzədən hasil!

Pəh –pəh nə gözəl sözdür və nə ali fikirdir ki, İranın hakimləri və bəzi üləma və ruhaniləri camaata oxuyub haqqın əl və ya ayağını yerdən –göydən üzürlər.

Bu hakimlərin və bəzi üləma və ruhanilərin nəzərində hüriyyəət istəmək, millət məclisi açdırmaq, kasıb –küsübün qeydinə qalmaq, xalqı maarifləndirmək –hamısı, dünyaya uyub qafil olmaqdır.

Amma rüsvət almaq, xalqı aldatmaq, camaatın başını qırxıb cibini soymaq adəti bir işdir ki, yatıb –durmaq, yeyib –içməklə onların arasında heç bir təfəvüt yoxdur, odur ki:

Uyma dünyaya ey dili –qafil!

Yəni, ay camaat, hüriyyəət –filan istəməyin, qoyun hakimler, filanlar sizi həmişəki kimi soysunlar!

•••

Amma bir tərəfə baxsan, bizim içimizdə olan bəzi «yalançı pəhlivanlara» –«Uyma dünyaya, ey dili –qafil», demək çox yerində olar.

Bu yalançı pəhləvanlar yalançı pəhləvanlığı nədən ötrü eləyirlər? Bundan ötrü ki, camaat içində ad-san qazansınlar.

Amma bu binavalar doğrudan da ad-san qazanmağın yolunu heç bilməyirlər. Ad –san qazanmaq üçün camaat işinə qatışib böyük bir məsələni qalxızmaq və o məsələ yerindən qalxıb fil boyda olanda qorxudan siçana dönüb deşiyə girmək lazım degildir. Bu tövr ilə ad –san qazanmaq olmaz. Biabır olmaq olar. Ad –san qazanmağın yolu bax budur:

Çıxırsan bazara, görürsən ki, Məşədi Mahmud gəlir, yanına gedib salam verirən və deyirsən ki: Məşədi Mahmud, qərībə sən yaxşı adamsan, üzündən gözündən tamam nur yağır, adam sifətinə baxanda lap valeh olur, buyur papiros çək.

Ondan görürsən ki, Kərbəlayı Bədəl gəlir.

Onun da yanına gedib deyirsən ki, Kərbəlayı Bədəl, nədəndirsə, səni görəndə elə bil ki, lap əziz adamımı görürəm, Allahın altında hamı müsəlmanlar sənin kimi xoşxasiyyəət, xoştəbiət, xoşsifət,

xoşsöhbət, xoşraftar, xoşgöftar, xoşxülq, xoşdil, xoşzəban və xoşbəyan ola idilər.

Buyur, gedək bir stəkan çay içək.

Ondan görürsən ki, Şərbət bəy gəlir, özü də uduzubdur.

Haman saat yanına yüyürüb, qulağına pıçıldayırısan ki: Şərbət bəy, yaxşı pulum var ... (ta dalısını demək lazım deyil, Şərbət özü arifdir).

Ondan sonra görürsən ki, bir molla gəlir.

Həmin saat cibindən təsbehi çıxardıb, öz başına dualar oxuyursan və mollaya da kəməli –təzim ilə baş endirirsən.

Ondan sonra görürsən ki, bir dövlətli adam gəlir. Nə qayıracaqsan? İkiqat olub qalırısan.

Və bu minvalla baxıb görürsən ki, səni hər yerdə tərif edirlər və özün də əməlli –başlı ad-san çıxarıbısan, ta bundan yaxşı nə var?

•••

[Ondan yaxşı heç bir şey yoxdur. Amma bundan da pis heç bir zad yoxdur ki, bu çinovniklər bizi lap ələ salıbdır. İndiyə kimi nə qayırsalar qayırdırlar. İndi də məsələn, Tiflis müsəlmanlarını tutubdurlar ki, gərək bazar günü dükanlarınızı bağlayıb, cümə günü açasınız. Hələ bu heç. Bir dəfə bizi tutmuşdular ki, gərək ana dilinizi yadınızdan bilmərrə çıxardıb tək bir urus dili danışasınız. Hələ bu da heç. İndi də genə tutubdurlar ki, gərək sizin əlifba kitabınızı dəyişib əvəzində sizin üçün urus həriflərdən çərəkə qayıraq. Hələ bunu da demək heç. Rusiyada bütün müsəlman mollalarına deyir ki, gərək gedib soldat olasınız.

Demək bu da heç. Amma qorxuram sabah gəlib bunu da desin ki, gərək badımcan dolmasının əvəzinə qırxayaq şorbası içəsiniz – onda bilmiyorum nə tövr olacaqdır!]

Filankəs

«İrşad», 15 fevral 1907, № 26

Felyetonda axırını bölmə ixtisar edilmişdir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 139-140; 2-ci c., 2005, səh. 264 –265).

əcuza – fani dünya

Bakıda işlər elə human təhərdə qalıbdır. Gecələr səhərə kimi partapart, günlərlər də get qazamatda yat.

Müsəlman oğurları müsəlman kişilərdən əl çəkib, indi də müsəlman arvadlarını soymağı, bir iki gündən bəridir ki, qaydaya qoyubdurlar.

Ayın igirmisinə igirmi gün qaldığına görə hələ məlum degildir ki, görək şəhərin uprivasının kassasında pul var, yoxsa yoxdur.

Partapart əsnasında yayım güllələrin hamısı, həmişəki kimi, genə İrand əhlinə dəgir.

Bakı polisəsi oğurları və qatilləri tutmaq üçün, elə bir ucedan tədbirlər ittixaz eylilər.

Deyərlər ki, məhərrəm ayı qurtarandan sonra şəhərin müsəlmanları genə qayda üzrə gündüzlər çox döğüşdürüb və it boğuşdurub, gecələr də fişəng atmağa başlayacaqdırlar.

[Qafqazda müsəlman pişrovları aclıq məsələsilə köç məsələsinin həllini saxlıyıbdırlar. Çəritgə məsələsi çatana kimi deyirlər ki, bunların hərəsinə ayrı –ayrı diqqət sərf etməkdənsə üçünü də bir gündə qurtarmaq məsləhətdir.]

Gənə quberniyasının oğurları sözbir olubdurlar ki, bundan sonra ittihad və ittifaq ilə iş görüb, bütün Gənə quberniyasını bir gündə soyub qurtarınlar.

Pristavlar çox ədalətlə iş görməyə başlayıbdırlar: Əvvəla, kənd kişilərini döğdürməyə aparanda arvadlarını da apardırlar ki, kişiləri qəriblik çəkəsin və bir də cəmi strajniklərə bərk tapşırıbdırlar ki, ta bir də oğurlara qoşulmayıb, özlərini yaxşı aparsınlar.

Hökumət Allahdan istiyor ki, Qarabağda, filanda genə bir urus öldürsünlər ki, «ekzekusiya» qoymağa bəhanə olsun, çünki, heç bilirsinizmi ki, bu cürə «ekzekusiya»ların xəzinəyə nə qədər nəfi var?!

Rusiyada: - Bir də deyirlər ki, Dövlət dumasını bağlayacaqdırlar, bir də deyirlər ki yox, bağlamayacaqdırlar. Adam bilmir ki, hansına inanın. –«Əsil urus adamları» deyirlər ki, əgər bu səfər də Dövlət

duması hökumətin sözünə qulaq asmasa, yaqın bilin ki, cəmi təqsir yəhudi tayfasındadır.

Əcnəbi qəzetləri yazırlar ki, payız fəslə Rusiyada bir o qədər qarpız yox idi, nə qədər ki, indi bomba vardır.

Əcnəbi vilayətlərdə –ingilis, firəng və sair böyük hökumətlər çox bərk fikir eyliyorlar ki, görək genə bir müsəlman padşahı varmı ki, üstünə tökülüb payı –puşk əlosınlər. Hələ fikirlərinə bir yer gəlmir.

Osmanlı hökuməti bu fikirdədir ki, hərəgah Osmanlıda da, İranda olan kimi şuriş –filan olsa, məmləkəti əcnəbilərə satıb cənn qurtarsın. –

İngilis hökuməti İrand hökumətinə ürək və dirək verib deyir ki, qorxma, cəməat çox oyan –buyan ələsə, lələşin burda durubdur! –

Fax soltani Yevropa padşahlarının hücumundan sonra neçə vaxtdır ki, ta bir də kamança çaldırmıyıb və cəngi oynatmıyor.

Flankəs

«İrşad», 2 mart 1907, № 37

Felyetonda əvvəlki bölmədən sonra gələn ikinci bölmədə ilk abzas və sonuncu bölmə ixtisar edilmişdi. Mətnədə həmçinin çox xətəli və mənanı təhrif edən bir düzəliş edilmişdir. Üzeyirbəy yazdı ki: «Hökumət Allahdan istiyor ki, Qarabağda filanda genə bir urus öldürsünlər... » Bu cümlədə «urus öldürülsəni» «adam öldürülsə» kimi düzəlmişdilər» (bax. 3-cü c. 1968, səh. 163 –164; 2-ci c. 2005, səh. 281 –282).

Bela rəvayət eləyirlər ki, stolipinlər və sair ministrlər birinci dumanı dağıtdıqlarına görə çox böyük peşiman olub, əllərini dizlərinə çırpırlar və hərdən deyirlər: vay, fələk, evin yıxılırsın, bu nə pis iş idi ki, bizim başımızda gətirdin! Fələk də deyir ki, balam, mən nə qayırım, əvvəlinci dumanı dağıdan da siz oldunuz, ikincini yığan da. Ministrlər də başlarını aşağı salıb, qəm və kədər ilə deyirlər: axı, biz nə bildirdik ki, ikinci duma belə yaman olacaq?! Fələk də cavab verir ki, indi ki, siz heç zad bilmirsinizsə...

Ta fələyin o biri sözlərini hələ eşitmək mümkün degil; çünki burada «hürriyyəti – mətbuat»ın axır – uxurudur.

Axır – uxur dedim, yadıma dünyanın axırını düşdü.

Bəli, İtaliya münəccimlərinin deməsinə görə beş – altı gündən sonra qiyamət bərpa olacaqdır. Ancaq bu xəbər doğru da olsa, heç bundan qorxmaq lazım degil. Çünki bizim ölümdən qorxmadığımız o səbəbdəndir ki, biz hamımız xudpəşənd və paxil adamlarıq. Deyirik: heç rəvadırımı ki, mən ölüm, amma Məhəmmədəcəfər yaşasın.

Amma qiyamət bərpa olsa, ta Məhəmmədəcəfər də diri qalmaz və biz hamımız yoldaşlıq ilə ölürük. O ki qaldı bizim iş – gücümüzə, nə var: onları o dünyada da görmək olar. Çünki bizim işlərimizə baxılsa, bizdən ötrü o dünya ilə bu dünyanın heç bir təfəvütü yoxdur.

Ələlxüsus hökumət üçün o dünya ilə bu dünyanın heç bir təfəvütü yoxdur. Odur ki, indi işlərin heç əldən buraxmayıb, yenə asdırmaqda, kəsdirməkdə, aramaqda, axtarmaqdadır.

Məsələn, srağa gün Bakı hökumətinin könlünə adam axtarmaq həvəsi düşmüşdü. Bilmirdi ki, hara getsin və kimi axtarsın.

Fikir elədi, elədi, elədi, axırda alınma vurub dedi: Hə, bildim! Və yola düşüb getdi və gəlib «İslamiyyə» mehmanxanasına yetişdi və xalqı axtarmağa başladı və mən də orada idim, məni də axtardı və xalqı çox əziyyət verdi və axtarmamış yer qoymadı və xalqın yorğan – döşəyini eşələyib, az qaldı ki, balişların və mütəkkəllərin bağırışlarını çıxartsın və heç zad tapmadı. Ona görə bərk acığı tutdu və istədi ki, mehmanxananın çəngəl – bıçaqlarını aparsın. Amma çəngəl – bıçaq ilə xörək yeyildiyinə görə və xörək yeməkdə də

xılafı – hökumət bir şey olmadığına görə əliboş getməkdən savayı bir əlac tapmadılar.

İndi bilmirəm, Bakıda «İslamiyyə» mehmanxanasını axtarmaqda hökumətin fikri nə imiş, yoxsa belə güman eləyir ki, «İslamiyyə» panislamizm sözündən çıxıbdır.

Mehmanxana dedim, yadıma Peterburqun «Yevropa» mehmanxanası düşdü. Dünən teleqraf böylə xəbər gətirdi ki, orada bir rus əfsəri gürcü knyazı ilə dalaşmış onun qulağını kəsibdir. Gürcü knyazı da qulaqsız qaldığına görə haman əfsərə iki danə patron vurub öldürübdür.

Osmanlıda Trabzon şəhərində daxi bir əfsər öz paşasını vurub güllə ilə öldürübdür.

Böylə rəvayət eliyirlər ki, haman paşa da rus əfsəri kibi öz Osmanlı əfsərinin «qulağını kəsib» məvəcibini vermiyor imiş.

Bunların hamısından belə məlum olur ki, bundan sonra qulaq kəsmək çox xətədir.

Filankəs

«İrşad», 8 mart 1907, № 41

Felyetonun axırıncı bölmə ixtisars edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 174-175, 2-ci c. 2005, səh. 290-291).

ORDAN – BURDAN

Hamıya məlumdur ki, müsəlmanların içində bu cürə bir qayda vardır.

Məsələn, birisi durub, bir söz deyəndə ki, filan iş belədir, o birisi cavab verir ki, yalançının özüne lənət! Əgər əvvəlinci desə ki, olsun, bil ki, yalançı degil. Yox deməyə və acığı tutsa, bil ki, yalançıdır.

İndi hökumət and içir ki, Rusiyada aclıq –maclıq yoxdur və heç bir kəs də qızılı satıb, çörəyə vermir. Qəzetlər dəxi hökumətin doğruluğunu bilmək üçün deyirlər ki, yalançı belə –belə olsun. Amma hökumət bu «belə –belə»yə razı olmur və bu sözü bərk acığı tutub qəzetləri sudxanaya çəkir.

Qoy, hökumət elə bir ucdan adamları sudxanaya çəkməkdə olsun, biz də baxaq, görək dünyanın axırı hara çəkir.

O səfər, əzəmətlə, mən özüm də yazmışdım. İtaliya münəccimlərinin diməginə görə, beş –altı gündən sonra dünyanın axırındadır. Görünür ki, bu xəbər çox adamlara bərk əsər eləyibdir. Ona görə yalanca əl –ayağa düşübdürlər. Firəngistanın «Maten» qəzetəsi camaatın bu cürə əl –ayağa düşməgini görüb İtaliya münəccimlərindən xəbər alıbdır ki, doğrudurmu, siz deyirsiniz ki, bir neçə gündən sonra dünyanın axırındır?

İtaliya münəccimlərindən cavab gəlir ki, «hansı palas?...»
Yəni bu söz yalandır və bu səs –küyü salan da yalançıdır.

İndi ki, yalan diməgə qaldı, qoyun, bir yalan da mən deyim:
Belə rəvayət eliyorlar ki, Qarabağda Yevlax stansiyası ilə Şuşa şəhərinin arasında – ki, cəmiyi bir qaric yoldur –bu yaxınlarda dəmiryol çəkiləcəkdir.

Əslinə baxsan, bu xəbər doğrudur. Amma bu xəbər bildir, inşil, keçən il və hətta on il bundan irəli də deyilməginə görə, mən hələ güman eliyoram ki, yalandır.

İndi də bir söz deyim ki, doğru olsun:
Erməni «Mıyaq» qəzetəsinin əhli –insaf olan bir yazıçısı var idi. Bu binəvəni bu günlərdə öldürübdürlər.

İndi «daşnaqsütun» fırqəsi deyir ki, ey camaət, o kişini biz öldürməmişik.

İdarədən: Sogan yeməmişən, için niyə göyniyor!

Hökumətin Peterburq teleqraf agentstvası Naxçıvan uyezdindən şeytan dilində bir xəbər yazıbdır:

«Fevralın 23-ndə bir dəstə müsəlman qulduru dörd nəfər gəlin aparən ermənilərin üstə tökülüb onları öldürübdürlər. Və gəlini də bihərmət edib öldürübdürlər. Ermənilər bu əhvalatdan bərk həyəcana gəlibdirlər. ...»

Bu xəbəri şeytan dilindən adam dilinə tərcümə edəndə mənası böylə çıxır:

«Ay ermənilər, siz nə bişüür tairəsiniz ki, müsəlmanları qırmıyorsunuz. Neçün qırğın salmıyorsunuz? Neçün fərağət oturubsunuz? Ay bir tez qırğın salın ki, hökumətin işi pisdir. Bəlkə bir az dincələ!»

Filankəs

«İrşad», 13 mart 1907, № 43

Felyetonda axırıncı bölmə ixtisar edilmişdi (bax. 3-cü c., 1968, səh. 180 –181, 2-ci c., 2005, səh. 292 –293)

S. -: Dünyada hamıdan çox hüriyyətərvər və azadlığı sevən adam kimdir?

C. -: Rusiyanın baş vəziri Stolipin və onun yoldaşlarıdır. Çünki bunların bütün ələşib –vuruşduqları odur ki, millət onların işinə qarışmayıb, azada dolanıb, bildiklərini eləməyə xələl yetirməsinlər.

•••

S. -: Dünyada hamıdan az dərd çəkən adamlar kimdir?

C. -: Zəngəzur acıları, çünki onların hər biri bir millətin qeydinə qalıb, bir dərd çəkirlər. Amma, məsələn, Bakı milyonları milyon manatın qeydinə qalıb, milyon dərd çəkirlər.

•••

S. -: Dünyada İran məmləkətlərinin ən yavuş xeyirxahları kimlərdir?

C. -: İran xanları və hakimləri. Çünki bunlar çox yaxşı bilirdilər ki, İran həmişəki halında qaldığı vaxt kafir əcnəbilər gəlib onların vətəni istila edəcəkdirlər. Ona görə, bunlar da say eliyordular ki, vətəni kafir əlinə verməkdənsə, elə hazır özlərinə soyub, dağıdıb kafirləri «damağ» qoysunlar.

•••

S. -: Rusiyada hamıdan artıq sair tayfaların yaxşılığını arzu eləyən kim idi?

C. -: Pobedonossev adında bir urus idi, amma nə fayda ki, kişi -caminıza sağlıq – bir neçə gün bundan irəli sağ –salamat durduğu yerdə vəfat elədi... Çünki bu kişi elə bilirdi ki, dünyada hamıdan yaxşı adam urusdur. Ona görə sair tayfaları da urus edib, «yaxşı adam» olmaqlarına çalışırdı.

•••

S. -: Dünyada rus hökumətinin lap bərk dostu kimdir?

C. -: Dövlət dumasının «sol» fırqələri, çünki, bunlar əvvəldən indiyə kimi hökumət əhlinə diyorlar ki; Ay balam, ta, siz yorulubsunuz, az iş görün, çıxın, gəlin oturun bir yerdə, qoyun qalan işləri də biz özümüz görərək.

•••

[S. -: Dünyada hamıdan xoşbəxt hansı tayfədir?

C. -: Yəhudi tayfəsi, çünki, hara getsələr onlar üçün vətəndir.]

S. -: Nə vaxt adam öz evində qonaq kimi olur.

C. -: Evini qaradavoylar «obisk» eyliyəndə!

Filankəs

«İrşad», 15 mart 1907, № 45

Felyetonun altıncı bölmə ixtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 183 –184; 2-cl c. 2005, səh. 295 -296).

ORDAN – BURDAN

- Qırırlar.
- Kimi?
- Yəhudiləri.
- Harda?
- Hər yerdə.
- Qorxuzurlar.
- Kimi?
- Müsəlmanları.
- Harda?
- Hər yerdə.
- Görmək istəmirlər.
- Kimi?
- Erməniləri.
- Harda?
- Hər yerdə.]
- Qapazlayırlar və qapazlıyaçaqlar.
- Kimi?
- İrənliləri.
- Harda?
- Hər yerdə.
- Tərifləyirlər.
- Kimi?
- Stolipini.
- Harda?
- Öz evində.
- Bərəkalla deyirlər.
- Kimə?
- Kuropatkina.
- Harda?
- Öz ürəgində.
- Buyur, buyur, deyirlər.
- Kimə?
- Pobedonossteva.
- Harda?
- Cəhənnəmin qapısında.

- Gəldi.
- Kim?
- Dumanın Bakı vəkili.
- Hardan?
- Tiflisdən.
- Getdi.
- Kim?
- Bakı vəkili.
- Haraya?
- Tiflisə.

Biz uşaq olanda bizə deyirdilər: «Bala, saldat gəldi, qaç, saldat gəldi, qaç!» Sonra böyüyüb gördük ki, əşi, elə indi saldatın özünə deyirlər ki: «Ədə, yapon gəldi, qaç! Yapon gəldi, qaç!»

Biz uşaq olanda bizə deyirdilər: «Bala, küçəyə çıxma, cuhud gəlib qanını içər!» Böyüyüb gördük ki, əşi, elə yazıq cuhudların özlərinin qanını içirlərmiş!

Biz uşaq olanda bizə deyirdilər: «Ədə, düz otur «əcəbi» hərəkəti çıxarma!» Sonra böyüyüb gördük ki, əşi, elə əcnəbilərdən yaxşı hərəkət çıxardan yox imiş, indi hamı istəyir ki, əcnəbi kimi olsun.

Müəlicə

Bir pərdəli komediya. Əhli – məclis: 1) **Məşədi Millət** – çoxdan bəri azarlanmış bir kişidir, 2) **Mirzə Mücahid** – həkimdir, özü də and içir ki, bütün təbabət elmini su kimi içibdir. Məclis vaqə olur **Məşədi Millət** gildə. **Məşədi Millət** vayıldayır.

Məşədi Millət -: Vay, azara düşən canım, vay, dəvasız dərddə gıristar olan bədənim, vay, vay!...

Mirzə Mücahid -: Nə olub sənə?

Məşədi Millət -: Azarlamışam, dərddə düşmüşəm!

Mirzə Mücahid -: Nəbzini görüm, azarın nədir? (baxır) Hə, bildim sən azarın nədir, ancaq qorxma, heç bir şeyin yoxdur.

Məşədi Millət -: Vay, vay ...

Mirzə Mücahid -: Səhər ertə yerdən duranda könlün bulanmayı ki?

M.Millət -: Yox!

M.Mücahid -: Gərək bulanmasın! ... Axşam çay içəndən sonra qusmağın tutmur ki?

M.Millət -: Heç çay içə bilərəm ki, vay! ..

M.Mücahid -: Gərək içə bilmiyəsən! ... Hə, ürəyin xiyar istiyormu?

M.Millət -: İstiyor!

M.Mücahid -: Gərək istəsən! ... Durduğun yerdə gözün qaralırımı?

M.Millət -: Bəli, qaralır!

M.Mücahid -: Bəs, gərək qaralsın... Badımcan dolması ilə aran necədir?

M.Millət -: Adını çəkmə, qusaram!

M.Mücahid -: Gərək qusasan... Gündə neçə dəfə ayaqyoluna gedirsən?

M.Millət -: Heç ayaq yoluna getmirəm.

M.Mücahid -: Gərək getməyəsən ... Mənim rəhmətlik atamı tanıyırdın?

M.Millət -: Yaxşı tanıyırdım...*

M.Mücahid -: Gərək yaxşı tanıyasan... Həbbi –səlatin versəm içərsənmi?

M.Millət -: İçə bilmərəm!

M.Mücahid -: Gərək içə bilməyəsən... Başın altına qoyduğun nədir?

M.Millət -: Pul kisəsidir...

M.Mücahid -: Gərək pul kisəsi olsun... Balıq yağının içinə bir az şəkər töküb, içinə tüpürsəm, ağzına ala bilərsənmi?

M.Millət -: Yox, irgənərəm!

M.Mücahid -: Gərək irgənəsən... O kisənin içindəki puldan mənə verə bilərsənmi?

M.Millət -: Götür, yarısı sənə olsun!

M.Mücahid -: Gərək yarısı mənim olsun! (pulu götürəndən sonra). Azarlığın yanında həkimin çox oturacağı yaxşı degil, gedirəm. Xudahafiz. Amma heç qorxma. Bir neçə gündən sonra ayağa durarsan. (gedir).

Məşədi Millət -: Ay, başım töküldü. Ay, qarnım çatladı, ay, qıçlarım sındı. Ay, gözlərim çıxdı, ay beynim burnumdan gəldi, ay, vay, haray, həkim, həkim, həkim...
(Pərdə salınır).

Filankas
«İrşad», 15 mart 1907, № 48

Felyetonun əvvəlində «Görmək istəmirlər. Kim? Ermənilər. Harda? Hər yerdə» cümlələri ixtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 187 –189; 2-cl c. 2005, səh. 296 –298).

ORDAN – BURDAN

Şuşa uyezdirinin Ağdam və Xankəndi adlı kəndlərindən yazıb, orada olan pristavların əməllərindən şikayət edəyirlər ki, bəli, aldığı şeyi geri vermir.

İdarədən: Heç görün dəxli var! Necə yəni aldığı şeyi geri vermir? Yaxşı, bəs, deməli pristav dəlidir ki, məsələn, Kərbəlayi Bünyatqulunun dörd arşın bir palazını alıb sonra desin ki, ala balam, verirəm özünə, yazıqsan. Onu eşidən –bilən nə deyər?

•••

Qarsdan yazırlar ki, burada bir qədər pul yığılıb bir müsəlmana verdik ki, apar bunu Gəncə məktəbinə ver, amma müsəlman aparıb verməyibdir.

İdarədən: Nə olsun? Burada nə təəccüblü iş var? ... Müsəlmandır, pulu qoyub cibinə və hələt ağlına bir şey gəlir ki, aparıb yerinə verməyib, yoxsa nəhaq yerə durduğunu yerdə eləməyibdir!

•••

Yenə Qarsdan yazırlar ki, ta burada müsəlman qalmadı ki, mal və mülkündən əl çəkib Osmanlıya getməsin.

İdarədən: Çünki Osmanlıda yel əsib qoz tökülüb, indi gedəndə görürlər.

•••

Kazanda müsəlmanların öz içlərindən tərtazə casuslar törəməyə başlayıbdır.

İdarədən: İnşallah bundan sonra qabağa gedərik, çünki, indiyə kimi bizi məəttəl qoyan elə bu casusluğun başa gəlməsi idi, o da ki oldu. –Ta bizim işimiz bitdi: yaxşıdır.

•••

«Vəqt» qəzetəsi yazır ki, Uralski oblastında qırğızlar öz qəsb edilmiş yerləri üstündə kazaxlar ilə bir qədər vuruşdular.

İdarədən: Lap nəhaq yerə, çünki: Kim nə bilir, kim qazana, kim yeyə. Axmaq odur dünya üçün qəm yeyə.

Flankəs

«İrşad», 21 mart 1907, № 49

Felyetonda axırıncı iki bölmə lıxtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 190; 2-ci c. 2005, səh. 299)

ORDAN – BURDAN

Hesab məsələləri (Zadaçalar)

1

Bakı quberniyasında 6 min müsəlman öldürülüb və hər bir müsəlmanın öldürülməsinə əqəllən 200 manat pul sərf olunubdur. Sual olunur ki, bunların hamısına neçə dana «Tərəqqi»yə müştəri yazdırmaq olardı?

2

Cəmi dünyada 100 minə qədər qəzetə verilir, 6 milyon Qafqaz müsəlmanlarının da bir dana qəzetəsi var. Əgər (xudanəkərdə) cəmi dünya Qafqaz kimi olsaydı, qəzetələrin sanı nə qədər azalardı? (cəmi dünyada bir milyard yarım nüfus var).

3

İran məclisi il yarım davam etdi, bu müddət ərzində İran şahı 30 dəfə Qurana and içib sındırdı. Əgər İran məclisi beş il davam etsəydi, Məmmədəli şah neçə dəfə Qurana and içib sındırdı?

4

[Bir erməni –müsəlman davasından sonra müsəlmanlar 25 dana məktəb açdılar. Yüz dana məktəb açmaq üçün neçə dəfə erməni –müsəlman davası lazımdır?]

5

Bir dana Lyaxovun köməyi ilə 50 min iranlı qırıldı. Bütün İrani qırılmaq üçün neçə dana Lyaxov lazımdır? (İranda 10 milyon adam var).

6

Hər bir müsəlman şagirdi, sutkada 4 saat tərbiyə alıb 8 saat yuxu yatır, qalan saatları tərbiyəsiz qalır. 35 yaşında bir müsəlman şagirdi neçə il tərbiyəsiz qalmış olur?

7

Hər 100 nəfər Bakı müsəlmanlarının 25 nəfəri qoçudur. Bakıda 70 min müsəlman var. O surətdə neçə dana qoçumuz olur?

8

Bir müsəlman birisinin 150 manatlıq paltarını oğurlayıb bir neçə manata satdı. Paltar sahibi oğrunu görüb dedi: Satdığın paltardan

aldığın pulu məndən istəyirdin, mənə bir də 142 manat üç abbasi zərərcə salmazdın. Müsəlman qardaş paltarı neçəyə satmış imiş?

Filankəs
«Tərəqqi», 16 sentyabr 1908, № 53

Felyetonda 4-cü «zadəca» ixtisarı edilmişdir (bax. 4-cü c. 1968, səh. 44-45; 2-cl c. 2005, səh. 30-31).

ORDAN – BURDAN

Füzuli: -Ah kim bir dəm fələk rəyimcə dövrən etmədi!
Şah: -Hər kəsəki göndərdim Təbrizi viran etmədi.
Füzuli: -Nalədənir ney kimi avazeyi – eşqim bülənd.
Şah: -Zülmü tərkin qılmazam ney tək kəsilmə bənd – bənd.
Hafiz: -Del miravad zədəstəm, sahebdelex xodara!
Tiflis mövqufat müdiri: -Dərda ke, raze penhan (ki, mövqufat pulunun başına daş salmışam) xahad şöd aşkaram*.

Müxtəlif xəbərlər

Qəzetə müxbirlərindən birisi Eynüddövlədən soruşubdur ki, bəs neçin bir bu qədər zamandır ki, Təbrizə hücum etmərsən. Eynüddövlə cavab veribdir ki, maritlyib – maritlyib birdən soxulacağam.

♦♦♦

Bolqar hökuməti Osmanlı xariciyyə vəzirindən teleqraf ilə soruşubdur ki, neçin bizim elçimizi həmişəki kimi nahara çağırmadın?

Vəzir teleqraf ilə cavab veribdir ki, həmişəki baban öldü!

♦♦♦

Bu saat Almaniya da sülh konfransı vaqə olmaqdadır.

Yəni oraya yığılan adamlar istəyirlər ki, bir iş qayırsınlar ki, daha bir də dava olmasın! Görək ... ancaq qorxuram ki, bu sülh konfransının axırı Bakının «Hidayə» məclisi kimi ola.

Filankəs

«Tərəqqi», 18 sentyabr 1908, № 55

* Tərcüması: Ürayım əldən gedir, ey ürəyi olanlar, Allaha baxın. Dərd ondadır ki, gizli sirlər aşkar olacaqdır.

Felyetonda «Müxtəlif xəbərlər»-dən 2-cisi ixtisarı edilmişdir (bax. 4-cü c. 1968, səh. 47; 2-cl c. 2005, səh. 32-33).

Hökumət qapısında:

-Kərbəlayi Bədəl, görə bildin?

- Göre bildim.

- Nə dedi?

Dedi: «Zavtra!»

Ağalar qapısında:

-Məşədi Fərəcullah, ağa evdə idi?

-Bəli, evdə idi.

-Səni gördü, nə dedi?

-İki dəfə üzümə tüpürdü, bir dəfə də atamın goruna söydü.

Intelligent qapısında:

-Mahmud əmi, razı oldumu?

-Balam, yox!

-Nə üçün?

-Dedi, beş yüz manat ver yazım.

Dövlətli qapısında:

-Kərbəlayi Müseyib, getmişdin?

-Hə, getmişdim.

-Görə bildin?

-Balam, yox: səhər yatmışdı, günorta çörək yeyirdi, axşam da evdə yox idi.

•••

«İrşad»ın dünənkı nömrəsində xüsusi müxbirlərimizdən cənab «Səyyah» deyir ki, Tiflisdə cənab E.Əliəkbər oğlu bir ev kirayə tutub aşağı mərtəbədə özü şirəxana işinə məşğuldür. Orta mərtəbədə traktir açib məhz qumarbazlardan ötrü. Yuxarı mərtəbədə nə əməl olur, dəxi mana demədi».

Çox gözəl çox əcəb! İndi mən «Səyyah» cənablarından soruşuram ki, yaxşı indı ki, o kişi yuxarı mərtəbəni sənə demədi, bəs sənə nə düşmüşdü ki, oraya çıxıb baxırdın? Səyahət eləmək üçün başına yer qəhət olmuşdu, yoxsa yazıq E.Əkbəroğlunu utandırmaq istiyordun?

Filankəs

«İrşad», 9 aprel 1907, № 58

Felyetonun sonuncu bölməsi ixtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 203; 2-ci c. 2005, səh. 307).

Dünən «Proqress» qəzetəsinin 46-cı nömrəsində oxudum ki, guya Gəncə quberniyasının məktəb direktoru Livitski ucitellərə kağız göndərmiş deyir ki, gərək uşaqlara mənim kitabımdan dərs deyəsiniz. Bu belə.

İndi gələk cənab Livitskinin kitabına. Cənab Livitskinin kitabı... [üzündən iraq –urus uşaqlarına yaranan bir kitabdır, ancaq bütün rus Livitskilərin müsləman uşaqlarını da gələcəkdə o rus cənab elədiginə görə haman kitabı müsləman uşaqlarına da oxutmaq istiyorlar.] O kitabdan müsləman uşaqlarına dərs verən ucitel gərək müsləmanca bir söz danışmasın. Yəni özlünü elə göstərsin ki, guya heç əbəd müsləmanca bir söz bilməyir və dərsi dəxi «lal qaidəsi» ilə versin. Bu da belə.

İndi gələk «lal qaidəsinə».

[«Lal qaidəsi» odur ki, məsələn: hərəgah məktəbdar bilatariqən gələb özü görə və görəndən sonra da gedib cəmaətə deyər ki, eviniz yuxalıbdır, uşaqlarınız bədbəxt oldu –deyərdəm ki, kişinin haqqı var və sözü də doğrudur.]

«Lal qaidəsi» bax bu cürədir.

Ucitel daxil olur otağa və istiyor ki, dərs desin –özü də gərək müsləmanca bir söz danışmasın. Baxır Livitskinin kitabına, görür yazalıbdır ki: «Ya rıday» –yəni mən hönkürüb ağlıyorum. Ucitel istiyor bu sözləri uşaqlara qandırısın –özü də gərək müsləmanca bir söz danışmasın. Ona görə ucitel cibindən dəsmalı çıxarıb başlayır hönkürüb ağlamağa və uşaqlardan rusca soruşur «işto ya delayu», yəni mən nə qayırram?

Uşaqlar qalır məttəl, bilmiyorlar ki, ucitel nə soruşur, ona nə olubdur, olən kimdir, ucitel genə ağlıyor və genə uşaqlardan soruşur ki, «işto ya delayu» –özü də gərək müsləmanca bir söz danışmasın. Uşaqlar genə qalırılar belə, bilmirlər ki, ucitelin nəyi ölübdür, təqsir kimdədir?

Ucitel də bu tərəfdən qısnıyıbdır ki: «işto ya delayu?» –yəni mən nə qayırram, özü də gərək müsləmanca bir söz deməsin. Axırda uşağın biri barmağını qalxır, ucitel sevinir və rusca deyir ki: «Nu ka işto ya delayu?» Uşaq durur ayağa və müsləmanca deyir ki: Mirza, qarnım ağrıyır, qoy çıxım çələ! Ucitelin bərk acığı tutur, özü

də görək müsəlmanca bir söz danışmasın, tüpürür yerə və o başa –bu başa gəziniib, uşaqlara rusca deyir ki: «ya rıdayu» -yəni mən hönkürürəm. Uşaqlar da deyir ki: «ya rıdayu». Amma üçtel buna razı olmur. Çünki, uşaqlar gərək desinlər ki, «tı rıdayeş» -yəni sən hönkürürsən. Uşaqlar da bunu bilmirlər. Üçtel də gərək müsəlmanca bir söz danışmasın. Vəqt keçir, üçtel çıxırır, uşaqlar qanmır, dars qalır...

Axırda üçtel deyir: «tı rıdayeş» -yəni sən ağlıyorsan. Uşaqlar da bunu deyir. Üçtelin bir az keyfi açılır. Dəsmalını gözüne tutub bir də tazadən hönkürür və rusca soruşur ki, mən nə qayırıram? Uşaqlar da deyir: mən nə qayırıram! Üçtel genə qalır belə, uşaqlar da qalır belə.

Üçtel deyir ki, «sən ağlıyorsan», uşaqlar da deyir ki: sən ağlıyorsan. Üçtel soruşur ki, mən nə qayırıram? Uşaqlar da deyirlər ki, mən nə qayırıram? Üçtel deyir ki, sən hönkürürsən. Uşaqlar da deyir ki, nə qayırıram? Sən hönkürürsən! Üçtel çox bifik olur, -özü də gərək müsəlmanca bir söz deməsin. Bu vaxtı uşkol zəngi çalınır. Uşaqlar durub otaqdan elə qaçırırlar, elə qaçırırlar ki, guya onları tutub tələyə salmışdın və sonra evlərinə gedib analarına deyirlər ki, bu gün işkolda ağlaşma vardı. Anaları soruşur ki, bir vadi –zad yox idi ki? Deyirlər: yox. Deyir bir də olsa, bizə də xəbər verin gedək bir az ağlayaq, savabdır. Onlar da deyirlər ki, yaxşı.

İndi haman «lal qaydas» bax budur ki, nümunəsini göstərdim. Ancaq cənab Livitskiyə deməlidir ki, balam hərəgah kitabını satmaq istiyorsən, get bir özgə bazar tap, yoxsa bizim uşaqlar indi elə bicləşibdirlər ki, hərəgah bir də onlar görsələr ki, üçtel gəlib ağlıyor, gedib analarını çağırır sənin kitabının üstündə ağlaşma qururlar.

Fİlankəs

«İrşad», 16 aprel 1907, № 70

Felyetonda mətnə bəzi cümlələr ixtisar edilmişdi. Onlar tam mətnə lri mötərizə içində verilir (bax. 3-cü c. 1968, səh. 222 -223; 2-ci c. 2005, səh. 317 -318).

ORDAN -BURDAN

Xəbərlər

Qəzetlərin yazdığına görə iki rus keşişi arıza verib biri müsəlman olmaq və o biri də moltanı olmaq xahiş edibdirlər. Hökumətin əmrinə görə müsəlman olmaq istəyəni haman saat tusdaq edib özünə də əziyyət verirlər. Moltanı olmaq istəyəni də hələ durur.

İdarədən: Ay yazıq keşiş, ay binəva keşiş! Yaxşı ki, səni hökumət qandallayıbdır. Yoxsa görəsən səni hansı bədbəxlik basmış imiş ki, müsəlman olmaq fikrinə düşmüş imişsən!!

•••

«Tərcüman» yazır ki, bu il Kazan şəhərində müsəlman məktəb şagirdləri yığılıb ictima qurmaq istiyorlar. Oraya hər yerdən şagirdlər yığılıb gələcəkdirlər.

İdarədən: Görəsən orada bir «Allah bəndəsi» yoxdur ki, götürüb onlardan danos versin??

Yoxsa danosbazlıqda hər yer bizim bu toprağa bab ola bilməz!!

•••

«İrşad»ın yazdığına görə Zəngəzurda erməni daşnaksakanları Zəngəzurun ac müsəlmanları üstünə bəzi vaxt hücum etməyi lazım hesab eləmirlər: bu tərəfdən daxi erməni ictimaiyunları erməni fabrikalarında işləyən ac müsəlmanların halına ağlamağı da ədalətdən xaric bilmiyorlar.

İdarədən: Bəli, deməli «kivit» olur çıxır gedir də!

Müsəlman kəndisinin siyasi söhbəti

- Atamoqlan əmi! İndi sən bizim içimizdə ağıllı adamsan dayna! Özün də pristav qabağında söz danışsən. Şəhərə –zadə də çox – çox gedib gəlirsən. Birca de görüm dünyada vəzir böyükdür, yoxsa vəkil?

-Əlbəttə, vəzir böyükdür!

-Yaxşı, indi söz gəlişi, bu gün vəzir istəsə, sən bilirsən dayna, vəkili tutub qazamata sala bilərmisən?

-Salar!

-Vəkil də, söz gəlişi, istəsə guburnatı salar, elə degilmisən?

-Bəli!

-Göbunat da deməli, nəçənliyi salar?

-Bəli!

-Nəçəlnik də pristavı salar?

-Bəli!

-Pristav da yüzbaşını salar?

-Bəli!

-Yüzbaşı da, deməli bizi salar?

-Bəli!

-Yaxşı, onda deməli, bu gün məsələn, vəzir istəsə tutub vəkildən tutmuş bizə kimi cəmi camaatı qazamata salar da?

-Salmağına salar, amma qazamata bir elə yer olmaz.

-Buy, hə, doğrudan, bizim Hümət kişi də deyirdi ki, qazamatın içi çox dardır. Sibirdə də o qədər adam var ki, elə bil qarışqa qoşunudur ...

Flankəs

«İrşad», 26 aprel 1907, №77

Felyetonun əvvəlinci üç bölməsi lxtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 230; 2-ci c. 2005, səh. 320 -321).

ORDAN –BURDAN

Bizə dair

Müsəlmanların «igid»ləri çoxdur. Yəni müsəlmanlar içində «igid» və «nəcib» adam az degil.

Məsələn: əgər bir dəstə haman «igid» və «nəcib» adamlardan ola və hərəsinin də belində bir danə əfsərski piştə ola. Bir gün gəblər şəhər bağına və orada bir urus uşağına sataşalar, əgər urus uşağı durub onların birinə bir tərs şapalax vura ki, şaqqiltisindən qulaq tutula, «haman igid»lər heç vaxt qorxub qaçmazlar və sonra da qorxularından haman rus ilə dost olub qol –qola gəzməzlər.

Müsəlmanların mehmannəvaz adamları da çoxdur.

Yəni müsəlmanlar içində çox qonaqsevən və qərbi dost tutan adamlar vardır. Məsələn, əgər bir kişi gəlib bunların birisinin evində qonaq ola, səhər yerdən duranda görər ki, cibi sağ və salamətdir və bir qəpiyi də oğurlanmayıbdır. Və yainki bir qərbi gəlib birisinin qonşusu ola –heç vaxt onun evini daşa basmazlar və heç vaxt onun evini yarmazlar.

Müsəlmanlar içində xain, tamahkar adam yoxdur. Yəni müsəlmanlar bir –birinə o qədər mehribandırlar ki, heç vaxt bir –birinin xainliyini çəkməzlər və istərlər ki, özlərinə nəf olan kimi özlərinə də olsun. Məsələn, əgər bir müsəlman dükənçisi görə ki, bir ayrısı da gəlib onun yanında dükən açıbdır –heç vaxt ona kağız yazdırıb deməz ki, əgər burdan təşrif aparmasan dükənini dağıtdıracağam və özünü də öldürəcəyəm.

Qərəz, camaatımız içində «gözəl» sifətli adam çoxdur. Ancaq mən burada hamısını demək istəmirəm. Çünki öz –özümüzü tərifləmək bir az yaxşı degil.

İrana dair

Bizə belə xəbər gəlibdir ki, bu saat İrannın cəmi adamları üç böyük partiya olubdurlar.

Bu partiyalardan biri diyor ki, gərək İran «məşrutə» olsun.

O biri paritya diyor ki, xeyr, İran «məşruə» olsun.

Üçüncü partiya diyor ki, yox, gərək İran «məşrubə» olsun.

Hökumət dəxi qalib əli qoynunda. Bilmir ki, bunların hansına qulaq versin. Ancaq Avropa padşahlıqları ona məsləhət görürlər ki, görsün bu üçüncü partiya ilə əlbir ola bilərmə?

Firəngistana dalır

Bu saat Firəngistanın aşağı tərəfində bir «vur çatlasın»dır ki, gəl tamaşa elə. Buna da səbəb odur ki, Firəngistanın haman yerlərində xalqın dolanacağı çaxır qayırb satmaqladır. Amma di gəl ki, bu il orada çaxır boldur, amma alan yoxdur. Ona görə xalq da güzərəndən düşüb hökuməti qısnayıblar ki, ya bu saat bizə çörək ver, ya da çaxırımızı sat.

İndi Firəngistan hökumətinin cəmi ümidi ondadır ki, bəlkə İrandan «məşrutədən» dönüb «məşrubə» ola və Firəngistanda satılmayan çaxır boçkalarını oradan yumalıyalar düz İrana.

Filankəs

«İrşad», 1 İyun 1907, № 102

Felyetonda birinci bölmə lıxtısar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 266-267; 2-ci c. 2005, səh. 346-347).

məşrutə – konstitusiyah, konstitusiyə

məşrubə – plan, layihə

məşrubə – içiləcək şey, suvarılmış

ORDAN – BURDAN

«Molla Nəsrəddin»

Dövlət dumasını bağladılar...

«Molla Nəsrəddin» jurnalını dəxi bağladılar...

Dövlət dumasını bağlayan hökumət oldu...

«Molla Nəsrəddin»i də bağlayan hökumət oldu...

Ancaq təfəvüt burasındadır ki, Dövlət dumasını bağladılar, padşah əmri ilə, amma, «Molla Nəsrəddin» jurnalını – danos ilə!...

Bəli, aləmə məşhur olan qədim Molla Nəsrəddini dəxi müstəbid və müstəbidlər xadimləri haqq və haqqaniyyəti üstündə sevməyib, o qədər incitdilər ki, yazıq axırda özünü dəliliyə vurdu...

«Molla Nəsrəddin»in bir o qədər «siyasi töhmət»i yox idi ki, hökumət əhlinin xatirinə dəyə və onu da «müzür məsləkinə görə» bağlaya idi. Xeyr! «Molla Nəsrəddin»in rus hökuməti ilə bir o qədər işi yox idi. Bəlkə onun işi bizim öz «hökumətimiz» ilə idi. Yəni «Molla Nəsrəddin» haqq söz danışırdı.

Və haqq və haqiqət acı olduğuna görə biz həmişə «şirni» yeməyə öyrənmiş «hökumətimiz»in xoşuna gəlmədi və gəlməyən surətdə «hökumət» hökumətə danos verib, haqq və haqiqət ağzını yumdurdu...

Lakin yumdura bildimi?

Bu özgə məsəldir. Bunu get cəmətdən xəbər al, desin!!

Durnovonun biljigi

Stolipindən qabaq Vitte ilə iş görə «məşhur» Durnovonu oxucularımız yaxşı tanıyırlar.

Bu günlərdə xəbər çıxmışdı ki, guya Durnovonu genə Stolipinin yerinə qoyacaqdılar. Bu xəbəri təhqiq etmək üçün Durnovo bu cürə bir kələk qurur:

Hökumətə deyir ki, mənə izn ver çıxım gedim zaqranitsaya, çünki, kələkbaz özü bilir ki, hərəgah bu xəbər doğru olsa, hökumət izn verməyəcəkdir.

Hökumət isə deyir: buyura bilərsiniz! Durnovo üzə düşüb çıxır gedir...

Telfon ilə söhbət

- Salam əleykim!
- Əleykəssalam, sabahın xeyir olsun!
- Sənin də gözün aydın olsun.
- Necə?
- Axtarıbdırlar?
- Ba, hamısını?
- Hə, hamısını!
- Çox gözəl. Bəs nə tapıbdırlar, kimi Sibirə göndərilər, hansını boğazından asacaqdırlar, bir tez nəql ilə görüm. Əşi, səni xeyir xəbər olasan!

- Balam... Utanıram deməyə heç zad tapmıyıbdırlar ...
- Mən ölüm??
- Sən öl!
- Bə, bu olmadı ki... Bəs kimi tutublar?
- Gənə heç kəsi... Sonra tutsalar da bir saatdən sonra buraxırlar

- ...
- Yox, aşna, bu olmadı ... Mən belə demirdim ...
- Nə eləmək? Bu səfər belə oldu, Allah qoysa gələn səfər özga cürə olar. ...
- (Bir az fikirdən sonra) –Mən ölüm məni tovlamırsan ki?
- (Tələsik) –biy, bu sən öl, arxayın ol, bu nə sözdür tovlasam, mən gərək namərd olam!
- Xudahafiz.

Filləkəs

«İrşad», 12 iyun 1907, № 109

Felyetonda ikinci dəfə ixtisar edilmişdi (bax. 3-cü c. 1968, səh. 275; 2-ci c. 2005, səh. 351)

ORDAN –BURDAN «İran xəzinəsində pul yoxdur» Qəzetlərdən

Əmir Bahadır Cəng qapıları bir –birinə vurub çıxdı və başladı söylənməyə:

- «Bəli, gedək pul dilənək!... Qəribə işdir, vallah, İrannın rəiyyəti də dilənsin, vəziri də!... Amma ... zərər yoxdur, mənə də «Süpəhsalari –külli –qoşuni –İran, vəziri –hərb Əmiri Bahadırı Cəng» deyirlər ki, bu saat mənim adım dünyanın hər tərəfində söylənir!».

Özünə bu cürə təsəlli verib, Əmir Bahadır bir qapını dögdü, səs gəldi: kimsən? Cavab verdi ki, «Süpəhsalari –külli –qoşuni –İran, vəziri –hərb, Əmir –Bahadırı –Cəngəm».

Qapı açılıb daxil oldu.....

-Barı heç olmasa yarımca milyon versəniz, bizim işimizi düzəldərsiniz. Haman pul ilə biz İrani sakit edirik və Siz də gəlib əvvəlki kimi İranda alış –veriş edib, on qat mənfəət qazanarsınız!

-Bəs girov nə qoymaq istiyorsunuz?

-Girov?... Nə girov?

-Haman o girov ki, şah rus bankına qoyub bir az pul götürdü!

-Çox gözəl!... Papağımı girov qoyaram!

-Xan, sizin papağınızın qiyməti, ha özünü öldürsə, on beş manatdan yuxarı olmaz, halbuki yarım milyon pul istiyorsunuz!

-Xeyr!... Siz məni başa düşmədiniz. Papaqdan məqsud mənim bu başımdakı papaq degil, bəlkə mən «Süpəhsalari külli –qoşuni –İran, vəziri –hərb, Əmiri –Bahadırı –Cəngin» namusudur. Yəni əgər sizin pulunuz geri verilməsə, onda mən gərək binamus olam və bu papaq ki, bu saat başımdadır, çıxardam və başıaçıq gəzəm. Hərçəndi sizdə başıaçıq gəzmək ayıb degil, amma bizdə böyük başıaçıq gəzəndir.

-Yox xan, biz o sövdaya girişə bilmərik!

-Yaxşı, «Süpəhsalari –külli –qoşuni –İran, vəziri –hərb, Əmiri –Bahadırı –Cəng» Sizdən borc pul istiyor, -Siz də vermirsiniz?!

-Yox, verə bilmərik!

-Yaxşı, İran padşahı ki, ona Zillullah və Şahənşah –Məmaliki –Məhrumeyi –İran deyirlər, o, «Süpəhsalari –külli –qoşuni –İran,

vəzirə –hərb, Əmiri –Bahadırı –Cəngin» göndərib sizdən yarıma milyon pul istiyor, vermirsiniz?!

-Yox, vermirik.

-Di onda bari bir qədər cib xərciyyə verin... Məsələn, üç yüz min!

-Olmaz xan!

-İki yüz min!

-Olmaz!

-Yüz min!

-Olmaz!

-Əşi, zərəfət eləmə!

-Yox, bizərəfət, olmaz.

-Di əlini cibinə sal, gör nəyin var?

-Cibim yanımda degil...

-!?!.....

-Verdilərmi?

-Bəli verdilər!... Bir çəpik də vermədilər!

-Bəs nə tövr olsun?

-Nə tövr olacaq? Sən də, mən də yığaq görək qızıldan –mızıldan nəyimiz var, aparaq tökək bu kafirlərin qabağına, soxsunlar gözlərinə, pul versinlər! Ayrı ələc yoxdur.

Müxtəlif fikirlər

-Görəsən bu sərbazin əlində tufəng çapının ağzında durub bizi gözləməkdən məqsədi nədir? Yoxsa bizi pişiklərdən qorumaq istiyor?

İran xəzinəsində sakın olan şiçanlar.

♦♦♦

-Əşi, övəllər hardan olsa, gənə İran qarıb –qürəbasının ciblərinə iyiləyib bir şey tapırdıq, əmma indii.... hərəçixi! –Yəni bir az səbr elə!

Əmir Bahadır Cəngin burnu.

♦♦♦

-Gəldim İrana
Qoydum viranə!

Lyaxovun gordası

♦♦♦

-Dedilər ki, bu gecə Səttarxan hücum edəcəkdir. Sabahadək subaşına getməkdən yoruldu.

Mir Həşimin aştafası

-Bir zaman var idi ki, istiyordum tac olam, amma qorxurdum ki, başımı əzib beynimi çıxarda!

Zillisultanın papağı

-O qədər haram yedik ki, axırda ishal azarına düşdük.

Osmanlı səbiq vəzirlərinin cibləri.

Filankas

«Tərəqqi», 17 avqust 1908, № 31

Felyetonun mətnində ixtisar yoxdur. Ancaq bəzi ciddi xətalər var. Məsələn, «Sizdən borc pul istiyor» - «Sizdən pul istiyor», «Di əlini cibinə sal» - «Bir əlini cibinə sal», «Di ondan bar!» - «Di bundan bar!», «Zillisultanın papağı» - «Zillisultanın palazı» kimi və s. Bu isə fikir və mətləblərin müstəqilliyinə xələl gətirmişdir. Qəzet mətnində olduğu kimi verilir (bax. 4-cü c. 1968, səh. 27 -28; 2-ci c. 2005, səh. 18 -19).

ÜSULİ-TƏBİİ

(Müxtəsər cavab)

Müəllim Əli cənablarına

Əfəndim, məqalənizdə başdan –ayağa qədər zərrəcə məntiq yoxdur. Əvvəlcə «Üsuli-təbii»nin əcnəbi bir dili öyrənmək üçün «ən təbii və ən asanraq olduğunu» özünü iqrar ediyorsunuz. Bədə «Üsuli-təbii»ni pisləyib məktəblərimizdə (öz təcrübəniz göstərdiyi üzrə!) yaramaz olduğunu isbatə çalışırsınız. Axırda da hər iki üsulun təbiiqini müəllim özü yaxşı bilər və bu yolda danışmaq müəllimin haqqına təcavüzdür –məalində sözlər deyib, ən başda özünü «əhəmm» adlandırdığınız məsələnin üstünü örtmək istiyorsunuz! Görünür ki, məqalənizin axırını yazdıqda, başda nə yazmış olduğunuzu xatirinizdən çıxarıbınız.

Bədə əzəmlə yazırsınız ki, «Üsuli-təbii» o halda yarar ki, uşaq öyrəndiyi dildən başqa özge bir dil öyrənməsin.

Xeyr! Üsuli-təbii hər yerdə və hər halda yarar. Ancaq bəzi halda –verəcək olduğu səməri tez bir zamanda verər, bəzi halda da haman səməri gec zamanda verər.

Məsələn: mən yapon dilini üsuli-təbii ilə Bakı şəhərində iki –üç il ərzində öyrənərsəm, haman dili haman üsul ilə Yaponiyanın özündə beş –altı aya qədər öyrənərəm.

Əcəba, bu iş bunu işbat edirmi ki, haman yapon dilini Bakıda mən tərcümə üsulu ilə iki –üç il ərzində –məsələn bir il və ya ilyarımda öyrənərəm?!

Oyla olan surətdə bəs nə üçün yeddi –səkkiz il fars və ərəbcə tərcümə üsulu ilə dərs alan tələbələr ən asan bir cümləni fars və ərəbcə söyləmək üçün dörd saat hiqqanırlar?!

Buyursunuz ki – uşaq əcnəbi dildən üsuli-təbii vasitəsilə öyrənmiş bir –iki sözü «dörd tərəfdən əsən bu yellərin (yəni ana dilinin) qabağında xatirində saxlaya bilirmi?! Rəfiqim, sizin bu sözləriniz üsuli-tərcüməni müdafiə degildir.

Bəlkə haman üsuli daha da heç məqamına gətirməkdir. Çünki, üsuli-təbii vasitəsilə öyrənilmiş sözləri xatirində saxlaya bilməzsə, üsuli-tərcümə ilə tədris edilmiş sözləri bilikülliyə unudar.

Səbəbini qabaqda ərz etmişəm. Görünür ki, öylə mühüm yerlərdə diqqət yetirmək istəmiyibsiniz.

Təkrar ərz edirəm:

Ancaq əvvəlcə bu bir –iki sözü diyoram ki: həqiqət aranılan yerdə ifrat və təfrit lazım degil, siz baltanı dibindən vurursunuz. Sizin o sözlərinizdə bu çıxır ki, heç dil öyrənmək mümkün degildir, çünki, «dörd tərəfdən əsən yellər (ana dili) məmaniət göstərmiş», bu isə müğayir həqiqətdir.

Allah –taala insanı o qədər zəif yaratmıyıbdır ki, bir dildən başqa xatirində özge bir dil saxlaya bilməsin. Halbuki, beş –altı dil bilən adamlar çoxdur.

Mən özüm və mən ilə bərabər igirmiyə qədər yoldaşım seminariyanın axırncı klasında olarkən gürcü məktəbində –gündə üç saat rus dili öyrənib də başqa zamanları öz evlərində ana dilinin seli içində keçirən gürcü uşaqlarına üsuli-təbii ilə bir il dərs verib də, bir ildən sonra bu uşaqların öz fikirlərini ifadə edəcək qədər rusca danışa bilmələrini görüb, zəhmətimizin yaxşı səmərə verdiyindən dolayı şad və xoşhal olduq.

Və gənə mən Bibiheybət məktəbində ləzgi uşaqlarına türk dilini üsuli-təbii ilə tədris edib, uşaqların bir sənədə türkə danışıqlarını görüb şad olmuşam və gənə haman məktəbdə türk uşaqlarına iki il tərcümə üsulilə rus dərsi verib şagirdlərimin bu iki il ərzində iki kəlmə rus sözlünü bir –birinə yaraşdırıb deyə bilmədiklərini görüb məyus və mükəddər olmuşam. Deyəcəksiniz ki, ehtimal mən pis dərs vermişəm!

Bilmirəm! Hər halda mən çox çalışmışam və ana dilinin də rus dilinin tərcüməsi təsirilə xarab edilməsinə artıq say etmişəm.

Yuxarıdakı mətləbə qayıdaq! Siz iddia edirsiniz ki, üsuli-təbii ilə tədris olunan sözlərin mənasını uşaqlar yaxşı anlamazlarmış ...

Halbuki üsuli-təbiiyə ətraflıca bələd olan mütəllimə böylə sözlər yaraşmaz.

Əfəndim, bilmirsinizmi ki, üsuli-təbii ilə tədris olunan əcnəbi sözlər uşaqların zehnidə daha bərk yer tutur, nəinki tərcümə edilmiş kəlmələr. Çünki üsuli-təbii ilə öyrədilən kəlmələrin mənasını uşaqlar özləri tapıb hamın sözlərin nə ifadə etdiyini və anna dillərində nəyin müqabil olduğunu şagirdlər özləri kəşf edirlər. Və burası da sizə məlum olmalıdır ki, bir şey kəşf edilən surətdə daha

yaşxi yadda qalar. O səbəbdəndir ki, əfəndim, didaktika tələb edir ki, bir qaydanı (məsələn, hesabdən, sərf – nəhvədən və hər nədən olursa -olsun) –uşaqlara tədris edən zaman əvvəlcə qaydanı şagirdlərə deməməlidir. Ancaq dərsi elə bir yola salmalıdır ki, şagirdlər özləri həmin qaydanı kəşf etsinlər. Çünki o surətdə qaydanın əzbərlənməsi şagirdlər üçün asan olar. Zira özləri kəşf etmişlər və saniyə bu kəşf etmək yolunda şagirdlərin aqli, dərrakəsi, zehni tərbiyə tapıb, getdikcə kəsb –qüvvət edər (didaktikada və ümum pedaqojiyada «analiz», «sintez», «deduksiya» və «induksiya» bəhslərinə təkrar müraciət etməz təvsiyə degil, rica olunur).

Məsələ ayındır, məsələn, «ya siju» cümləsinin mənasını müəllim desəmi uşağın yanında bərk qalar, yoxsa uşaq özü onun mənasını kəşf etsə?!

Və bir də, əfəndim, siz mənə bir irad tutubsunuz ki, o iradı əvvəllərdə student Mir Hidayət cənabları tutmuşdu, lakin Mir Hidayət cənablarının öylə bir iradə haqqı vardı. Çünki o kişi pedaqoq olmadığını özü təsdiq edir. Lakin sizin öylə bir iradə haqqınız yoxdur.

Əfəndim mən bir bu qədər yazdığım məqalələrimdə nə tərcümə üsullı, nə də üsuli –təbii ilə verilən dərslərin nümunəsini yazmadım və yazmağı da lazım bilmədim. Çünki əvvəla, mənim muradım yalnız müəllim arkadaşlar ilə söhbətdir. Müəllim yoldaşların isə hər iki üsulu ehtimal bilirlər və zətan bilməyə də məcburdurlar və saniyə qəzetə sütununda «konspekt»lər çap edə bilmirəm. Mən ancaq tərcümə üsulunda uşağın passiv rolda və üsuli –təbiiyə həmin uşağın aktiv rolda olduğunu göstərməyə çalışmışam.

Binən əleyh «doşad bejit» sözlərinin üsuli –təbii ilə tədrisini göstərdikdə, mənim muradım şagirdlərin nə təvri ciddi surətdə dərsdə iştirakını və sözün mənasını kəşf etdiklərini göstərmək idi. Binən əleyh «toje», «eto», «çelovek», «sobaka» və i. a. ... sözlərinin tədrisini göstərməyə heç bir ehtiyac yox idi. Siz buyursunuz ki... «lakin bunların mənalarnı Üzeyir onlara nasıl öyrədir, yazmayıbdır?»

Xub, mən sizdən sual edirəm: əgər mən onların da tədrisini yazsaydım, o halda siz məndən «ya», «ıqrayu», «çitay», «spit», «spa» xülasə bütün rus kəlmələrinin nasıl tədris edilməsi lazım olduğunu məndən sual etməyə haqqınız olmazdımı? Əlbəttə olardı.

Lakin mənim həmin sözlərin qəzetə vasitəsilə tədrisini göstərməyə iqtidarım olarmı?

Fərz edəlüm olar. Fəqət birçə siz mənə deyin görüm: bu sözlərin, yəni bilikliliyə bütün sözlərin üsuli –təbii ilə nasıl tədris edilməsi lazım gəldiyini məndən neçin sorursunuz? Görünür ki; ya siz özünlüz bilmirsiniz, yaxud mənə imtahana çəkmək istiyorsunuz? Bu iki şeydən xali degildir.

Əgər mənə imtahana çəkmək istiyorsunuzsa, o halda deməli siz üsuli –təbiiyə qəbul edibsiniz, ancaq iş ondadır ki, görək Üzeyir də bu üsulu bilirmi. Lakin bu degil, çünki siz üsuli –təbii tərəfdarı degilsiniz. Onda görünür ki, sizin üsuli –təbiiyə bilikliliyə xəbəriniz yoxdur. Çünki fəvqəlzikr sözlərin üsuli –təbii ilə nə təvri tədris edilməsi lazım gəldiyini bilmiyorsunuz ki, məndən sorursunuz!

Bəs, bir halda ki, sizin üsuli –təbiiyə xəbəriniz yoxdur, bəs nə əsas və nə insaf ilə meydana çıxıb: üsuli –təbii bizlərdə yaramaz diyorsunuz?! Yəni ətraflıca bilmədiyiniz bir şeyi nə təvri təndix edə bilərsiniz?

Gələk üsuli –tərcüməyə.

Əfəndim, üsuli –tərcümə ilə dərs vermək üçün hər iki dili mükəmməl surətdə bilmək lazımdır. Dilin birini yaxşı bilib o birini pis bilərsənsə, dərslərindən heç zad çıxmaz və ancaq bilmədiyini dili xarab edərsən. Keçən səfər mən bu barədə müfəssəl yazmışdım. Əbəz yerə siz diqqət yetirmiyibsiniz.

Biz müəllimlər isə öz türk dilimizi bilmirik və bilmədiyimiz üçün bədbəxt dilimizi daha da xarab edirik. Hələ yaxşı ki, siz ilə mən bir qədər savadlıyıq, amma yüzlərcə müəllim var ki, türk dili cəhatinə sırf bisavəddirlər. Bədbəxtlik burasıdır ki, öz türk dilimizi öyrənmək həvəsi də biz müəllimlərdə yoxdur. [Biz türk dili üzrə böyük bir padşahlıq təsis etmiş olan osmanlılardan, fars və rus tərcümələri altında bilikliliyə xarab olub türklük ruhunu itirmiş olan dilimizi təzadən öyrənmək əvəzinə hələ osmanlıları bəgənmişlər sərf cahill olduğumuz bu məsələ üstə onlar ilə mübahisəyə də cəsarət edirik!]

Sizin həmin bu məqaləniz, əfəndim, (mən yazan məqalələr kimi) türkçə yazılmayıbdır, rusçadan tərcümə ediləbdir. Yəni siz (və mən) əvvəlcə rusca fikir edib sonra həmin fikrimizdəki rus sözlərinin tərcüməsini bura yazıbsınız; o səbəbdəndir ki, məqalənizin bir çox yerləri türk dilinin, hətta avamlarımız arasında istemal olunan dilin

də ruhuna biganə olduğunu hətta mən də anlayıram. Məsələn, yazırsınız:

«Unutmamalı ki yoldaşımız Üzeyir şü rusca hekayəni o şagirdlərə təlim edir, hansılar ki, hekayənin heç bir sözünün mənasını bilmir...»

Bu cümlə rusca yazılıbdır, ancaq rus sözlərinin əvəzinə onların türkə tərcüməsi qoyulubdur. Bax, ruscasını yazım, bir –birinə tutuşduraq:

«Ne nujno zabıvat, çto tovarış... etu statğö po russki prepoaet tem učenikam, kotorie ne znaöt znaçeniə ni odnoqo slova...»

Qafqazda türk dilini mükəmməl bilənlərdən Əli bəy Hüseynzadə cəvabları dəfələrlə qəti surətdə elan etmişlər ki, türk dilində «hansı ki», «hansılar ki» sözü yoxdur. Mən də deyirəm ki, bu sözü tərcümə üsullə dərs verən müəllimlər, rusun «kotory» kəlməsini tərcümə etmək üçün özlərindən çıxarıblar; onun istemalı dil üçün lüzumsuz bir ağırlıqdır.

Haman mətləbi bu cürə demək olardı:

«Diqqət yetirməli»: Üzeyir cəvabları şagirdlərə rusca bir hekayə təlim edir ki, şagirdlər o hekayədəki sözlərdən heç birinin mənasını bilmiyorlar.

Digər bir yerdə yazırsınız: «...Mən bu əqidədəyəm ki, əgər o halətin birindən çıxmaq tərcümə üsulu ilə asanlıq olar».

Diqqət yetirməli: «o halətin birindən çıxmaq» -yəni (vyiti iz gtoqo polojenia).

Bəli! Yoldaşım müəllim Əli! Sizin və bənim məqalələrimiz tərcümə üsullə verdiyimiz dərslərin nümunələridir ki, rusca «kotory» sözü düşəndə «hansı ki» və «vyiti iz gtoqo polojenia» kimi sözləri də «o halətdən çıxmaq kimi» ümumi türk dilinə və bizim avamların dilinə də müqayir sözlərlə tərcümə edib dilimizi puç və xarab edirik.

Canım! Həqiqəti inkar etmək nəyə lazım? İndiki müəllimlərin tərcümə üsullə dərs verməsi bir tərəfdən dilimizi xarab edir, digər tərəfdən uşağa ruscaı öyrətmir. Oyla isə, hər iki dili öz – özlüyündə ayrıca olaraq üsuli –təbii ilə öyrətmək yaxşı degilmi?

Vallah, bizim bu gündü dilsizligimizə, ədəbiyyatsızlığımıza bir tərəfdən fars və digər tərəfdən də rus dillərinin tərcümə vasitəsilə aramızda tədris edilmələri səbəb olubdu.

Və bir də, əfəndim, mənim məqaləmi tənqid edərək, bir yerində mötərizə içində olaraq deyirsiniz ki: «Bu sözlərdən özgə bir iy gəlir». Sizdən təvəqqim budur ki, bir də mənim məqaləmi iyləməyəsiz, əfəndim.

Üzeyir

«Təvəqqim», 1 aprel 1909, № 67

Məktubda ixtisar edilmiş parçanı əhəmiyyətinə görə qara şriftlə veririk. Məqalədə bir sıra digər xətalar da yer verilmişdir. Məsələn, sərlövhədə «Müxtəsər cavab» ixtisar edilib; «sözlər» əvəzinə «sirlər», «ətu statğö» əvəzinə «ətu skazkə» yazılıb, bəzi sözlər ixtisar edilib, bəlkə də düşüb və i.a. (bax. 4-cü c. 1968, səh. 109 -113; 2-cl. c. 2005, səh. 72 -76).

ORDAN – BURDAN Müxtəlif qəzetlərimiz

Əgər əhalimizdən hər sinifin özünə məxsus bir qəzetəsi olsa idi, onda onların hərəsinin məzmunu bu yolda olardı ki, ərz olunur:

Ruhanilər qəzetəsi

Teleqraf – Tehran – Ağayi –əcəlli –əkrəm balaca, ... damət təydidatühüm, bugünkü günlərin şərəfli günlərindən bir gündür və o günün şərəfəti bərasində əazimi –şüərayi –islamdən çox kimsələr gözəl qəsidələr inşa buyurubdurlar. Balai –mənbərə süüd buyurub müsəlmanlığın əvvəliminci əlamətlərindən olan saqqala nə vəzndə həna yaxmaq və nə miqdarda rəng sürtmək keyfiyyətini tamam hüzzərə fəsih və bəliq bir zəban ilə təbliq buyurdular və tamam hazırını feyziyab etdilər.

Məqalə – O vaxtdan ki Allah –tala insanı yaratdı, insan cəmi məxluqatın əfzəli oldu.

Məsələn, əgər sizin içinizdən birisini götürüb at, eşşək, qoyun, xoruz və sair bu kibi heyvanlar ilə bərabər tutsaq, yəni tərəzuyi –mənavi ilə çəksək və adamı tərəzuyi daşı məqamində qoyub cəmi heyvanatı da o biri gözə sıqışdırı bilsək, onda görərik ki, haman insan bunların hamısından ağır gəldi.

Yəni ağır gəldi, nəinki bu mənada ki, insanın cismi dəmirdən yaranıb ağır çəkir: xeyr, bəlkə əqli, zakavət, bəlaqət, fəsaqət, həmaqət, kəmalət cəhətinə insan sair məxluqatdan artıqdır və o səbəbdəndir ki, dünya yaranandan bəridir ki, o vaxtdan yetmiş min il keçib və bundan sonra da yetmiş yeddi min il keçəcəkdir. Heç yerdə və heç bir vilayətdə görünməyib ki, bir at və ya bir eşşək insanı həmləyib onun üstünə minsin. Bəlkə hər yerdə və hər zamanda insan at ilə eşşəyin üstünə minibdir. Bəs belə olan surətdə, o kəsləri ki, diyorlar insana elm lazımdır, nə üçün bu boş sözlər ilə insanı zəlalətə salırlar? Halbuki insan oxusun –oxumasın cümlə məxluqatdan əfzəldir. Və qeyri əzin əlavə, əgər bütün insanlar elm dalısına düşüb biz həqirlər kimi elm yolunda otuz –qırx il sərf etsələr, aya o surətdə kim bizim üçün hammallıq eylər, kim bizim üçün başmaq tikər, kim bizim üçün xərək hazır edər? Heç kim!

Çünki hamı diyor ki, mən mollayam, axundam və hamı molla və axund olan surətdə – mən ağa, sən ağa bəs inəkləri kim sağa –məsəli –məşhuri üz verib dünya bərbad olar.

İntelleqtlər qəzetəsi

Teleqraf – Peterburq – İntelleqtlər klubunda klub cənələrindən birisi ikicə saatın prodoljeniyasında iyirmi üç min səkkiz yüz doxsan dörd manat pul vıqrat eyləyib, gecə poyezdlə Amerikaya otpravitsə oldu. O pulu proiqrat eyləyən əvvəlcə istəyib zastrelitsə olsun, amma sonra istəməyibdir.

♦♦♦

İstatya – Ayə bizim musurmanlar qanmazdırlar ha! Cəsnislovo, adam ruslar yanında az qalır ki, utandığınan yerə girsin. Birdən sluçay olur ki, bir rus kavaleri və ya bir rus damasılə qulyaniyaya çıxırsan, bir də görürsən ki, qabağına bir adam çıxdı: başı qırıq, saqqal qırmızı, əl hənalı, ağağındakı başmaqlarının da taqıltısı bir vərstdən eşidilir. Gəlib sənin yanında keçdiyi bəs degil, hələ arsızlığına salıb onların yanında sənə bir salam da verir. Az qalır ki, dişin bağırsağını kəssin. Bununla belə də bəzi liberallar çıxıb diyorlar ki, bizə işkol lazımdır [Məktəb lazımdır, nə bilim elm lazımdır.]. Daha onu başa düşə bilmirlər ki, bu musurmanlar bir bədbəxt tayfadır ki, Allah həmişə bunları başı qapazlı yaradıbdır, çünki ona da laiqdirlər. Əşi ... nə deyim, vallah! Allah insaf versin Əhməd bəy Ağayevə ki, Peterburqdan belə gedib gəzməklə, adam görməklə, qəzetə yazmaqla qoymadı ki, bu qanmaz tayfanı hökumət «viselit» eləsin «k çortu»! Nahaq yerə başımıza avalidirlər!...

Əsnaf qəzetəsi

Telegram – İsfahan –Burada bir səyid zühür edib, bir ocaq açıb və bir ziyarətqah qayırb. Arvad –uşaq hamısı baş açıq, ayaq yalın onun hüzuruna gedib nəzr verirlər. İki nəfər məlun bu qurban olduğuma şəkk gətirdikləri üçün, birinin gözü kor oldu, o biri də ayaq üstə qurudu.

Məqalə – Din əldən getdi, musurmanlıq məhv oldu, islam puça çıxdı, iman süst oldu. Cavanlarımız üzlerini qırxırdı!

Himmət yox, həmiyyət yox, namus getdi, qeyrət qalmadı. Papaq böz haram olsun. Xalq bizi aldatdı. İttifaq yox, ittihad yox, heç

utanmırıq, heç qızarmırıq, din əldən getdi, musurmanlıq məhv oldu. Həmiyyət yox, namus getdi, qeyrət qalmadı, iman süst oldu.

Papaq bizə haram olsun. Qaradavoy gəldi qaç.

Cavanlar qəzetəsi

Telegram – Parij – Burada təzə bir zad ... Cəməət yox, cəmiyyət yox, acəmiyyət yox, yox əşi, «obşestvo» əmələ gəlibdir. Onun zadı ... belə nişanı yox, zad ... ha, məqsədi yaxşı –yaxşı işlər görməkdir! Amma biz bədbəxt musurmanlar ... daha nə deyim!

Qabaq bizim müqəddəs vəzifəmiz odur ki, cəməət içində yaxşı – yaxşı işlər görək və razı olmayaq ki, bizim cəməət pis –pis işlərə məşğul olsun. Biz molodyoj, yox ... biz cavanlar görək çoxlu –çoxlu yığılaq və orada söhbət eləyib, cəməətimizin dərdinə yaxşı –yaxşı dərman hazırlayaq. Biz görək bu yolda çoxlu –çoxlu iş görək və razı olmayaq ki, hamı irəlidi olsun, amma bizim bədbəxt cəməətimiz daldə qalsın...

Bu saat bizim cəməət bir quyunun içindədir, o quyu ki, onun adına rus dilində «nevestvenni», amma bizim dilimizdə xəcalət quyusu deyirlər. İndi bizim borcumuz o quyunu darmadağın etməkdir və ... və ...

İldərdən: - Və boş –boş sözlər danışmaqdır.

Filankəs

«Tərəqqi», 26 İyun 1909, № 141

Bu yazıda bir cümlə - «Məktəb lazımdır, nə bilim elm lazımdır» sözləri ixtisar edilmişdi (bax. 4-cü c. 1968, səh. 128 –130; 2-ci c. 2005, səh. 82 -84).

ƏHVALIMIZDAN

Trəqqi yolu ilə mədəniyyət sahibi olmuş məmləkətlərdə əhalinin həyat və məişəti dəfələcədən rahat və tərəqqiyə həli olunması aşikardır. Odur ki, o xoşbəxt yerlərin əhalisinin rəfah hal ilə yaşayib da rahatca öz kəsb –karlarına məşğul olmaları bizim üçün həsəd ediləcək əhvaldandır.

O yerlərdə hər bir kəs insanlığın və insan kimi ömür sürməyin yolunu bilib, bu nəhv ilə sərbəst və müstəqilən yaşayırlar. Və böylə rahat və azad yaşamaq sayəsində günü –gündən bir şey ixtira edirlər ki, özlərinə və bütün insanlığa mənfəət yetirir.

Orə əhalisinin əqli, insafi və sair hissiyyəti bizimki kibi daim təzyiq altında degildir. Kimsə kimsəyə təərrüz etməz, zirdəst və zəbərdestlik əhvalatı ola bilməz. Hər kəs, böyük olsun, kiçik olsun, bir miqdarda sərbəstdir. Bir şəxsin istifadə etdiyi hürriyət digərlərinin daxi payıdır. Və hər kəsə verilmiş olan belə bir hürriyət bir əməl və ya bir hadisə ilə xələdar olduğu surətdə, bu iş istər əhalinin, istər hökumət əhlinin son dərəcədə nifrətinə səbəb olub, insanın rahatlığını pozan ələ hadisələrin dəfi üçün hərə var qüvvəsi ilə çalışır. Bunun hamısına səbəb odur ki, o yerlərdə hər kəs öz hüququnu və özgənini hüququnu tanıyib, öz hüququnu müdafiəyə qadir olmağı ilə özgənini hüququna təəvüz etməyə qüdrətsizdir.

Əlbəttə, insanın ki da odur ki, mümkün dərəcədə sərbəst olub, heç bir təzyiq altında qalmasın, ta ki onun əqli sərbəstəna iş görməklə, mənfəət yetirən kimi, insaf və vicdanı da sərbəst qalıb, fənalığı qəbul etməsin. Yoxsa insanın əql və insafi təzyiq altında iş görməyə məcbur olsa, ələ insanın əqli çox az səmərələr verib, insaf və vicdanı da fənalığı qəbulə məcbur olar.

Bu gün bizim və Ümumrusiyanın içində hər an vüqu bulan fəna və murdar hərəkətlərin ümdə səbəbi hürriyətsizlikdir.

Doğrudur, hürriyətdən sui –istifadə edən və hürriyəti, sərbəstliyi başqa bir rəngdə anlayan adamlar çoxdur. Və ola bilsin ki, o adamlara hürriyəti –təmmə verilsə, onlardan daha fəna, daha dar hərəkətlər baş verər: buna heç bir sözüümüz yox. Lakin burasını nəzər –diqqətə almalıdır ki, öylə adamların da cahilə məsələ olub da, hürriyəti anlamadıqlarına səbəb, yenə hürriyətsizlikdir. Nə üçün? Çünki, hərəgah bir yüz əlli il bundan əqdəm hamiya hürriyət veril-

səydi, o halda bu gün hürrüyyət kibi neməti –əziminin qədrini bilməyən adam qalmazdı. Necə ki, indi Yevropada qalmıyıbdır. Yəni o vaxt verilmiş olan hürrüyyət sayəsində hər kəs sərbəstənə öz tərəqqisi üçün çalışıb mədəniyyət kəsb etmiş olurdu. Cəhalət də tərəqqidən rəf edildirdi. İnsanın cəhaləti elmsizlikdəndir. Elm kəsb etmək üçün də insana yol verməlidir, mane olmamalıdır.

Laəqəl, hürrüyyəti –tammədən məhrum edilmiş bir cəməatin əhvalına yazığı gələn başçılar öylə etməlidirlər ki, heç olmasa cəməat öz məişət və güzəranını yüngüllətmək üçün rahat və arxayın yaşaya bilsin. Yəni heç kəsin istirahəti pozulmasın, qorunsun. Halbuki hürrüyyətdən məhrum qalmış cəməatlərin əksəriyyəti o böyük nemətdən məhrum olduğu kimi, hər bir müdafiə və məsuliyyətdən də məhrumdurlar. Onların asayışı və istirahətini mühafizə edəcək heç bir qüvvə olmur. Odur ki, o bədbəxt cəməatin da ömrü və məişəti onlar üçün bir əzabi –olım olur. Onların içində zirdəst və zəbərdeşt əmələ gəlir, qüvvətli zəif basır, zəif də fürsət məqamında qüvvətlidən intiqam almağa başlayır. İnsanlıq itir, insanın ömrü heç bir zədə sayılmır. Heç kəs öz malından, canından, övladından əmin olmur. Təəccüb deyildir ki, belə bir şərait içində keçən məişət insanın aqlını da, insafını da pozub heç bir yaxşılığa qoymuyor və hər bir insanın fitrətində qoyulmuş istedad və qabiliyyəti –xariqlədəsi itib batır, bir şeyə lazım olmuyor. Ona görədir ki, hürrüyyəti –tammə içində yaşayan yevropalılarda bir gün olmur ki, insaniyyətə xidmət edəcək və insanın məişətini asanlaşdıracaq bir ixtira əmələ gəlməsin. Halbuki hürrüyyətdən məhrum olan cəməatdən heç bir yaxşı şey çıxmır ki, onun insaniyyətə bir mənfəəti olsun.

Xüsusi məişətə gəldikdə Yevropada hürrüyyəti –tammə üzrə yaşamaqla mərifət qazanmış olan cəməatin və həm də öyləcə mərifətli olan hökumətin nəzarəti əhalinin istirahətini, rahatı –can və malını hər bir təərrüz və təcavüzdən məsun qılır. Orada polis əhlinin vəzifəsi oğrunu, əgrini kənarəda qoyub da xalqın əqidəsini, fikir və məsləkini sınamaq degildir. Bəlkə müxtəlif əqida sahiblərinin əqida və məsləkine, mal və canına təərrüz qılmaq fikrinə ola, ədəbsizləri görüb tovfif və bərkənar etməkdir.

Hürrüyyət nemətindən məhrum qalmış ölkələrdə isə bu əhvalat tərsinədir. Əhali mədəniyyətsiz və mərifətsiz olduğuna görə insanlığın və insan kibi yaşamağın yoluna çıxıb axşam sağ və

salamat qayıdacağını bilmədiyi kimi, qayıdıb da ev –eşigini öz yerində görəcəgini də bilmiyor. Çünki bu yerlərdə hər kəs, hər yerə və hər bir an hər bir cürə vəhşiyənə təərrüzlərə düçar ola bilir.

Söz, hərəkət, gediş, gəliş, pul, dövlət, büxl, həsəd, din, əqida, aclıq və bu kibi səbəblər ucundan hər kəsin canı fənaya gedə bilir. Və böylə fənalıqların vüquini dəf etməyə də heç bir tədbir görün olmur. Odur ki, bu yerlərdə də hər nə pis və murdar əməl varsa, hamısı baş verməyə başlayır.

Qaf

«Həqiqət», 30 dekabr 1909, № 5

Məqalədə «hərgah bir yüz əll il bundan əqdəm hamıya hürrüyyət verilsəydi, o halda bu gün hürrüyyət kibi neməti –əzimanın qədrini bilməyən adam qalmazdı. Necə ki, indi Yevropada qalmıyıbdır» sözləri çıxarılmışdır. Bir neçə yerə isə ayrı –ayrı sözlərdə ciddi yanlışlıqlara yol verilib. Məsələn, «hürrüyyətli tammə» «hürrüyyətnamə» kimi yazılıb. «Yevropa» sözü bir neçə yerə ixtisar edilmişdir (bax. 4-cü c. 1968, səh. 188 –190; 2-ci c. 2005, səh. 123 –125)

nəhv – sayaq

təərrüz – təcavüz etmə, sataşma

zirdəst – əlalti

zəbərdeştlik – qoçuluq

laəqəl – az da olsa

tovfif – saxlama, dayandırma

büxl – paxıllıq, xəsislik

TİCARƏT

İnsanların həyat və məişətində ən böyük rol oynayan xüsus – ticarətdir.

Ticarət: insanların kəsb – ruzusu üçün bir vasitə olmaqdan başqa, din, milliyət, sinif, irq və sairə bu kəbi ayrılıqlarla biri – birindən ayrılmış olan insanlar arasında bir münasibət və bir rabitə təşkil ediyər. Və bununla insanları biri – birinə yaxınlaşdırır. Bundan əlavə ticarət öz – özlüğündə hər bir insanı tərəqqiyə vədət edən, əqlini artıran, gözllərini açıq edən və huşyar qılan bir vasitədir.

Ticarətin: insanın ruzusu üçün bir vasitə olması aşikardır. Odur ki, ticarətləri tərəqqi etmiş bir dövlətin və dövlətin təbəəsi olan cəməətin sərvət və samani, ticarəti tənzəzləndə olan dövlət və cəməətlərdən qat – qat artıqdır. Zətən, ticarət olmasa, dövlətin xəzinəsi də dolu olmaz. Odur ki, hər bir dövlət, öz cəməətinin ticarətini artırmaq üçün əlindən gələndə tədbirləri müzayiqə etmiyor. Dövlətlər arasında ittifaq düşən müharibələrin bir çoxu da ticarət üstündədir. Bu gün Amerikanın, İngiltərənin bir o qədər sərvət və samana malik olmalarına səbəb məhz ticarətlərinin tərəqqisidir.

Heç bir dostluq, əşinalıq insanları biri – birinə o qədər mərbut edə bilməz, necə ki, ticarət. Ticarət işində haqq və hesab düz olsa və rəqəbat öz qaydası hüdudından xaric çıxmasa, insanlar arasında heç bir münaziə və münazişə tərəməz. Çünki mənafeyi – ümumiyyəni xələldər edəcəkdir hadisələrə heç bir tərəf razı olmaz.

Tarix göstərdiği üzrə ən qədim zamanlardakı insanlar arasında hələ ticarət yox idi. O vaxtlar ovçuluq, maldarlıq və kəçərlik ilə yaşayan insanlar arasında da heç bir rabitə və münasibət yox idi. O vaxt insanlar bir – birinə biganə idilər, yad idilər. Bir – birilərindən vahimə edirdilər. Aralarında etibar və etimad yox idi. Lakin insanlar kəçərlikdən, ovçuluqdan əl çəkib oturaq halda yaşamağa başladığından sonra bunların arasında ticarət başladı və getdikcə tərəqqi edib bu ticarət sayəsində insanlar bir – birini gördü, tanıdı, bir – birinə yaxınlaşdı. Aralarında etibar və etimad tərədi və bunun sayəsində idi ki, şəhərlər tikildi, yollar açıldı və insanın hər yere yolu oldu.

Yuxarıda ərz olunduğu üzrə ticarət insanın əqlini artırır, huşyar edir. Doğrudan da ticarətə məşğul olan adam hər yerdə öz

mənafeyini güdmək, gözləmək və artırmaq üçün cürbəcür vasitələr, vəsillər arayıp, sayəhatə məcbur olur, görmədigini görür, bilmədigini bilir, özündən şeylər icad ediyər. Qəzər hər halda fikrini açıq saxlamağa vadar edilir.

Təəssüflər olsun ki, biz hər bir işdə pəsməndə olduğumuz kimi, ticarət işində də çox geridə qalmışığı. Sairləri bütün fikir və əqillərini öz ticarətlərinin tərəqqisi yolunda sərf etdigi bir zaman, biz də başımız puç və mənasız xəyalət ilə doldurub, bir – birimizin canına düşmüşük ki, filan adam, filan yerdə belə oldu, filankəsin əqidəsi gəodir. Filan adam papağını düz qoymuyor və s. Əziz olan vaxtımızı də hamamlarda keçirmişik. O səbəbdəndir ki, ticarətimiz tərəqqi etməyibdir. Sairlərə möhtac olmuşuq. Hal – hazırda da özge tayfalarından götürülmüş olan on nəfərin beşi tacir, üçü sənətkar, ikisi alim olduğu halda, bizdən götürülmüş on nəfərin üçü tacir, biri sənətkar, (yarım alim) qalanları da müftaxorlardır. Zətən hal – hazırda da bizim tərəqqimizə mane olanlar də həmin müftaxorlardır ki, puç və çürük xəyalat ilə ticarət və sənətə məşğul olan adamlarımızı da işdən – gücdən fariğ edib qoymurlar ki, xalq öz fikirlərini öz işlərinin tərəqqisi yolunda sərf etsinlər. O səbəbdəndir ki, bizim tacirlərin əksəriyyətində gözəüçüqlüq yox, şöv və həvəs yox, kasalat, ətalət bol – bol, rəqəbat nə olduğunu və nə yol ilə rəqəbat faydalı olduğunu əsla bilməz, buna görə də ticarəti tərəqqi etməz. Alma satandırsa ömrü olanı alma satan qalar, baqqalıdırsa ölanə qədər baqqal olar, müştəri cəlb etmək vasitəsini anlamaz, ticarəti yolunda lazım olan bilik və təcrübələrə heç əhəmiyyət verməz. Özünün də tövsei ticarət işində heç bir cürəti olmaz.

[Ən təəccüb və təəssüf edəcəkdir yer burasıdır ki, ələmi – İslamın hər bir təfəssüsündə ticarət işi tənzəzləndir: Osmanlılar öz başlarının millil papaqları olan fəsləri də özgedən alırlar. İran rus, ingilis olmasa lat – lüt və ac qalar. Bizlər də ki, nə haldayıq – məlumdur.]

«Həqiqət», 14 yanvar 1910, № 10

Məqələdə sonuncu çox mühüm bir nəticə lxtisar edilmişdir (bax. 4-cü c. 1968, səh. 207 – 208, 2-ci c. 2005, səh. 136 – 137).

münaziə – mübahisə, sözləşmə

fariğ – asudə, boş

ORDAN – BURDAN EVLƏNMƏK MƏSƏLƏSİ

Dünyada hər bir şey asandır. amma bircə şey çətindir.

O şey:
Evlənməkdir.

Bu əyyamda bizdə hər bir şey «aziatski» və «yevropeyski» olduğuna görə arvadlarımız da həmçinin «aziatski» və «yevropeyski»dir.

«Aziatski» -yəni oxumamış arvad almaq çox asan şeydir və nəticəsi də qorxulu deyildir. O iş –at almaq kimi bir şeydir.

Məsələn:

Sən istəyirsən bir at alasan, pulun da var. Gəlirsən dəlillə yanına, o sənə üçün bir at alır. Sən o atı gətirib tövlədə bağlayırsan. Lazım olanda minlərsən, olmayanda at tövlədə qalib arpa – samanını yeyir. İndi bu gün sən özününkünü tövlədə qoyub gedib bir ayrı at mənə və ya fayton mənə və ya lap eşşək mənə, öküz mənə, sənə tövlədəki atın heç vaxt deməz ki, ey mənə sahibim, nə üçün mən burada ola –ola sən gedib ayrı şeyə minlərsən? At bu sözü deməz.

Bəs oxumamış arvad almaq da buna bənzər bir şeydir. Məsələn, sən arvad almaq istəyirsən. Anana və bacına deyirsən ki, get mənə üçün bir qız al. Anan, ya bacın çarşabını başına salıb gedir, oranı axtarır, buranı axtarır, axırda öz xoşuna gələn bir qız seçir. Sən də o qızı alırsan. Qız olur sənə arvadın və oturub evdə saqqızını çeynəyir. İndi bu gün sən durub ya gedəsən və ya pulunu qumarda uduzasan və ya «piyanskə» olsan və ya «matışkə» - saxlayasan –sən arvadın heç vaxt deməz ki, vay mənə sahibim, nə üçün mən burada dura –dura sən pis –pis işlər görürsən? Arvad bu sözü deməz.

Amma oxumamış arvadın evinə gedərsən, otaq səliqəsiz, zir –zibil, çirk, toz –torpaq –

-Süpürən yox, süpürtdürən yox. Balıq üzü: keçinəcək, ərinin tuman –köynəyi sapsarı.

-Yuyan yox, yudurtduran yox. Uşağın burnunun fırtığı ağzının suyuna qatışdır.

-Silən yox, sildirən yox. Uşağın üzünü it yalasa doyar. Təmizləyən yox, təmizlətdirən yox.

Ona görə bizim elm oxumuş və kamal qazanmış cavanlarımız «aziatski» arvad almaq istəmirlər. Onlar axtarıb «yevropeyski»-ni tapırlar.

«Qırxmal» taxan cavanlarımızdakı onların bir çoxu sövdəgər oğlanlardır və özləri də türk dilini «matışkə»lərdən öyrənibdirlər – elmi cavanlarımızın bu işini görüb «həvəsə» düşürlər və deyirlər ki:

-Kərbəlayi Novruzun oğlu hərçənd «kurs» qurtarıbdır, amma onun heç dövləti yoxdur, bununla belə gedib bir oxumuş müsəlman qızı aldı. Mən hərçənd kurs qurtarmamışam, amma pulum çoxdur, görək mən də oxumuş qız alam.

«Qırxmal» taxan cavan bu həvəsə düşüb özünü vurur cavanlar oxumuşlar cərgəsinə: diyor, danışır, gülür, cibindəki puldan söhbət salır, barmağındakı briyant üzgü göstərir və elmi –kəmal göstərmək üçün diyor: on kərə Məskoyə getmişəm, iki kərə Fitilbörkə, bir kərə istədim Parijə gedim, amma tək səbir gəldi. Qərəz bir növlə oxumuş qız alır.

Alandan sonra həvəsi yatır. Axşam durur bir yerə getməyə, arvad soruşur ki, hara gedirsən? Diyor: heç, yoldaşlarımla gedirəm. Arvad diyor: mən də gedəcəyəm. Bu razı olmuyor ki, orada qumar oynanılacaqdır, şərab içiləcəkdir. Arvad diyor: bəyə isə mən səni o cürə yerə qoymaram.

- Qoymazsan?

- Bəli, qoymaram!

«Qırxmal taxan» görür ki, xeyr, bu oxumuş arvad xətalı şeydir. Bu bunun əl –ayağını bağliyacaqdır. Diyor, vaxsəy, mən özümü ocaq işə saldım!... fikir edir və diyor ki, yaxşı, əlbət bir gün olar özümü salaram Məskoyə.

O gün olur, cavan gedir Moskva və şəhərə varid olan kimi özünü ölü kimi salır «kafesantan»lara... Matışkələr düzülür bunun dörd ətrafına, arvad –filan yaddan çıxır. Kef, nə kef! Pul xəzal kimi səpələnir. Hər gecə belə, hər gecə belə ...

Amma heyf iş belə gətirir ki, bunun oxumuş arvadının student qardaşı və bir qohumu Moskvada olub, cavanın bu hərəkətini görür və diyor ki, filankə, bu yaxşı iş degildir ki, sən edirsən. İndiyə qədər kef çəkirdin, çünki subay idin. Axmaq, indi evli adamsan. Arvadın da oxumuşdur. Belə şeyləri eşidib bilsə, səndən inciyər və razı olmaz ki, azarlı matışkələrdən sonra gedib onu da azara salasan.

«Qırxmal taxan» cavan görür ki, evlənmək onun üçün böyük əngəl oldu. Diyor, yox gərəkdir evə qayıdan kimi arvadı çadralayam. Çünki, çadrası olsa, danışmaz. Amma arvad çadraya girmək istəmir. Dava düşür, qalmaqal çıxır, səs –küy qalxır, axırda baş yarılır. Qərəz çox pis –pis işlər əmələ gəlir və «qırxmal taxan» cavan diyor ki:

O günə bir daş düşə idi ki, mən oxumuş arvad almaq fikrinə düşdüm ... Baisin evi yıxılısın!

Pəs bundan məlum olur ki, elm və kəmalı bir «qırxmal taxın» «uşbəre papaq» geyməkdən ibarət bilən cavanlardan ötrü oxumuş arvad almaq «xətədir». Məsəl var ki: zər qədrini zərgər bilər.

Filankəs

«İqbab», 25 sentyabr 1912, № 170

Bu felyeton Üzeyir Hacıbəyovun 1985-ci ildə nəşr olunmuş seçilmiş əsərlərində (səh. 424 –426) bəzi lıxtılar və xətalara dərc olunmuşdur. İxtisar olunmuş hissə və dətürülmüş sözlər qara şriftlə verilir.

ПИСЬМА О ПЕРСИИ

I

ЛЕСНЫЕ БРАТЯ

«Дженгель» - по-персидски значит лес; «дженгели» - лесной Лесными себя приверженцы Кучик Хана, который является главой персидской партии «Иттихад Ислам».

Название «лесные» произошло от того, что основатели этой партии Кучик Хан, Гаджи Ахмед, доктор Хипмат и др., будучи преследуемы русскими властями в Персии, должны были скрываться в непроходимых лесах Гилянской провинции. Цель партии освобождение Персии из под чужеземного владычества и очищение ее территории от иностранных войск, создание боеспособной армии и полная реорганизация государственного строя страны.

Члены партии отрастили себе бороды и волосы, дав себе слово не стричь их до тех пор, пока не достигнут своей цели. Большевикское правительство России довольно отозвать русские войска из Персии на много облегчило задачу дженгелийцев, которые не преминули воспользоваться этим обстоятельством и заняли господствующие положение по всей Гилянской провинции; русский престиж пал; Рештский и Энзелийской консулы, пользовавшиеся неограниченной властью до права наказания персиян смертной казнью были удалены; здание русского консульства в Энзели реквизировано и до сих пор там помещается «Хюкюмет»-правительственное учреждение.

Гилянские части персидской казачьей бригады, образованной во время экс-шаха Мамед Али русскими властями под руководством русских инструкторов, перешли на сторону дженгелийцев, к ним же примкнули и персидские сарбазы, а так же добровольцы «мюджахиды». Взяв управление Гилянской провинцией в свои руки, дженгелийцы обложили имущий класс крупным налогом, от которого не освобождены были и русско-подданные: некоторые крупные имущества, как например, громадные и богатейшие поместья известного Сулахдара были совершенно реквизированы и приносили дженгелийцам громадный доход; кстати, отметим, что главное богатство Гилянской провинции -это рис.

В общем, управление дженгелийцев отличилось с хозяйственно-экономической стороны заботливостью, а с общественно-политической - достоинством и лояльностью. В то время, когда вся остальная Персия голодала и когда на улицах персидской столицы ежедневно умирало голодной смертью по 500 с лишним человек, когда число халхалских нищих с каждым днем увеличивалось - Гилян, благодаря заботам и предупредительным мерам дженгелийцев, благоденствовал, имея в достаточном количестве и рис и хлеб и все остальные продукты, которые продавались сравнительно по очень умеренным на персидские деньги ценам. Вывоз продуктов из провинции был воспрещен дженгелийцами; сторого следили за тем, чтобы не скрывали рис и зерна в амбарах со спекулятивной целью.

Большое внимание обращали дженгелийцы также на деятельность разных учреждений, служащих общественному благоустройству и благополучию; так, при них деятельно работало «Беледие» - учреждение в роде городской думы: улицы аккуратно освещались и очищались; существовали бесплатные лечебницы; аккуратно функционировала почта; полиция, опирающаяся на силу дженгелийцев и чувствовавшая над собой их надзор, стояла на высоте своего призвания: воровство, уличные скандалы были редкими случаями; об убийствах и речи не могло быть.

По отношению к иностранцам дженгелийцы были крайне вежливы и предупредительны; но то привилегированное положение, которое занимали до дженгелийцев русско-подданных, было доведено ими до минимума. Справедливость требует отметить, что в Николаевское время своеволие, произвол и разнузданность русско-подданных по отношению к персиянам доходили до таких нестерпимых размеров, что персияне чувствовали себя в России гораздо спокойнее, чем у себя на родине. Власть русского в Гиляне была неограниченна; консул имел право вешать провинившихся персиян; несчастные «гилен» (жители Гиляна) переносили от русско-подданных всякие обиды и оскорбления, подвергались разным унижениям. Дженгелийцы положили предел этому своеволию русско-подданных и создали положение, уравнивающее всех живущих в Гиляне жителей независимо от их подданства, если не перед законами персидского правительства, то по крайней мере перед лицом партии «Иттихади Ислам».

НАСЕЛЕНИЕ И ДЖЕНГЕЛИЙЦЫ

Исторически сложившиеся обстоятельства сделали персидского обывателя в общем безразличным ко всему тому, что творится вокруг него и в смысле политической пертурбации; но при более близком знакомстве со взглядами и желаниями обывателя, являющегося представителем того или другого класса, замечается, что каждый класс имеет склонность к различной политической ориентации.

Малочисленный чиновничий класс Гилянской провинции, живущий на жаловании из государственной казны являются сторонниками шахской власти; против же Кучик Хана и вообще дженгелийцев ничего не имеют, ибо эти последние, по их мнению, никто иные как такие же шахские «нукеры» (слуги). Того же мнения о дженгелийцах и та часть населения, которая по своему развитию не может еще дать себе отчета в том, что происходит кругом. Дженгелийцы не только не борются со стремлением части населения к шаху, но отчасти и поощряют его, хотя поощрение происходит пассивно; так ведь в день шествия шаха на престол населению города Эзели и Решта разрешено было разукрасить дома, улицы и устроить иллюминацию, при чем войсковые части, подчиняющиеся исключительно дженгелийцам, устроили парад с музыкой, оказавшийся вполне образцовым.

Вполне доволен дженгелийцами трудовой и беднейший класс населения, который благодаря заботам Кучик хана и его приверженцев всегда имел возможность питаться рисом, сверх того свободно пользоваться рыболовством, что до дженгелийцев ему строго воспрещалось, в силу того, что право ловли рыбы было монопольно предоставлено русско-подданному известному Лианозову. Чувство благодарности питает к дженгелийцам также крестьянство, которое часто прибегает к их защите против сильных притеснений ханов или купцов помощников.

Большая часть интеллигенции, получившей европейское образование, являются сторонниками Кучик Хана и своими знаниями и опытом оказывают ему всевозможную поддержку; молодые доктора, отказываясь от выгодной практики, поступают на службу к Ку-

чик Хану, получая сравнительно маленькое содержание. Кстати отметим, что и сам Кучик Хан получает от партии жалование 50 туманов в месяц, что по нормальному курсу серебра составляет рублей 80.

Кто «не доволен дженгелийцами – это купечество и помещики, которым приходится платить в пользу партии в виде налога крупные суммы.

Налог этот в сравнении с приходом плательщиков несколько не может считаться обременительным; но персидский купец, не имеющий никакого понятия о несуществующем в Персии торговом налоге и, не несущий никаких государственных или общественных податей и обязанностей, считает требование дженгелийцев насилием, а взыскиваемую сумму «харамом» т.е. деньгами пользование которыми шариадом возбраняется, несмотря на то, что сам, пользуясь отсутствием контроля над мерой и весами, а также всякими удобными случаями, не совершает ни одной мелкой или крупной сделки, которая не нарушала бы повеление шариада.

Вообще говоря, персидский купец – самый безопасный гражданин своего государства; в нем даже нет чувства любви к родине; патриотизм, национализм, долг гражданства – все это слишком чуждо и непонятно для его ума и сердца, ибо все его помыслы и чувства поглощены одним лишь желанием – личной наживы; не мало в Гиляне купцов, которые переходили в подданство более сильного, чем Персия государства для того, чтобы занять привилегированное положение и пользоваться большим правами и большим простором в алчном стремлении к своей конечной цели –наживы. Слово «налог» для персидского купца синоним «штрафа», он его боится.

Рештский бедедье (городская дума) не мог функционировать правильно, не было средств, ибо население города, за малым исключением состоявшее из одних купцов и торговцев, не хотело платить никаких налогов; слабая, даже незаметная деятельность этого учреждения поддерживалась прошенной платой, взыскиваемой из копейного прихода несчастного сельчанина, снабжающего город овощами, дровами, углями и т.п. Да в Персии один только крестьяне платят налог и то не в государственную казну, а помещикам и разным «арбамам» (господин) из купцов же, на деньги приобретенных поместьях и «рай».

Из «выдаваемых из кармана» денег персидскому купцу понятна только та сумма, которая через некоторое время по обстоятельствам – время должна возвратиться обратно в его же карман, только в удвоенном, утроенном и т.д. размере. К таким деньгам относятся и те, которые на обыденном языке называются –взятками; ибо взятки, допустим в 100 туманов, могут принести ему пользу в 500-1000 туманов и т.д. Рассуждение же о том, что потраченные купцом в виде налога в «бедедье» 5 туманов могут принести ему пользу, заключающуюся в очищении улицы, от зловоний и предупреждении эпидемических болезней, или в устройстве школ, больницы и т.д.-пустое философствование, «не стоящее и гроша».

После всего указанного понятно, как ненавидело и в то же время боялось дженгелийцев купечество, которое в сердце радовалось успеху англичан во время польской стычки с дженгелийцами, и какво было его (купечества) огорчение, когда по мирному договору между англичанами и дженгелийцами, последние готовились вернуться к своим постам и продолжать свою работу по реорганизации края. Как передавали пишущему эту строку из авторитетного источника, часть купечества взволнованная над этим событием, обратилась к английским представителям с просьбой не допускать дженгелийцев к вмешательству в административные дела провинции.

Характеризуя персидское купечество Гилянкой провинции и их отношение к дженгелийцам, я конечно, беру своим объектом подавляющее большинство, которое к сожалению затмевает и тех единичных патриотов из купцов же, кои всегда по мере сил рука об руку работают со всеми искренними доброжелателями народа и готовы пожертвовать всем своим состоянием на благо и пользу истоптанной родины.

ДЖЕНГЕЛИЙЦЫ И АНГЛИЧАНЕ

Освобождение Персии от пагубного для нее иностранного вмешательства, поставившего государство в полную зависимость от более сильных соседей и очищение территории от иностранных войск, разорявших страну до полной нищеты - вот одна из главных задач, входящих в программу дженгелийцев.

Задача это благодаря российскому перевороту, легко была выполнена дженгелийцами в Гилянской провинции. Теперь забота дженгелийцев сводится к тому, чтобы оградить край от возможных покушений английских войск.

С этой целью дорога в Тегеран была закрыта, и Менджильское укрепление, находящееся в нескольких переходах от города Казвина (главного сосредоточения английских войск в Персии), занято частью вооруженных дженгелийцев.

Вместе с англичанами в Казвине находились последние остатки войск генерала Бартова, под названием отряда «Бичерахова». Как известно, Шаумянское правительство пригласило Бичерахова со своим отрядом в Баку и, получив согласие последнего, обратилось к Кучик-Хану с просьбой пропустить бичераховцев через Гилян в Баку.

Дженгелийцы согласились пропустить Бичерахова, и этим очистить персидскую территорию от последних остатков русских войск; но, заметив, что вместе с бичераховцами собираются проходить и англичане, цель которых было занятие городов Решт и Эзели, поспешили было воспрепятствовать этому, но уже было поздно: Менджильское укрытие было в руках бичераховцев; в рядах дженгелийцев произошло замешательство и они после двухчасовой перестрелки вынуждены были очистить дорогу в Решт, а сами уйти в лес; находившиеся в Реште и Эзели дженгелийские деятели и все подчиняющиеся им муфлахиды, казаки, сарбазы и др. оставили город и последовали за своими товарищами.

Бичераховцы и англичане вступили в Решт и расположились первые за городами на открытом поле, а вторые в постройках около русского консульства.

За недельное пребывание в Реште бичераховские казаки не раз показали персиянам примеры пьяных скандалов, мордобитий, грабежей, ночных нападений, пристававшие к женщинам и т.п.; примеры эти не оставались без подражаний; любители чужого добра одевались в казачьи формы и занимались вымогательством, как в горах, так и в селах.

Причиненные бичераховцами отдельным личностям убытки частью были возмещены русским консульством.

Через неделю Бичерахов со всем своим отрядом отправился в Баку. Остались одни англичане, которые постепенно прибавлялись в числе, оживляя затихший город шумом многочисленных автомобилей и вызывая любопытство население. Гилана, первый раз видавшего английские войска, в виду того, что эта часть Персии составляла зону русского влияния.

Английские солдаты, состоявшие частью из индусов, частью из самих англичан, по отношению к населению вели себя корректно и вообще, были слишком заняты своими делами и кроме своих никого другого не замечали, оказывая лишь внимание только тем, которые умели говорить по-английски.

Так проходили дни и общее спокойствие ничем не нарушалось, но вот стали говорить о загородных стычках между англичанами и дженгелийцами; слухи подтверждались доносившимися из окрани перестрелками; иногда по улицам проезжали автомобили с ранеными.

Загородная перестрелка, ясно слышавшаяся в городе, стала обычным явлением; но город все же оставался спокойным, и отношение англичан к населению несколько не изменилось.

Наконец, это было в конце июля, загородная перестрелка, начавшаяся с четырех часов утра, стала постепенно усиливаться и доноситься все яснее и яснее; вместе с ружейными выстрелами стали трещать и пулеметы; иногда разрывались и ручные бомбы, слышались и орудийные выстрелы, к десяти часам утра стрельба достигла высшего напряжения; дженгелийцы вошли в город, и бой перенесся на улицы города.

С обеих сторон стали устраиваться баррикады, рылись окопы, занимались крыши домов. Сильные бойцы шли у английского банка, у русского консульства и у бульвара «Сабзи-Мейданы»; дальше бой шли и за городом. После трехдневного боя англичане,

которые количеством очень уступали дженгелийцам, были оттеснены и отрезаны от Казвинской дороги; большая часть города оказалась в руках дженгелийцев, которые предложили англичанам сдаться и разоружиться; день-два шли переговоры, как приблизительно на 6-й день боя из Казвина прилетел английский аэроплан и стал над городом бросать бомбы.

Начались пожары: население охватила паника, стали просить дженгелийцев перенести бой за город; последние не желая быть причиной больших разрушений в городе, где находились жены и дети большинства из них и в виду слухов о приближении английских подкреплений, прорвавшихся через Казвинскую дорогу - оставили город и ушли в леса. Город остался за англичанами, которые поспешили водворить порядок и учредили милицию.

У.Г.

Газета «Азербайджан»,
1, 4, 6 ноября 1918 г.,
№24, 26, 28.

(Публикуется впервые после 1918 г.).

Mündəricat

Ön söz	3
Ordan –burdan	5
Türk və Bolqar etilafı haqqında	6
Ordan –burdan	8
«Arşın mal alan» erməni dilində	9
Rusiya və Bolqariya və ingilis mətbuatı	11
Balkanlarda	13
Parlaq ümidlər	15
Ordan –burdan	17
Ordan –burdan	19
Ordan –burdan	21
Bolqarıstanın cavabı ətrafında	23
Ordan –burdan	26
Ordan –burdan	28
Ordan –burdan	30
Ordan –burdan	32
Ordan –burdan	34
Ordan –burdan	37
Ordan –burdan	39
Ordan –burdan	41
Ordan –burdan	44
Ordan –burdan	46
Ordan –burdan	48
Ordan –burdan	51
Ordan –burdan	53
Ordan –burdan	55
Ordan –burdan	58
Ordan –burdan	60
Ordan –burdan	61
Ordan –burdan	63
Ordan –burdan	65
Ordan –burdan	67
Ordan –burdan	69
Ordan –burdan	70
Ordan –burdan	72

Nəyimizin vaxtıdır?	73
Ordan –burdan	87
Nəticə	89
Ordan –burdan	91
1916-cı il	93
Ordan –burdan	97
Mövlidi –Nəbi bayramı	99
Ordan –burdan	101
Şuşadan	103
Bir qəribin heyrəti	104
Abad olasan abadanlıq	106
O yandan –bu yandan	108
O yandan – bu yandan	110
Teatr və musiqi. Qara bəla	112
Dil davası	115
Balaca felyeton	117
Ordan –burdan	119
Ordan –burdan	121
Gizli müahidələr və aləmi islam	122
Ordan –burdan	125
Ordan –burdan	127
Ordan –burdan	129
5 may –Bakı. Qafqaz müsəlman mütəəllimin qurultayı	131
Ordan –burdan	135

NƏSRLƏRDƏ İXTİSAR VƏ «REDAKTƏ» EDİLMİŞ ƏSƏRLƏRİNİN TAM MƏTNİ (1906 -1915)

Ordan –burdan	138
Ordan –burdan	141
Ordan –burdan	144
Ordan –burdan	147
Ordan –burdan	149
Ordan –burdan	151
Ordan –burdan	154
Ordan –burdan	157
Ordan –burdan	159
Ordan –burdan	161
Bir tədbir lazımdır, ya yox?	164
Ordan –burdan	173
Ordan –burdan	174
Ordan –burdan	176
Ordan –burdan	178
Ordan –burdan	180
Ordan –burdan	182
Ordan –burdan	184
Ordan –burdan	186
Ordan –burdan	190
Ordan –burdan	191
Ordan –burdan	193
Ordan –burdan	194
Ordan –burdan	195
Ordan –burdan	197
Ordan –burdan	199
Ordan –burdan	201
Ordan –burdan	203
Üsuli –təbii (Müxtəsər cavab)	206
Ordan –burdan	212
Əhvalımızdan	215
Ticarət	218
Ordan – burdan. Evlənmək məsələsi	220
Письма о Персии	223

ÜZEYİR HACIBƏYLİ

NƏŞRLƏRDƏ KƏNARA QOYULMUŞ,

İXTİSAR VƏ "REDAKTƏ" EDİLMİŞ

ƏSƏRLƏRİ

II hissə

Bakı – "Elm" – 2010

Formatı 60x84 1/16.
Həcmi: 14,75 ç.v
Tirajı: 250. Sifariş № 37

«Elm» nəşriyyatında çap olunmuşdur.
(İstiqalyyəti 8)

Az 2010
632

606